

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO INSTITUTAS

JOLANTA ANDRUKONIENĖ

PREVENCINIŲ PROGRAMŲ POVEIKIS
MOKINIŲ SAUGUMUI
ŠALČININKŲ RAJONO GIMNAZIJOSE:
PEDAGOGŲ PATIRTIS

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

Prof. dr. *Jolanta Urbanovič*

VILNIUS

2026

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
VIEŠOJO VALDYMO IR VERSLO FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO INSTITUTAS

PREVENCINIŲ PROGRAMŲ POVEIKIS
MOKINIŲ SAUGUMUI
ŠALČININKŲ RAJONO GIMNAZIJOSE:
PEDAGOGŲ PATIRTIS

Magistro baigiamasis darbas

Švietimo ir mokslo politikos ir vadybos studijų programa

Vadovas(ė)

(parašas) prof. dr. Jolanta Urbanovič

2026

Atliko

ŠPVvmns24-1

(parašas) Jolanta Andrukonienė

2026

Recenzentas

(parašas) doc. dr. V. Pavardė

2026

VILNIUS

2026

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 LENTELĖ. KELIŲ REIKŠMINGŲ PREVENCIJOS TEORIJŲ APŽVALGA	20
2 LENTELĖ. PREVENCINIŲ PROGRAMŲ KLASIFIKAVIMAS PAGAL RIZIKOS LYGĮ	36
3 LENTELĖ. PREVENCINIŲ PROGRAMŲ KLASIFIKACIJA PAGAL TURINĮ IR INTERVENCIJOS KRYPTĮ	36
4 LENTELĖ. ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJOS REKOMENDUOJAMŲ PREVENCINIŲ PROGRAMŲ SĄRAŠAS	41
5 LENTELĖ. POPULIARIAUSIOS PREVENCINĖS PROGRAMOS UŽSIENIO ŠALYSE.....	49
6 LENTELĖ. PREVENCINIŲ PROGRAMŲ ĮGYVENDINIMO PALYGINIMAS: LIETUVA IR ŠALČININKŲ RAJONAS	52
7 LENTELĖ. ŠALČININKŲ RAJONO MOKYKLOS IR JOSE ĮGYVENDINAMOS PREVENCINĖS PROGRAMOS	53
8 LENTELĖ. ŠALČININKŲ RAJONO MOKYKLŲ PARTNERINĖS INSTITUCIJOS PREVENCINĖS VEIKLOS SRITYJE	58
9 LENTELĖ. X–Z–Y KINTAMŲJŲ OPERACIONALIZAVIMAS	65
10 LENTELĖ. RESPONDENTŲ PASISKIRSTYMAS	68
11 LENTELĖ. TYRIMO KINTAMŲJŲ APIBRĖŽIMAS IR MATAVIMAS	70
12 LENTELĖ. KINTAMŲJŲ ĮVERČIAI	70
13 LENTELĖ. PAGRINDINIŲ SKALIŲ RODIKLIAI	71
14 LENTELĖ. KORELIACIJŲ MATRICA.....	71
15 LENTELĖ. H1 HIPOTEZĖS REGRESIJOS MODELIS	72
16 LENTELĖ. RYŠYS TARP KINTAMŲJŲ	72
17 LENTELĖ. MODELIO STATISTIKA	73
18 LENTELĖ. MEDIACIJOS REZULTATAI	73
19 LENTELĖ. H2 HIPOTEZĖS REGRESIJOS MODELIS	74
20 LENTELĖ. RYŠYS TARP KINTAMŲJŲ	74
21 LENTELĖ. MODELIO STATISTIKA	75
22 LENTELĖ. MEDIACIJOS REZULTATAI	75
23 LENTELĖ. DAUGIALYPĖS REGRESIJOS ANALIZĖS REZULTATAI	76
24 LENTELĖ. VEIKSNIAI, GERINANTYS PREVENCINIŲ PROGRAMŲ POVEIKĮ MOKINIŲ SAUGUMUI	77

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 PAV. TYRIMO PROBLEMIS MEDIS	111
2 PAV. A. MASLOW POREIKIŲ PIRAMIDĖ MOKINIŲ ATŽVILGIŲ MOKYKLOJE	144
3 PAV. VAIKO SAUGUMO MOKYKLOJE PASEKMĖS	155
4 PAV. VAIKO SAUGUMAS MOKYKLOJE (SUDARYTA PAGAL BUCHER, MANNING, 2005)	17
5 PAV. PREVENCIJOS VEIKLOS VYKDYMO CIKLAS.....	233
6 PAV. PREVENCINIŲ PROGRAMŲ ĮGYVENDINIMAS 2022–2023 M. M.	311
7 PAV. PREVENCINIŲ, SKIRTŲ SOCIALINIŲ EMOCINIŲ KOMPETENCIJŲ UGDYMU, PROGRAMŲ ĮGYVENDINIMAS 2022–2023 M. M.	322
8 PAV. BENDROJO UGDYMO MOKYKLOJE ĮGYVENDINTŲ PREVENCINIŲ PROGRAMŲ	333
9 PAV. LĖŠŲ SKYRIMAS SAVIVALDYBĖSE MOKINIŲ SOCIALINIO IR EMOCINIO UGDYMO PRIEMONĖMS BEI PREVENCINĖMS PROGRAMOMS 2022-2024 M.	344
10 PAV. IŠ SAVIVALDYBĖS LĖŠŲ FINANSUOJAMŲ 4 TIPŲ PREVENCINIŲ PROGRAMŲ VYKDYMAS ATSKIROSE SAVIVALDYBĖSE 2023-2024 M. M.	355
11 PAV. PREVENCINIŲ PROGRAMŲ YPATUMAI	38
12 PAV. PREVENCINĖS VEIKLOS KRYPTYS IR PRIEMONĖS MOKYKLOSE	39
13 PAV. PREVENCINIŲ PROGRAMŲ INTEGRAVIMO Į UGDYMO TURINĮ FORMOS	422
14 PAV. RIZIKOS VEIKSNIAI PREVENCINIŲ PROGRAMŲ TAIKYMUI.....	46
15 PAV. TARPTAUTINIAI PREVENCIJOS PROGRAMŲ REGISTRAI.....	48
16 PAV. RAJONINIO KONTEKSTO POVEIKIO MODELIS	622
17 PAV. PREVENCINIŲ PROGRAMŲ POVEIKIO VERTINIMO MODELIS (MONITORINGO SCHEMA).....	62
18 PAV. EMPIRINIS TYRIMO MODELIS.....	63

PRIEDŲ SĄRAŠAS

1 PRIEDAS. ANONIMINĖ ANKETA PEDAGOGAMS.....	90
2 PRIEDAS. KIEKYBINIO TYRIMO REZULTATŲ DUOMENYS.....	94

TURINYS

LENTELIŲ SĄRAŠAS.....	4
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	5
PRIEDŲ SĄRAŠAS.....	6
ĮVADAS.....	9
1. MOKINIŲ SAUGUMO MOKYKLOJE SAMPRATA.....	13
2. PREVENCINĖS PROGRAMOS UGDYMO PROCESAS	19
2.1. Prevencijos samprata ugdymo įstaigų kontekste.....	19
2.1.1. Teorinis prevencijos pagrindas	20
2.1.2. Prevencijos struktūra, turinys ir pateikimas	21
2.1.3. Prevencijos veikla	23
2.1.4. Prevencijos veikla Lietuvos mokyklose	28
2.2. Prevencinės programos samprata	35
2.2.1. Prevencinių programų klasifikacija.....	35
2.2.2. Kas būdinga prevencinėms programoms	36
2.2.3. Prevencinių programų integravimas ir vykdymas Lietuvos mokyklose	39
2.2.4. Veiksniai, turintys įtakos sėkmingam prevencinių programų integravimui	43
2.2.5. Rizikos veiksniai taikant prevencines programas	45
2.3. Užsienio šalių patirtis įgyvendinant prevencines programas	47
3. PREVENCINIŲ PROGRAMŲ ĮGYVENDINIMAS ŠALČININKŲ RAJONO ŠVIETIMO ĮSTAIGOSE.....	52
3.1. Prevencinių programų įgyvendinimas 2015–2016 mokslo metais	52
3.2. Prevencinių programų įgyvendinimas 2024-2025 mokslo metais	53
3.2.1. Patyčių prevencija	54
3.2.2. Socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymo programos	54
3.2.3. Psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencija	56
3.3. Šalčininkų rajono mokyklų bendradarbiavimas su partnerinėmis institucijomis prevencinės veiklos srityje	57

4. TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ	61
4.1. Teorinis tyrimo pagrindas.....	61
4.2. Empirinis tyrimo modelis.....	63
4.3. Tyrimo strategija ir metodai	64
4.4. Kiekybinio tyrimo rezultatų aptarimas.....	67
TYRIMO REZULTATŲ DISKUSIJA	79
IŠVADOS	81
PASIŪLYMAI IR REKOMENDACIJOS	82
BIBLIOGRAFINIŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	83
SANTRAUKA	87
SUMMARY	88
PRIEDAI.....	89

IVADAS

Aktualumas. Saugios ugdymo aplinkos kūrimas yra vienas svarbiausių šiuolaikinės švietimo politikos tikslų tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu mastu. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija pabrėžia, kad kiekvienas vaikas turi teisę į tokį ugdymą, kuris skatina jo asmenybės, talentų ir gebėjimų visapusišką vystymąsi bei vyksta aplinkoje, kurioje vaikas jaučiasi fiziškai ir emociškai saugus (UNICEF, 1989; UNESCO, 2024).

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas numato, kad vienas iš švietimo sistemos uždavinių – užtikrinti saugią, sveiką ugdymosi aplinką, kurioje būtų paisoma žmogaus teisių, laisvių bei orumo (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 2011).

Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams teikimo 2020–2023 metų programa skatina kryptingai taikyti prevencines priemones mokyklose, ypač formuojant emocinį atsparumą ir stiprinant pozityvų mokinių tarpusavio bendravimą (Lietuvos Respublikos Vyriausybė, 2020).

Vienas iš svarbiausių praktinių įrankių šiems tikslams pasiekti yra prevencinių programų diegimas mokyklose, kurios tampa sisteminga priemone stiprinti vaikų socialinius-emocinius gebėjimus, užkirsti kelią rizikingam elgesiui bei kurti saugią mokymosi aplinką. Tokios programos, kaip „Zipio draugai“, „Olweus patyčių prevencijos programa“, „Antras žingsnis“, yra plačiai taikomos Lietuvoje ir tarptautiniu mastu, o jų veiksmingumas pagrįstas moksliniais tyrimais bei praktiniais įgyvendinimo pavyzdžiais (Monkevičienė, 2021).

Šios programos yra orientuotos ne tik į rizikos veiksnių (pvz., patyčių, agresijos, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, savižalos) mažinimą, bet ir į pozityvios mokyklos kultūros formavimą, kuri remiasi tokiais principais kaip pagarba, bendradarbiavimas, atsakomybė ir rūpestis kitais. Programose ugdomi vaikų gebėjimai spręsti konfliktus be smurto, reikšti jausmus tinkamais būdais, atpažinti grėsmingas situacijas ir kreiptis pagalbos. Tokie tikslai ir kompetencijos yra esminė daugelio prevencinių programų dalis, ypač tų, kurios orientuotos į socialinių ir emocinių įgūdžių ugdymą (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning [CASEL], 2020; Committee for Children, 2019).

Be to, prevencinės programos padeda mokykloms pereiti nuo reaktyvios (problemų sprendimo po jų atsiradimo) prie proaktyvios (problemų prevencijos) veiklos, stiprina visos ugdymo bendruomenės (mokinių, mokytojų, tėvų) įsitraukimą į saugios aplinkos kūrimą (Sugai ir kt., 2012). Tokios iniciatyvos ypač svarbios socialinės rizikos teritorijose ar mokyklose, susiduriančiose su didesne elgesio ar emocinių sunkumų rizika. Todėl jų tinkamas diegimas, tęstinumas bei poveikio vertinimas tampa neatsiejama šiuolaikinės švietimo politikos dalimi (Freeman, Tellez, 2024).

Nors nacionaliniu lygiu prevencinių programų diegimas plečiasi, tyrimų duomenys atskleidžia paauglių gyvenamosios aplinkos problemų mastą – alkoholio, narkotikų vartojimas, rūkymas, smurtas, patyčios, nepilnamečių nusikalstamumas ir kt. Tarptautinių tyrimų ataskaitose Lietuva dažniausiai yra tarp šalių,

kuriose šios problemos yra ryškiausios: pagal vaikų gerovės rodiklį ir mokinių, dažnai patiriančių patyčias, dalį Lietuva yra sąrašo gale, savižudybių rodiklis aukščiausias tarp Europos Sąjungos šalių (ESPAD, 2019; PSO, 2022). Lietuvos vaikų ir jaunimo tyrimuose fiksuojami aukšti emocinio nesaugumo ir socialinės rizikos veiksnių rodikliai (Mykolaitienė, 2021; OECD, 2017).

Šalčininkų rajonas, kaip vienas iš Lietuvoje socialiniu ir kultūriniu požiūriu išskirtinių regionų, kelia papildomų iššūkių saugios ugdymo aplinkos kūrimui. Čia vyrauja mišri tautinė sudėtis (Lietuvos statistikos departamentas, 2021), o dalis ugdymo įstaigų veikia socialiai pažeidžiamose aplinkose (Šalčininkų rajono savivaldybė, 2023). Tokia regioninė specifika leidžia daryti prielaidą, kad prevencinių programų įgyvendinimas gali būti nevienodas ar nepakankamai veiksmingas, todėl svarbu moksliniais tyrimais įvertinti jų realų poveikį mokinių saugumui (Nacionalinė švietimo agentūra, 2016).

Ištirtumas. Mokinių saugumo ir prevencinių programų klausimai yra aktyviai nagrinėjami tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslininkų. Vienas žymiausių tyrėjų šioje srityje – Dan Olweus, sukūręs Olweus patyčių prevencijos programą, kurios efektyvumas įrodytas daugelyje šalių. Jis tyrinėjo, kaip programos struktūra, mokytojų įsitraukimas ir mokyklos klimatas prisideda prie patyčių mažėjimo ir mokinių saugumo didinimo (Olweus, 1993). Catherine Bradshaw tyrė sisteminius prevencijos modelius, tokius kaip PBIS, ir jų poveikį socialiniam klimatui bei smurto lygio mažinimui mokyklose (Bradshaw, 2015). Kimberly A. Schonert-Reichl analizavo socialinio-emocinio ugdymo įtaką mokinių psichologinei gerovei ir saugumo jausmui (Schonert-Reichl, 2017).

Europos kontekste ypač svarbus yra Christina Salmivalli darbas apie Suomijoje taikomą KiVa programą. Ji akcentuoja daugialypį prevencijos modelį, kurio sėkmę lemia visos mokyklos įsitraukimas bei nuoseklumas veikiant (Salmivalli, 2011).

Lietuvoje šios temos tyrimus vykdė Asta Šarkauskienė (Šarkauskienė, 2019), Raimonda Žukauskienė (Žukauskienė, 2017), Vilija Targamadžė (Targamadžė, 2014) ir Agnė Bartusevičienė (Bartusevičienė, 2020). A. Šarkauskienė tyrė prevencinių programų reikšmę pradinio ugdymo mokinių emociniam saugumui, R. Žukauskienė gilinosi į paauglių rizikingą elgesį ir jo sąsajas su mokyklos aplinkos parama, o V. Targamadžė analizavo mokyklos bendruomenės vaidmenį kuriant saugią ugdymo aplinką. A. Bartusevičienės tyrimuose akcentuojamos praktinės programų įgyvendinimo problemos: formalumas, žemas mokytojų įsitraukimas, trūkstamas programų adaptavimas regionų poreikiams.

Apibendrinant galima teigti, kad tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslinėje literatūroje analizuojami įvairūs prevencinių programų aspektai – nuo turinio, struktūros, įgyvendinimo modelių iki poveikio mokinių elgesiui bei emocinei savijautai. Tačiau vis dar stokojama regioninių tyrimų, kurie atskleistų, kaip šios programos veikia konkrečiose savivaldybėse – tokiomis kaip Šalčininkų rajonas. Tai lemia šio tyrimo aktualumą bei mokslinį poreikį.

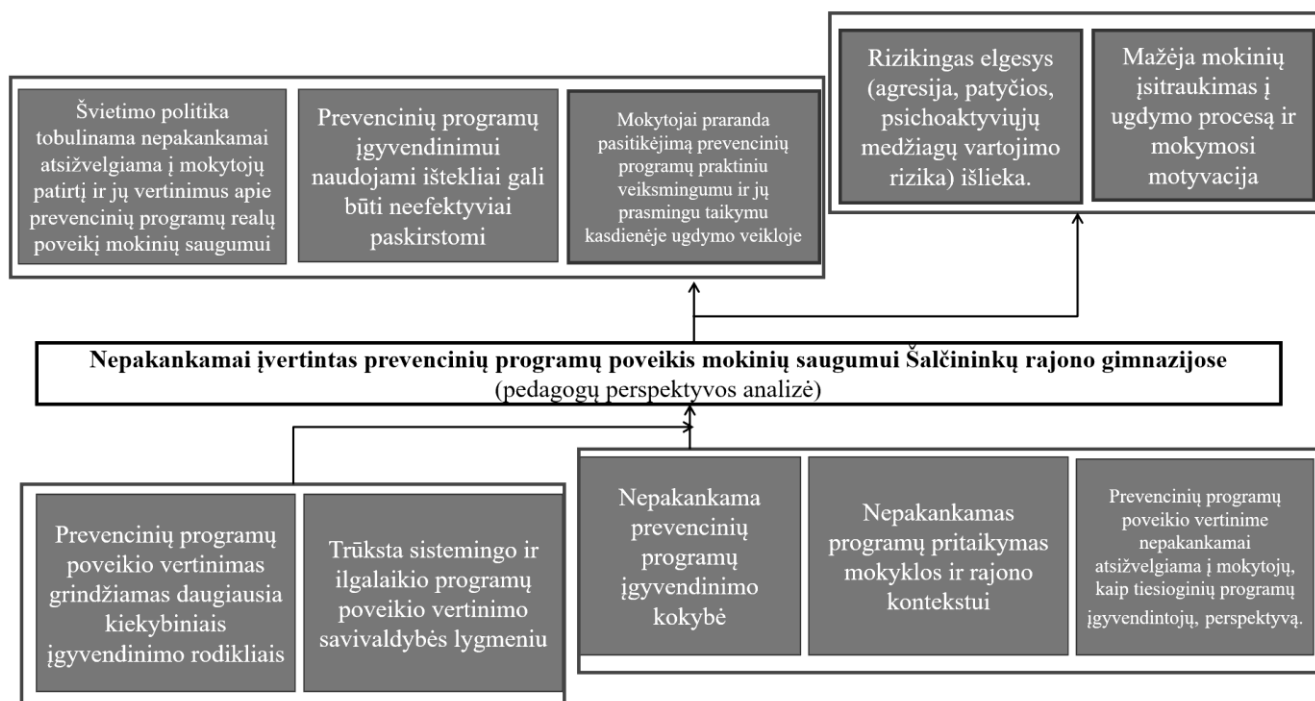
Mokslinis naujumas. Šis tyrimas siekia pirmą kartą kompleksiskai įvertinti prevencinių programų poveikį mokinių saugumui būtent Šalčininkų rajono kontekste. Nauja yra tai, kad tyrimas apima ne tik

formaliai įdiegtas programos, bet ir jų praktinį įgyvendinimą bei poveikį mokinių kasdieniam saugumo pojūčiui. Tai leis ne tik įvertinti programų veiksmingumą, bet ir atskleisti jų stiprybes, trūkumus bei regionui būdingus veiksnius, darančius įtaką rezultatams.

Tyrimo objektas. Prevencinių programų poveikis mokinių saugumui Šalčininkų rajono gimnazijose.

Mokslinė problema. Prevencinių programų įgyvendinimas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose yra svarbi strategija siekiant užtikrinti mokinių saugumą bei gerovę. Tačiau nors šios programos yra plačiai taikomos, kyla klausimas, kiek jos yra veiksmingos skirtinguose regionuose, atsižvelgiant į jų socialinį, kultūrinį ir ekonominį kontekstą. Šalčininkų rajonas, pasižymintis kultūrine ir kalbine įvairove, socialiniais iššūkiais ir skirtinga ugdymo įstaigų praktika, gali turėti specifinių veiksnių, lemiančių prevencinių programų įgyvendinimo kokybę ir jų poveikį mokinių fiziniam, emociniam ir socialiniam saugumui. Neužtenka konstatuoti, kad programos yra įdiegtos – būtina ištirti, kaip jos veikia konkrečioje aplinkoje, kaip vertinamos bendruomenės narių ir kokių rezultatų duoda praktikoje.

Probleminis klausimas: Kaip, pedagogų vertinimu, prevencinių programų įgyvendinimo kokybė yra susijusi su mokinių emociniu, fiziniu ir socialiniu saugumu Šalčininkų rajono gimnazijose? Siekiant struktūruotai atskleisti nagrinėjamos problemos priežastis ir pasekmes, sudarytas tyrimo probleminis medis (žr. 1 pav.).

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus

1 pav. Tyrimo probleminis medis

Hipotezės:

1. Prevencinių programų įgyvendinimo kokybė yra statistiškai reikšmingai susijusi su mokinių emociniu, fiziniu ir socialiniu saugumu Šalčininkų rajono gimnazijose.
2. Pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas yra statistiškai reikšmingai susiję su prevencinių programų įgyvendinimo kokybe Šalčininkų rajono gimnazijose.

Tyrimo tikslas. Įvertinti taikomų prevencinių programų poveikį mokinių saugumui Šalčininkų rajono gimnazijose.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti mokinių saugumo sampratą ir jį veikiančius veiksnius švietimo aplinkoje.
2. Išanalizuoti prevencinių programų sampratą, struktūrą ir taikymo ypatumus bendrojo ugdymo mokyklose, remiantis dokumentų analize ir moksline literatūra.
3. Išnagrinėti Šalčininkų rajono gimnazijose taikomų prevencinių programų įgyvendinimo praktiką ir kontekstinius iššūkius.
4. Įvertinti prevencinių programų poveikį mokinių saugumui Šalčininkų rajono gimnazijose, remiantis empirinio tyrimo duomenimis.

Tyrimo metodai ir duomenų rinkimo instrumentai:

- Mokslinės literatūros analizė – teoriniam pagrindimui apie prevenciją, saugumą ir programas.
- Dokumentų analizė – įvertinti, kokios programos vykdomos, kokie jų tikslai, trukmė, rezultatų vertinimo formos.
- Kiekybinis tyrimas: anoniminė anketinė apklausa – Šalčininkų rajono pedagogų nuomonei apie saugumą ir programų poveikį įvertinti.

Darbo struktūra.

Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, keturios dalys, išvados ir pasiūlymai. Pirmojoje dalyje atskleidžiama mokinių saugumo mokykloje samprata ir saugumą sąlygojantys veiksniai. Antrojoje dalyje analizuojami prevencinių programų sampratą, struktūrą ir taikymo ypatumai, trečiojoje – nagrinėjama Šalčininkų rajono gimnazijose taikomų prevencinių programų praktika, ketvirtoji dalis skirta empiriniam tyrimui. Darbe pateikiamos 24 lentelės ir 18 paveikslų. Panaudota 60 šaltinių, darbo apimtis - 88 psl. (be priedų). Pateikiami 2 priedai. (tyrimų klausimynas, rezultatų diagramos).

1. MOKINIŲ SAUGUMO MOKYKLOJE SAMPRATA

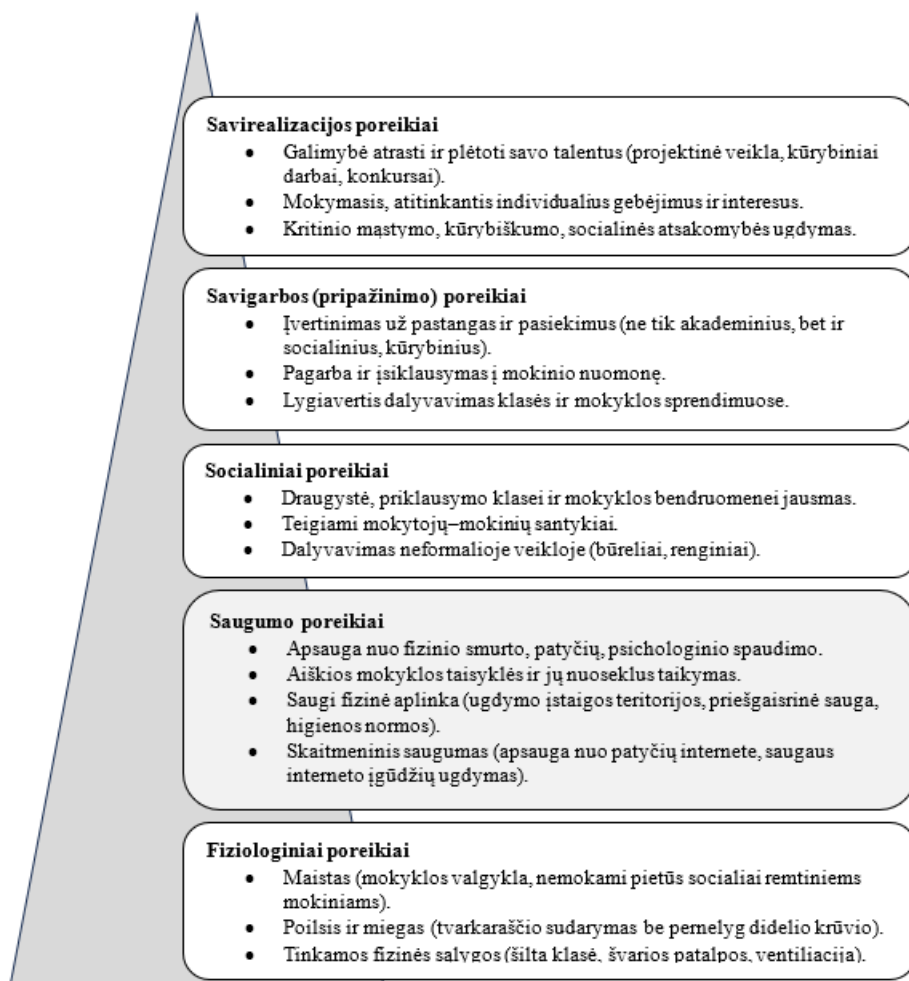
Šiame skyriuje siekiama dokumentų analizės metodu apibūdinti mokinių saugumo koncepciją. Mokinių saugumo koncepcija yra apibūdinama kaip visapusiška mokinių gerovės užtikrinimo prielaida, apimanti fizinės, psichologinės, socialinės ir skaitmeninės aplinkos aspektus, kurie leidžia kiekvienam mokiniui jaustis apsaugotam nuo smurto, patyčių, diskriminacijos bei kitų grėsmių, taip pat sudaro sąlygas jų asmeniniam augimui ir mokymosi sėkmei (UNESCO, 2017).

LR švietimo įstatyme (2017) teigiama, kad mokykla turi užtikrinti sveiką, saugią, užkertančią kelią smurto, prievartos apraiškoms bei žalingiems įpročiams aplinką, ugdymo, mokymo, studijų, švietimo programų vykdymą, atvirumą vietos bendruomenei, mokymo sutarties sudarymą ir sutartų įsipareigojimų vykdymą, geros kokybės švietimą. Socialinis-emocinis ugdymas (SEU) švietime – tai procesas, kurio metu mokiniai įgyja žinių, įgūdžių ir nuostatų, padedančių geriau suprasti ir valdyti emocijas, kurti sveikus santykius, priimti atsakingus sprendimus ir įveikti iššūkius (CASEL, 2020).

Saugios aplinkos kūrimas — šiandien viena aktualiausių problemų mokyklose. Naujausi tyrimai rodo augantį dėmesį mokinio saugumo jausmo ir mokymosi pasiekimų sąsajoms (Prakapas, 2024). Tik saugioje mokyklos aplinkoje vaikas gali visapusiškai ugdytis, būti kūrybišku, iniciatyviu, įgyti psichologinį atsparumą neigiamiems reiškiniams. Saugumas mokykloje buvo pripažinta sąvoka 1997 m. sausio mėnesį tuo pačiu pavadinimu vykusioje konferencijoje „Saugumas mokykloje“, kurioje Olandų Prezidentas pristatė švietimo programos dalį. Taigi, saugumas mokykloje reiškia, kad mokiniai yra ne tik apsaugoti, bet mokiniai jaučiasi saugiai, gali laisvai bendrauti (eiti į dialogą) su mokytojais ir laisvai reikštis (O'More, Minton, 2006).

Žymaus humanistinio ugdymo atstovo, psichologo C. Rogerso (1969) nuomone, lengviausia ir efektyviausia yra mokytis tokioje aplinkoje, kai mokinys nejaučia baimės, kai yra vertinamas. J. Laužikas (Laužikas, 1993) saugią mokyklą apibūdina, kaip tam tikrą dirbtinai organizuotą, vieningų tikslų siekiančią bendruomenę.

A. Maslow (1943) garsiojoje poreikių hierarchijos sampratoje nurodė, kad saugumo poreikis yra vienas iš svarbiausių, norint užtikrinti asmenybės raidą. Patys pirmieji ir stipriausi yra fiziologiniai poreikiai. Po jų — saugumo poreikis. Tik patenkinus šiuos poreikius, svarbūs tampa aukštesnieji poreikiai: meilės ir priklausymo, pasitenkinimo savimi bei saviraiškos. Saugumo jausmas yra vienas pagrindinių veiksnių, siekiant užtikrinti nuoseklų asmenybės ugdymą. Žmogų supanti erdvė, kitaip tariant, daiktinė aplinka, daro labai didelę įtaką kasdieniam gyvenimui, veikia psichologinę būseną. Žmogus yra jautrus erdvei, kuri jį supa net pačiose elementariausiose gyvenimiškose situacijose (Maslow, 2006). Mokyklinė aplinka skirstoma į išorinę (vyksta nuolatinis mokinių ugdymo(si) procesas; tai vidinė ir išorinė mokyklos erdvės) ir vidinę (mokymosi proceso dalyvių tarpusavio santykių išraiškos visuma) aplinkas. Dabartinės mokyklos tikslas — sukurti saugią ir sveiką psichologinę bei fizinę aplinką, būtiną kūrybinėms, emocinėms ir intelektualinėms galioms skleisti (žr. 2 pav.).

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus pagal A. Maslow (2006) ir J. Vveinhardt ir E. Gulbovaitė (2013)

2 pav. A. Maslow poreikių piramidė mokinių atžvilgiu mokykloje

Mokinių saugumas mokykloje apima tiek fizinį saugumą (apsaugą nuo smurto, patyčių, nelaimingų atsitikimų), tiek emocinio saugumo jausmą – buvimą priimtam, neskriaudžiamam, galimybę laisvai reikšti save, gauti pagalbą. Saugumo jausmas yra būtina sąlyga produktyviam mokymuisi ir pozityviai mokyklos atmosferai (UNICEF, 2017; Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2016).

Mokslinėje literatūroje saugumas dažniausiai suprantamas kaip asmens apsaugotumo būseną nuo realių ar galimų grėsmių, kuri užtikrina palankias sąlygas vystymuisi ir mokymuisi (Suldo ir kt., 2008). Mokykliniame kontekste saugumas reiškia ne tik fizinį nesmurtavimą, bet ir emocinį saugumą – laisvę nuo patyčių, atstūmimo, diskriminacijos, bei socialinį – priklausymo bendruomenei jausmą ir ryšius su bendraamžiais bei mokytojais.

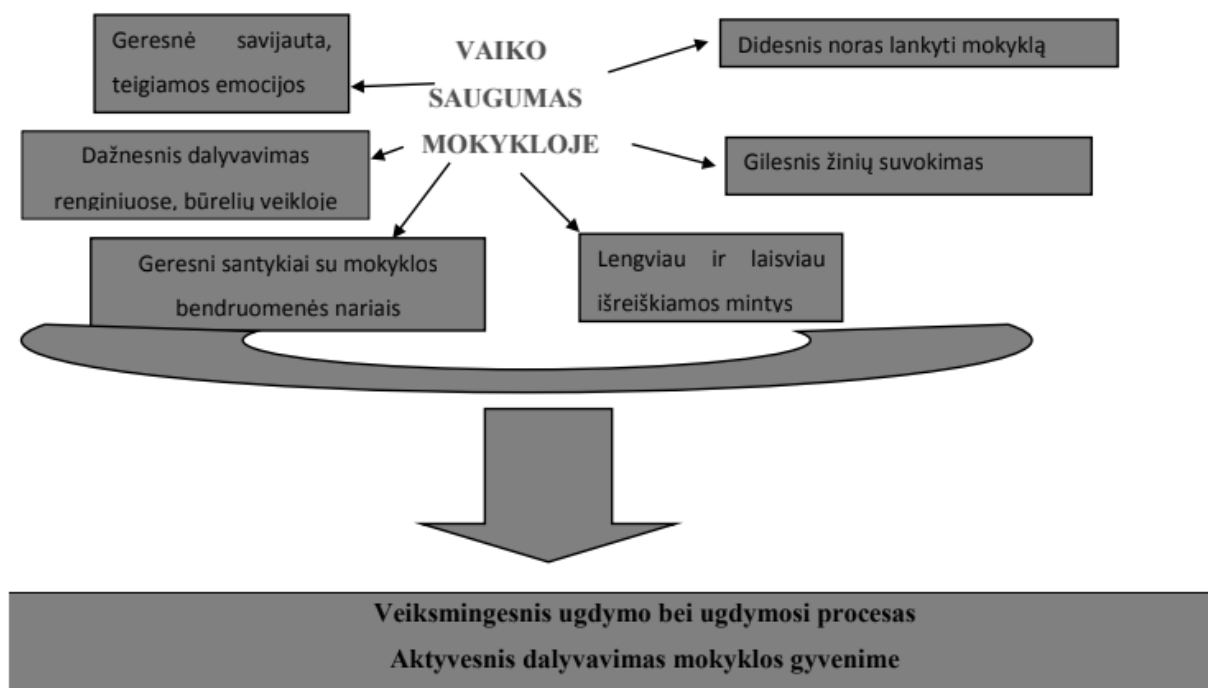
Tyrimai rodo, kad saugumo jausmas yra vienas esminių veiksnių, lemiančių mokinių savijautą, mokymosi motyvaciją, psichinę sveikatą ir akademinius pasiekimus (Shochet ir kt., 2011). Mokinių nesaugumas, anot G. Butkienės (1996), gali turėti neigiamas pasekmes: žemi mokymosi rezultatai ir

mokymosi motyvacija, prasti socialiniai įgūdžiai tų mokinių, kurie mokykloje jaučiasi nesaugiai. L. Rupšienė (2000), tyrinėdama nenoro mokytis ir mokyklos nelankymo priežastis, vartoja „prasto mokyklos mikroklimato“ sąvoką. Autorė teigia, kad ši sąvoka dažniausiai vartojama, kai norima nusakyti mokyklos fizinį ir psichologinį saugumą.

Visa tai gali turėti įtakos mokinių adaptacijai visuomenėje, jų socialinei integracijai. Todėl siekiant kurti kokybišką ugdymo aplinką, būtina atsižvelgti ne tik į ugdymo turinį, bet ir į mokyklos klimatą bei prevencinių priemonių sistemą.

Naujausi tyrimai (Bear, Yang, Mantz ir kt., 2021; Zullig, Matthews, Valois, 2020) patvirtina, kad palankus mokyklos mikroklimatas, kuris apima teigiamus mokytojų ir mokinių santykius, socialinę paramą, saugią ir įtraukią mokymosi aplinką, skatina mokinių įsitraukimą ir motyvaciją. Tokios aplinkos sąlygomis mokiniai jaučiasi labiau vertinami, labiau pasitiki savo gebėjimais ir yra labiau linkę siekti geresnių mokymosi rezultatų. Be to, teigiamas mikroklimatas mažina stresą ir su mokslu susijusį nerimą, sumažina destruktivaus elgesio riziką, todėl mokiniai gali efektyviau mokytis ir pasiekti aukštesnius mokymosi rezultatus.

Tik tuomet, kai saugumo jausmas egzistuoja, galima kalbėti apie efektyvų žinių suvokimą, minčių išsakymą pamokų metu, kasdienį mokyklos lankymą, pozityvius santykius su bendraamžiais bei mokytojais. Be abejo, saugumas laiduoja gerą savijautą ir teigiamas emocijas, tuo paskatindamas labiau įsitraukti į mokyklos gyvenimą bei ugdymo procesą (žr. 3 pav.) (Socialinis ugdymas. 2012. Nr. 20 (31).

Šaltinis: Socialinis ugdymas. 2012. Nr. 20 (31)

3 pav. Vaiko saugumo mokykloje pasekmės

Apie tai, jog saugus ir teigiamas mokyklos klimatas prisideda prie aukštesnių akademinių rezultatų kalba ir kiti mokslininkai. Thapa, Cohen'as, Guffey'jus ir Higgins-D'Alessandro (2013) pabrėžia, kad saugus ir teigiamas mokyklos klimatas bei kultūra teigiamai veikia mokinių akademinius pasiekimus, lankomumą ir apskritai mokinių psichinės sveikatos būklę (Thapa ir kt., 2013).

Nepakankamai palankus arba neigiamas mokyklos mikroklimatas, priešingai, gali slopinti mokymosi motyvaciją, skatinti destruktivų elgesį ir neigiamai paveikti mokinių rezultatus. (Tarnauskas, 2024). Labiausiai aplinkos saugumui įtakos turi fizinis ir psichologinis smurtas, mokinių patyčios ir agresija prieš kitus mokinius, o retais atvejais – ir pedagogai. Mažiausiai lemiamas veiksnys, turintis įtakos mokyklos aplinkos saugumui, yra prasta paties mokyklos pastato būklė ir neribojamas patekimas į mokyklos teritoriją. Tiek pedagogų, tiek mokinių nuomone, mažiausiai saugūs mokiniai jaučiasi grįždami iš mokyklos po pamokų ir pertraukų metu; saugiausiai jie jaučiasi pamokų metu. Tai reiškia, kad mokykloje ir jos kiemuose stokoja priežiūros arba ji neefektyvi (Barkauskaitė ir kt., 2011).

Mokyklos saugumo pažeidimai gali įgauti labai įvairias raiškos formas. Ž. Arlauskaitė (1998) aprašo keturias prieš vaikus naudojamas prievartos formas:

1) fizinė: mušimas ranka, mušimas įvairiais daiktais, smogimas, stumdymas, bet koks skausmo sukėlimas, kūno sužalojimo grėsmė;

2) emocinė: pasityčiojimas, žodinė agresija, žeminimas, gąsdinimas, vertimas jaustis kaltam, nuolatinis blogos savijautos sukėlimas, parodymas, kad esi nemylimas ir nepageidaujamas;

3) seksualinė: išprievartavimas arba mėginimas išprievartauti, vaiko panaudojimas pornografijai, lytinių organų demonstravimas, atviras kalbėjimas apie seksą norint šokiruoti vaiką ar sukelti susidomėjimą, leidimas arba skatinimas žiūrėti sekso filmus ar pornografinius žurnalus;

4) nesirūpinimas, apleidimas: biologinių ir psichinių vaiko poreikių netenkinimas.

Nagrinėjant mokslinę literatūrą pastebėta, kad įvardytos prievartos formos nėra lengvai pastebimos. Fizinės prievartos mokykloje raiškos šaltiniais gali būti ir mokiniai, ir mokytojai. Mokytojai fizinę prievartą dažniausiai taiko kaip mokinių drausminimo elementą. Mokiniai fizinę prievartą naudoja vieni prieš kitus tada, kai siekia susidoroti su silpnesniais, manipuliuoti bendraklasiais, spręsti konfliktą, „pajvairinti laisvalaikį“. Dažnai mokinių fizinė prievarta būna grupinė. Emocinė arba psichologinė prievartos forma labiausiai paplitusi, tačiau sunkiai apibrėžiama ir įrodoma, nes tokią prievartą patyrę mokiniai gali neparodyti jokių prievartos ženklų. Mokykloje mokiniai gali patirti: atmetimą (elgesiu išreiškiamas vaiko atstūmimas, varymas nuo savęs, pravardžiavimas, nuvertinimas, nepagrįstas kaltinimas), ignoravimą (nerodomi ar nepuoselėjami tarpusavio ryšiai, nereiškiamas susidomėjimas, žavėjimasis; buvimas šalia vaiko tik fizinis, bet ne emocinis), terorizavimą (nuolatinė kritika, baudimas, pajuoka dėl nesėkmių, per aukšti reikalavimai, gąsdinimas mirtimi, sužalojimu, atsisakymu, palikimu), izoliavimą (neleidžiama įsitraukti į pageidaujamą veiklą, bendrauti su bendraamžiais), gąsdinimą ir

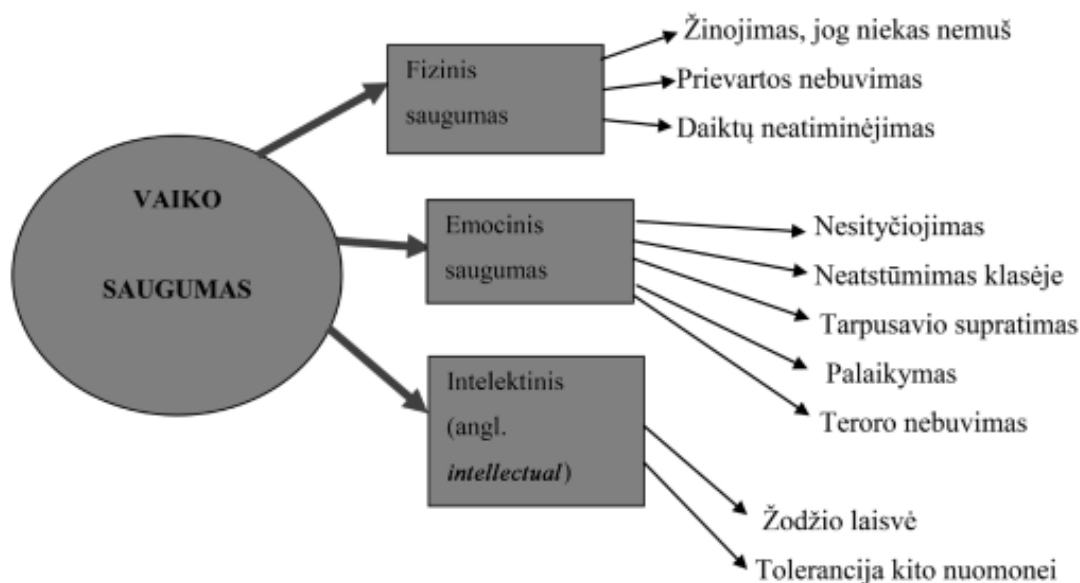
tvirkimą (leidžiama piktnaudžiauti svaigalais, rūkyti, stebėti žiaurų elgesį, pornografinę medžiagą, seksualinius veiksmus, dalyvauti kriminalinėje veikloje) (Civinskas ir kt., 2006)

Egzistuoja gausybė potencialių priežasčių, kurios atveda mokinį į aukos ir nukentėjusiojo būvį, o mokyklą padaro labai nesaugią. Tos priežastys sluoksniuojasi ir sudėtingai įvairiai sąveikauja tarpusavyje. Yra makrolygmens priežastys – urbanizacija, valstybės teisinės sistemos disfunkcijos, gyvenimo būdo kaita, socialinių problemų atspindžiai mokykloje, socializacijos institutų pokyčiai: šeimos, teritorinės bendruomenės, religijos, medijų ir t. t. Toliau, galima kalbėti apie mezo- bei mikrolygmens priežastis – tam tikro mikrorajono socialinę struktūrą, mokinių ir jų šeimų kontingentą, vietos bendruomenės sutelktumą, mokyklos edukacinį konceptą, mokyklos kultūrą ir lyderystės stilių, taip pat atskirų personalijų ir grupuočių deviantinę elgseną ir pan. (Merkys ir kt., 2013)

Anot V. Juškelienės ir S. Ustilaitės (2006), vaikai yra specifinė populiacijos dalis, jautriau nei suaugusieji reaguojantys į išorinę aplinką. Vaikai gali pradėti mokytis tik tada, kai jie jaučiasi saugūs.

Pasak L. Rupšienės (2000), „saugumo jausmas yra vienas iš socialinių edukacinių aspektų mokykloje, įgalinančių moksleivį laisvai ir nevaržomai ugdytis, lavintis, reikšti savo mintis bei tobulėti kaip asmenybei“.

K. T. Bucherio ir M. L. Manningo (2005) nuomone, saugi mokykla yra ta, kurios klimatas skatina visus mokyklos bendruomenės narius pozityviai sąveikauti, palaikyti gerus tarpusavio santykius ir kiekvienam nariui augti kaip asmenybei. Tai mokykla, kurios viduje kiekvienas vaikas yra priimamas toks, koks yra. Be to, autoriai pažymi, kad apimdamas fizinį saugumą, mokyklos saugumas reiškia ir emocinį bei intelektualinį saugumą (žr. 4 pav.).

Šaltinis: Socialinis ugdymas. 2012. Nr. 20 (31)

4 pav. Vaiko saugumas mokykloje (sudaryta pagal Bucher, Manning, 2005)

Saugumo samprata glaudžiai siejasi ir su vaiko teisėmis. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje numatyta, kad kiekvienas vaikas turi teisę į apsaugą nuo visų formų smurto, nepriežiūros ar žalos (JT, 1995). Konvencijos 19 straipsnis konkrečiai nurodo, kad valstybės įsipareigoja imtis visų reikiamų įstatymų, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių, kad apsaugotų vaiką nuo visų formų fizinio ar protinio smurto, sužalojimo ar piktnaudžiavimo, nepriežiūros ar aplaidumo, blogo elgesio ar išnaudojimo. Apsauga nuo nepageidaujamų visuomenės reiškinių – smurto, patyčių, alkoholio, narkotikų, tabako, savižudybių, mokyklos nelankymo ir kt. – labai prisideda prie saugios ir sveiką mokinių gyvenseną palaikančios ugdymo aplinkos.

Apibendrinant galima teigti, kad mokinių nesaugumas mokykloje gali turėti labai neigiamas pasekmes fizinei ir psichinei sveikatai, mokymosi rezultatams, mokymosi motyvacijai, prastėja socialiniai įgūdžiai. Visa tai gali sukelti kliūtis mokinių sėkmingai adaptacijai visuomenėje, socialinei integracijai. Saugumo jausmo užtikrinimas mokyklose yra svarbiausias šių dienų mokyklų ir vaiko teisių gynėjų prioritetas, nes tik sukuriant vaikams saugią ir patogią aplinką bus galima siekti išsikeltų ugdymo ir laimingos vaikystės tikslų.

2. PREVENČINĖS PROGRAMOS UGDYMO PROCESAS

2.1. Prevencijos samprata ugdymo įstaigų kontekste

Prevencijos (lot. *praeventio*) sąvoka tarptautinių žodžių žodyne (Kvietkauskas, 1985) aiškinama kaip išankstinis kelio užkirtimas, užbėgimas už akių.

Jovaišos (2007) teigimu, tai visuma auklėjimo metodų, kuriais siekiama užbėgti už akių įvykiams, prieštaraujantiems moralės ir teisės normoms.

Užsienio šaltinis teigia, kad tai veiksmas, kuriuo užkertamas kelias kam nors įvykti ar ką nors daryti (Cambridge Dictionary, 2017).

A.G. Davidavičienė (2004) rašo, kad prevencija – tai priemonės, kuriomis siekiama užkirsti kelią socialinės rizikos veiksniams – formuojama sveika gyvensena, ugdant atsparumą neigiamiems reiškiniams dar prieš susiduriant su jais. Prevencijos metodai privalo formuoti šiuos gyvenimo įgūdžius: savęs pažinimą, gebėjimą bendrauti, valdyti konfliktus ir stresus, gebėjimą racionaliai apsispręsti, spręsti problemas, reikalui esant pasakyti “ne”, suvokti atsakomybę už poelgius. Autorės nuomone, prevencija turi būti kryptinga ir koordinuota, sisteminga ir nuosekli, taip pat diferencijuota – tik tuomet prevencinis ugdymas bus efektyvus.

Pedagoginėje – metodinėje literatūroje prevencija apibūdinama kaip kelio užkirtimas įvairiomis priemonėmis, kurios ugdo vaikų ir jaunimo atsparumą neigiamiems gyvenimo reiškiniams dar prieš susiduriant su jais (Mokytojo knyga alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programai įgyvendinti, 2006). Prevencija – tai ne vienkartinis aktas, o ilgas, sistemingas darbas, todėl ji efektyvesnė, kai yra planuojama, vykdoma pagal atitinkamą prevencijos programą (Narkomanija ir jos prevencija, 2001). Kiekviena ugdymo institucija turėtų surasti priemonių ir būdų, kaip mobilizuoti organizacijos narių energiją ir jų gabumus tam, kad būtų pasiektas pagrindinis tikslas – garantuotos mokymosi ir mokymo sąlygos, įgalinančios įgyti kompetencijų ir gebėjimų spręsti problemas bei priimti sprendimus (Socialinis ugdymas. 2008. Nr. 5).

E. Karmaza, N. Grigutytė, E. G. Karmazė (2007), rašo, kad prevencija nėra renginys visiems mokiniams vieną kartą per metus. Ji gali būti vykdoma nacionaliniu lygiu (įvairios prevencinės programos) ir mokyklos bendruomenės lygiu (įtraukiama visa mokyklos bendruomenė. Autorių teigimu, už prevenciją atsakingi visi: mokiniai, pedagogai, mokyklos administracija, tėvai, kitas mokyklos personalas.

Prevencinėms programoms, priemonėms mokykloje keliami reikalavimai. L. Bulotaitė (2000), pabrėžia, kad svarbu išsiaiškinti, kokios prevencinės programos, priemonės taikomos, koks mokinių požiūris į jas bei apskritai prevencinio darbo galimybes bei perspektyvas mokykloje. Autorė nurodo, kad prevencinės programos, priemonės turėtų būti įvairių formų. Siūloma neapsiriboti vien informacija, svarbu formuoti asmens sugebėjimą ir pasiruošimą atsispręsti socialiniam spaudimui, pažinti ir įveikti

savo psichologines problemas. Prevenciniame darbe reiktų akcentuoti gerą savijautą, nuotaiką, atskleisti sveiko gyvenimo privalumus – taip prevencinės programos, priemonės sustiprintų apsaugančius veiksnius ir sumažintų žinomus rizikos veiksnius. Planuojant įvairias priemones svarbu atsižvelgti į mokinių amžių ir naudoti įvairius metodus, o ne vien didaktines mokymo priemones, tai yra diskusijas, įvairius žaidimus, psichologinę techniką, video filmus ir pan. Programos, priemonės turėtų būti ilgalaikės, nes vienkartiniai užsiėmimai, paskaitos nėra efektyvūs.

Akcentuojamas darbas ir su mokinių tėvais: jiems reiktų ne tik suteikti informaciją, bet ir supažindinti su apsaugančiais veiksniais. Tėvai turi žinoti ir apie „įspėjamuosius signalus“ bei tai, kur galima kreiptis pagalbos, paramos. Taip pat naudinga į prevencinį darbą įtraukti ir patį jaunimą, tai vadinamasis „jaunimas – jaunimui“ ar „bendraamžiai – bendraamžiams“ principas. Prevencijos – tai programos, kuriose naudojamas šis principas, pripažįstamos pačiomis efektyviausiomis (Bulotaitė, 2000).

2.1.1. Teorinis prevencijos pagrindas

Įrodymais pagrįstos prevencijos priemonės ir mokslinių tyrimų uždaviniai buvo kuriami remiantis keliomis svarbiomis teorijomis. Kai prevencijos mokslininkai ir specialistai kalba apie teoriją, jie remiasi tarpusavyje susijusiomis sąvokomis, kurios vartojamos siekiant apibūdinti, paaiškinti ir nuspėti, kaip įvairūs žmogaus elgesio aspektai yra susiję tarpusavyje. Daugeliu atvejų teorijos remiasi empiriniais arba mokslinių tyrimų įrodymais ir tobulinamos tęsiant mokslinius tyrimus.

Svarbus įrodymais pagrįstos prevencijos planavimo etapas – teorinio modelio pasirinkimas pagal tokią sistemą (Bartholomew ir Mullen, 2011):

- leidžiančią suprasti aplinką ir / arba elgesį lemiančius veiksnius, susijusius su sveikatos problemomis;
- galinčius paaiškinti galimus mechanizmus pageidaujamam rezultatui sukurti;
- padėsiančią pasirinkti prevencijos priemones bei jų įgyvendinimo strategiją, kuri padėtų pasiekti planuojamų rezultatų.

Prevencijos srityje naudojamos etiologijos (psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo priežasčių), žmogaus raidos ir elgesio teorijos (žr. 1 lentelė). Planuojant prevencijos priemones taikomos žmogaus elgesio teorijos, kur dėmesys sutelkiamas į tai, kaip žmonės mokosi ir kaip žmonės gali keisti savo elgesį.

1 lentelė. Kelių reikšmingų prevencijos teorijų apžvalga

Teorija	Turinys
Bendrosios teorijos	
Banduros socialinio išmokymo teorija (1977)	Žmonės išmoksta elgtis stebėdami kitus ir imituodami bei modeliuodami tokią elgesį.
Jessor ir Jessorio probleminio elgesio teorija (1977)	Rizikingo elgesio modeliams būdingas tas pats pagrindas, kai rizikingam elgesiui įtakos turi asmens sąveika su aplinka.

1 lentelės tęsinys

Bronfenbrennerio žmogaus socialinės raidos ekologija (1979)	Su asmeniu nesusijusios sistemos ar kontekstai ir jų įtaka asmens elgesiui.
Ajzeno planuojamo elgesio teorija (1991)	Egzistuoja ryšys tarp požiūrio ir elgesio bei trijų suvokimo ir (arba) požiūrio grupių, lemiančių elgesį: - įsitikinimai apie elgesio rezultatus ar pasekmes; - įsitikinimai apie kitų žmonių norminius elgesio lūkesčius (arba socialinį priminimą); - įsitikinimai apie atliekamo elgesio kliūtis ir stiprinimą.
Su prevencija susijusios teorijos	
Flay ir Petraičio triados įtakos teorija (2003)	Rizikingą elgesį lemia trys veiksniai: - kultūriniai veiksniai (pvz., suvoktas paauglių alkoholio vartojimo toleravimas); - socialiniai ar tarpasmeniniai veiksniai (pvz., tėvai, vartojantys psichoaktyvias medžiagas); - tarpasmeniniai veiksniai (pvz., prasta impulsų kontrolė).
Hawkins ir kolegų rizikos ir apsauginių veiksnių teorija (1992)	Psichoaktyvių medžiagų vartojimo rizika skirstoma į socialinius ir kultūrinius veiksnius, kurias sukuria teisiniai ir norminiai lūkesčiai dėl elgesio ir vidinių bei tarpasmeninių veiksnių (šeimų, mokyklų klasės ir bendravimo).
Catalano ir kolegų teigiamos jaunųjų raidos teorija (1999)	Svarbu skatinti ir stiprinti teigiamą raidą.
Werner ir Smith atsparumo teorija (1982)	Kai kurie asmenys turi specialių gebėjimų prisitaikyti prie stresinių situacijų ir įveikti jas.
Biglan ir Hinds puoselėjančios aplinkos teorija (2009)	Ši teorija apima daugelį kitų teorijų aspektų, joje daugiausia dėmesio skiriama rizikos mažinimui ir atsparumo bei kitų teigiamų savybių skatinimui.

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus

Žinoti šias teorijas yra svarbu, kad galėtume suprasti, jog veiksmingos priemonės turi būti kuriamos remiantis empiriškai pagrįsta teorija.

2.1.2. Prevencijos struktūra, turinys ir pateikimas

Yra du svarbūs dokumentai, kuriais grindžiama Europos prevencijos politika. Pirmasis dokumentas yra Tarptautiniai narkotikų vartojimo prevencijos standartai (UNODC, 2013), kuriuose apibendrinamas mokslas, kuriuo grindžiamos įrodymais pagrįstos prevencijos priemonės ir politikos kryptys siekiant sumažinti psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą. Standartus parengė Jungtinių Tautų narkotikų kontrolės ir nusikalstamumo prevencijos biuras (UNODC) ir Pasaulio sveikatos organizacija (PSO), bendradarbiaudami su prevencijos srities mokslininkais, prevencijos specialistais ir politikos formuotojais iš viso pasaulio.

Antrasis šaltinis yra Europos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kokybės standartai, kuriuos paskelbė Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras (EMCDDA). Priešingai tarptautiniams standartams, kuriuose daugiausia dėmesio skiriama priemonių turiniui, struktūrai ir tinkamiausiai mokymo strategijai, Europos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonių kokybės standartuose dėmesys sutelkiamas į tai, kaip planuoti, atrinkti ir įgyvendinti prevencijos priemones siekiant užtikrinti jų kokybę (EMCDDA, 2013).

Šiuose dokumentuose išskiriami trys svarbūs prevencijos priemonių aspektai: struktūra, turinys ir pateikimas. Visi trys aspektai grindžiami teorija (Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras, 2019).

Struktūra atspindi, kaip organizuojama ir vykdoma prevencijos priemonė, pavyzdžiui, užsiėmimų skaičius ir trukmė (pvz., ar X programą sudarys 10, 15, ar 20 užsiėmimų; kiek laiko truks užsiėmimai – 30 minučių ar 45 minutes; ar jie bus paskirstyti per savaitę, ar per kelias savaites?).

Turinys yra susijęs su prevencijos tikslais ir su tuo, kokia informacija, įgūdžių ugdymas ir strategijų naudojimas padės pasiekti planuotus tikslus. Pavyzdžiui, ji gali apimti bendraamžių atsisakymo įgūdžių ir socialinių normų kūrimo įtraukimą, taip pat šeimos bendravimo įgūdžių mokymą.

Pateikimas susijęs su tuo, kaip priemonės turi būti įgyvendinamos ir kaip jas planuojama pateikti tikslinei grupei. Šio aspekto pavyzdžiai – interaktyvios mokymo strategijos paaugliams ir suaugusiesiems, tėvystės įgūdžių užsiėmimai šeimoms patogių metu ir priemonės įgyvendinimo stebėseną, siekiant padidinti taikomų priemonių patikimumą.

Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras bei tarptautinės organizacijos, remdamosi R.Gordono (1987) pasiūlyta narkomanijos prevencijos klasifikacija, rekomenduoja prevenciją skirstyti į bendrąją (angl. Universal), atrankinę (angl. Selective) ir tikslinę (angl. Indicated) (A.G.Davidavičienė, D.Jakučiūnienė, 2006).

- 1) **bendroji prevencija** taikoma jauno amžiaus žmonėms ir orientuojama į visus gyventojus.
- 2) **atrankinė prevencija** taikoma pažeidžiamiesiems asmenims ir jų grupėms, siekiant sumažinti rizikos veiksnių įtaką.
- 3) **tikslinė prevencija** taikoma tokiems asmenims, kuriems jau būdingas problemiškas elgesys.

Mokyklų pranašumas yra galimybė taikyti priemones visiems vaikams (bendroji populiacija), o ne tik tiems, kurie priklauso didelės rizikos grupei (atrankinė populiacija) arba kurie yra pažeidžiami (tikslinė populiacija). Bendrosios prevencijos priemonės mokyklose gali būti naudingos visiems vaikams, nes visi jie susiduria su tam tikra rizika.

Plačiąja prasme prevencija apima tris etapus: pirminę, antrinę ir tretinę prevenciją. Mokyklose įgyvendinamų prevencinių programų autoriai skirtingai traktuoja šias sąvokas. Auškelis (2006) pateikia tokią etapų struktūrą:

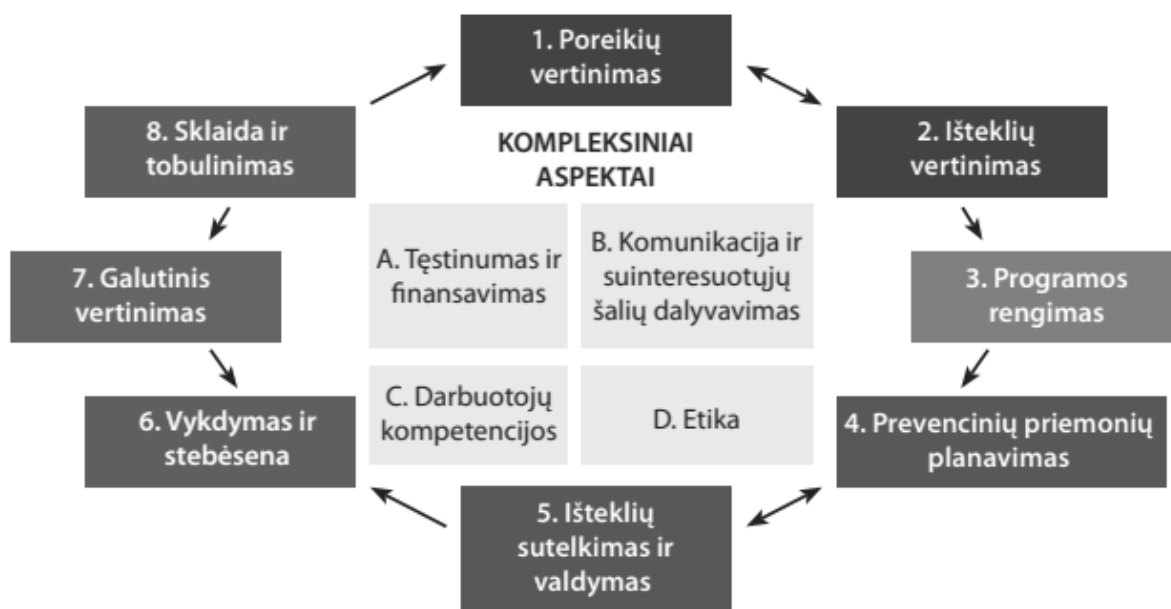
1) **pirminė prevencija** arba tiesiog prevencija – išankstinės priemonės, padedančios išvengti netinkamo elgesio apraiškų ar įvykių. Šio etapo tikslas – sudaryti tokias sąlygas, kurios sumažintų pavojų pasireikšti neigiamiems reiškiniams ar poelgiams. Taikoma visiems mokiniams, siekiant sukurti saugią ir palaikančią mokymosi aplinką. Pavyzdžiai: klasės struktūros nustatymas, elgesio lūkesčių mokymas, socialinių emocinių įgūdžių lavinimas klasėse.

2) **antrinė prevencija** arba intervencija – veiksmai ir priemonės, kurių būtina imtis iškilus realiam pavojui. Intervencinius veiksmus gali atlikti tik specialistai. Skirta mokiniams ar grupėms, kuriems universali parama nepakankama.

3) **tretinė prevencija** arba postvencija – tai prevencijos etapas, kurio tikslas – sušvelninti pasekmes, suteikti psichologinę ir moralinę pagalbą visiems nukentėjusio asmens artimiesiems, mokyklos ir klasės draugams, mokytojams bei visai mokyklos bendruomenei. Skirta mokiniams, kuriems reikia itin intensyvios pagalbos, taikomi funkciniai elgesio vertinimai, individualizuoti elgesio intervencijos planai ir intensyvios individualizuotos programos.

2.1.3. Prevencijos veikla

Europos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kokybės standartuose aprašomas prevencijos veiklos ciklas, kurį sudaro aštuoni etapai (žr. 5 pav.) (EMCDDA, 2013a).

Šaltinis: EMCDDA, 2013a

5 pav. Prevencijos veiklos vykdymo ciklas

1 etapas. Poreikių vertinimas. Prieš pradėdant planuoti prevencijos priemones, svarbu išsiaiškinti poreikius, jų mastą, galimas šių poreikių priežastis ir jiems įtaką darančius veiksnius. Toks vertinimas užtikrins, kad pasirinkta priemonė yra būtina ir atliepia tikslinės grupės poreikius.

2 etapas. Išteklių vertinimas. Poreikių vertinimas padeda išsiskirti galimus programos siekius, tikslus, o išteklių vertinimas padeda suprasti, ar jų verta siekti ir kaip galima būtų juos pasiekti. Išteklių įvertinimas padės nuspręsti dėl galimo realaus programos pobūdžio ir apimties.

3 etapas. Programos rengimas. Kuriant programą apibrėžiamas turinys, struktūra ir suteikiamas būtinas pagrindas tikslingam, išsamiam, nuosekliam ir realistiškam planavimui.

4 etapas. Prevencijos priemonių planavimas. Norint pasiekti tikslus ir uždavinius, svarbu planuoti įrodymais pagrįstas veiklas, kurios dalyviams būtų patrauklios, įtraukiančios, įdomios ir prasmingos. Prevencijos priemonės turėtų būti suplanuotos kaip logiška veiklų seka, atspindinti veiklų eigoje vykstančią dalyvių pažangą.

5 etapas. Išteklių telkimas ir valdymas. Tam, kad programą būtų galima pradėti įgyvendinti, reikia užtikrinti turimų išteklių prieinamumą, galimybę juos panaudoti ir įvertinti naujų išteklių poreikį.

6 etapas. Vykdydas ir stebėsena. Šiame etape yra praktiškai įgyvendinami ankstesni etapai. Šiuo etapu ypač svarbu išlaikyti pusiausvyrą tarp tikslumo (t. y. nuoseklaus plano laikymosi) ir lankstumo (t. y. reagavimo į naujus pokyčius).

7 etapas. Galutiniai vertinimai. Baigus vykdyti suplanuotas prevencijos priemones, įvertinami jų rezultatai ir / ar prevencijos priemonių vykdymo bei programos įgyvendinimo procesas. Programos rezultatų vertinimas yra nukreiptas į dalyvių elgesio pokyčius (pvz., sumažėjusį psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą), o proceso vertinimas yra nukreiptas į veiklų įvykdymą, apimtį ir pan. (pvz., suorganizuotų užsiėmimų skaičių).

8 etapas. Sklaida ir tobulinimas. Paskutiniame veiklos etape pagrindinis klausimas yra toks – ar reikia tęsti programą ir, jei reikėtų tęsti, tai kaip? Informacijos apie programą sklaida gali padėti paskatinti jos tęstinumą, tačiau taip pat leidžia kitiems pasimokyti iš programos įgyvendinimo patirties.

Nors prevencijos veiklos vykdymo ciklas nusako etapų seką, praktiškai kai kurie etapai gali būti užbaigiami skirtinga tvarka (ne pagal etapų seką) ir ne visi etapai gali būti vienodai svarbūs visų rūšių prevencinei veiklai. Be to, Europos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos kokybės standartuose pateikiami atskiri komponentai, į kuriuos reikėtų atsižvelgti kiekviename veiklos etape.

Mokykloje prevencija turi apimti tokias tikslines grupes: mokinius, tėvus, mokytojus. Svarbu, kad į prevencinę veiklą būtų įtraukiami ir patys mokiniai, nes vien mokyklos darbuotojai be tėvų ir visos bendruomenės pagalbos nepasieks keliamų tikslų (Sruoga, Jakubkaitė, 2002).

Pasak E. Karmazos (2007), prevencija – tai nepaprastai sudėtingas ir ilgalaikis procesas, kurio rezultatai didžia dalimi priklauso nuo jį vykdančiųjų kompetencijos ir pastangų bei jos organizavimo sąlygų. Nagrinėjant patyčias mokykloje ir jų prevenciją yra pažymima suaugusiųjų svarba bei jų reakcija

į patyčias ir teigiama, kad tik veikiant apsauginiams veiksniams – tai gali būti šeimos palaikymas, geri socialiniai įgūdžiai, mokytojų parama – galima tikėtis, kad patyčių pasekmės nebus labai skaudžios (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Pūras, Petkevičius, Žemaitienė ir kt., 2006). I. Gailienė ir K. Kuklinskaitė (2004) pabrėžia, kad būtina efektyvinti prievartos prevencijos sistemą, kuri visų pirma būtų orientuota į visų amžiaus grupių asmenų sąmonės konstrukto pokyčius. R. Civinskas ir kt. (2006) skiria keturias grupes, į kurias turėtų būti nukreiptos prevencinės priemonės, t. y.: a) mokytojus, kad jie išmokytų spręsti konfliktus nenaudodami prievartos ir palaikyti discipliną pamokų metu; b) vaikus, kad jie nesiburtų į prievartinio elgesio grupes ir išmokytų taikiai spręsti konfliktus; c) vaikus aukas, kad jie gebėtų pranešti apie galimą smurtą ir sulauktų tinkamos pagalbos; d) tėvus, kad jie nevartotų fizinės prievartos kaip vaikų auklėjimo priemonės.

Moksliniai tyrimai (Karmaza, 1996; Goleman, 1995) rodo, kad Prevencinės programos yra veiksmingesnės, jei orientuojamos į emocinės ir socialinės kompetencijos ugdymą ir puoselėjimą. Griuner ir Chilt (1998), įvertinę įvairias prevencijos priemones, suformulavo tokias išvadas:

- prevencinės programos, kurios remiasi vaikų galimybėmis, yra veiksmingesnės nei tos, kurios orientuotos į rizikos veiksnius ir sutelkia dėmesį į problemines sritis;
- vaikų psichosocialinės ir gyvenimiškos kompetencijos ugdymas ir puoselėjimas yra veiksminga prevencinė priemonė;
- prevencija – ilgalaikis procesas, kurį reikia pradėti laiku. Trumpalaikės priemonės yra neveiksmingos.

Analizuodamos kitų šalių prevencijos programų įgyvendinimo patirtį ir jų efektyvumą, Davidavičienė, Jakučiūnienė, Latauskienė (2006), išskiria šiuos bendrosios (pirminės) prevencijos veiklos principus:

- Veikla organizuojama atsižvelgiant į padėtį šalyje, mieste, rajone, mokykloje.
- Neapsiribojama vien informacija.
- Formuojamas asmens gebėjimas atsispirti socialiniam spaudimui.
- Formuojamos nuostatos ir vertybės, kurios stiprina vaikų ryžtą sveikai gyventi.
- Taikomi įvairūs prevencijos metodai: diskusijos, žaidimai, vaizdajuostės ir kt.
- Prevencijos priemonės organizuojamos atsižvelgiant į amžiaus, kultūros ypatumus.
- Prevencijos programos yra ilgalaikės. Vienkartiniai užsiėmimai ir paskaitos yra neveiksmingi.
- Tėvų švietimas.
- Vykdomas įvairių institucijų bendradarbiavimas..

Karmaza, Grigutytė, Karmazė (2007) šiuos principus papildo:

- Prevencijos organizavime dalyvauja mokiniai.
- Dirbama mažomis grupėmis, apie 12 dalyvių.

- Dirbama su kuo jaunesnio amžiaus vaikais. Veiksmingiausia prevencija yra tada, kai dirbama su ikimokyklinio ir pradinių klasių amžiaus vaiku.

Šiandieninei švietimo sistemai naujus iššūkius kelia ekonominės permainos, sparti komunikacinių technologijų raida bei kiti veiksniai. Tam, kad vaikai galėtų susigaudyti greitai besikeičiančiame pasaulyje, reikia ugdyti jų asmenines ir socialines kompetencijas, formuoti jų įgūdžius priimti sprendimus, kontroliuoti savo elgesį ir kt. Jungtinių Tautų (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, 1995), Europos Sąjungos (Lanzarotės konvencija, 2007) ir Lietuvos teisės aktų nuostatomis pabrėžiama, kad mokykla yra svarbiausia aplinka bendrajai prevencijai, orientuotai į visus vaikus, vykdyti.

S. Gečėnienė, B. Gruževskis, B. Čėsnaitė, V. Kalpokas (2000) išskiria šiuos vaikų ir jaunimo prevencijos politikos ypatumus:

- teisės aktų bazė;
- konkrečių atsakingų institucijų sistema ir geras jos administravimas;
- prevencinių priemonių kompleksas;
- moksliniai tyrimai;
- visuomenės švietimas.

Lietuvos Respublikoje galioja įvairūs teisės aktai, sudarantys prevencinės veiklos švietimo sistemoje pagrindą ir pabrėžiantys jos svarbą. *Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“* kaip vienas iš prioritetų nurodomas uždavinys „ugdyti sveiką gyvenseną kaip svarbią veiklios visuomenės prielaidą“. Prie šio uždavinio įgyvendinimo prisideda *Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje* iškeltas siekis „mokyklose diegti sisteminius pokyčius, lemiančius patyčių, prekybos žmonėmis ir smurto, alkoholio ir tabako vartojimo mažinimą, kad būtų užtikrinamas mokyklos bendruomenės psichologinis saugumas“ ir viena iš *Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 metų programos* įgyvendinimo prioritetinių priemonių „parengti tikslines saugios mokyklos neformaliojo ugdymo prevencines programas, stiprinančias vaikų sveikatą ir socialinę bei emocinę atsparumą, ir jas įgyvendinti“. 2013 m. sukurtoje *Geros mokyklos koncepcijoje* pabrėžiama mokinio savijauta: „Mokykloje puoselėjamos pozityvios vertybės, skatinamas sveikas gyvenimo būdas. Mokiniai jaučiasi psichologiškai saugūs, priimti, jų nuomonė ir idėjos yra išklausomos ir gerbiamos.“

Valstybės lygiu prevencinės veiklos srityje yra keliami šie strateginiai prioritetai:

- plėsti bendrosios prevencinės veiklos švietimo sistemoje mastą (siekti, kad prevencinis darbas, prevencinė veikla taptų kiekvienos mokyklos kasdienybe formaliajame ir neformaliajame švietime);
- analizuoti rizikingos mokinių elgsenos priežastis, skatinti kurti tikslines prevencines programas ir taikyti jas pagal poreikį;
- užtikrinti tikslinių prevencinių programų kokybę;
- vykdyti prevencinės veiklos efektyvumo stebėseną.

Sistemos prevencinės veiklos bendrojo ugdymo mokykloje įgyvendinimas mažina agresyvaus elgesio ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo tikimybę, gerina vaikų psichinę sveikatą, jų akademinius pasiekimus, mikroklimatą klasėje bei ugdo visuomenei priimtina elgesį (Botvin ir kt., 2010). Prevencinė programa kaip struktūrinė, formalizuota ir pagal iš anksto apibrėžtą modelį kryptingai ir sistemingai įgyvendinama veikla gali būti įvardijama kaip viena efektyviausių prevencinės veiklos formų, padedančių pasiekti norimų rezultatų.

Ugdymo įstaigose prevencija turi apimti tokias **veiklos sritis**:

1. Tinkamų ugdymo sąlygų sudarymas. Materialinės bazės sukūrimas, veiksmingi pedagoginiai metodai, gera mokytojų ir mokinių psichologinė savijauta, palankus psichologinis ugdymo įstaigos mikroklimatas, šilta bendravimo kultūra.

2. Darbuotojo, atsakingo už prevencijos kontrolę paskyrimas. Mokykloje turi būti darbuotojas, kuris stebėtų situaciją ir iškilus būtinybei planuotų prevencines priemones ir koordinuotų veiksmus.

3. Situacijos stebėjimas. Konfliktinių situacijų, nusižengimų stebėjimas ir diagnozavimas, bei mokinių siuntimas pas specialistus.

4. Aplinkos rizikos veiksnių kontrolė ir jų pašalinimas. Sudaryti tokias sąlygas, kad alkoholis, tabakas, psichiką veikiančios medžiagos nebūtų lengvai pasiekiamos.

5. Informacijos platinimas. Informacija apie prevenciją turi būti platinama atsižvelgiant į tai, kam ji skirta, užtikrinant, kad bus teisingai suvokta.

L. Bulotaitė (200) išskiria 5 pagrindines **pirminės prevencijos strategijas**:

- Informacijos skleidimas.
- Atsakingos elgsenos ugdymas.
- Alternatyvų kūrimas.
- Pasipriešinimo įgūdžių formavimas.
- Asmeninių ir socialinių įgūdžių ugdymas.

Kiekvienoje šių strategijų naudojami įvairūs metodai – didaktinės instrukcijos, diskusijos, garso ir vaizdo medžiagos peržiūros, grupiniai užsiėmimai, įgūdžių ugdymas. Tačiau vyraujantys metodai skirtingi.

Informacijos skleidimo strategijos tikslas – suteikti žinių ir formuoti nuostatas. Pagal kai kurias programas teikiant informaciją dramatizuojama rizika, naudojamas bauginimo metodas, pateikiama daug neigiamų faktų. Deja, tai neduoda gerų rezultatų. Daugumai jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų pasekmės atrodo labai tolimos ir nesusijusios su jų elgsena. Kartais tai sukelia baimės jausmą, tačiau tai neskatina tinkamai elgtis.

Atsakingos elgsenos strategijos tikslas – skatinti savęs vertinimą, atsakomybę priimti sprendimus, asmenybės raidą. Prevencijos programų apžvalga rodo, kad vis dažniau pabrėžiama asmeninė atsakomybė.

Alternatyvų kūrimo strategijos tikslas – skatinti savęs vertinimą, mažinti nuobodulį, atskirties jausmą. Šiam tikslui tradiciškai pasitelkiama būrelių, klubų veikla, siekiama suteikti galimybių įgyvendinti individualius poreikius, interesus.

Pasipriešinimo įgūdžių formavimo strategijos tikslas – supažindinti su socialiniu spaudimu, formuoti pasipriešinimo įgūdžius. Socialinį spaudimą daro ne tik bendraamžiai, bet ir šeima ar žiniasklaida, formuodamos normalaus, visuotinai priimtino elgesio sampratą. Žmogaus elgesys – interakcijų tarp žmogaus, bendruomenės ir platesnės visuomenės rezultatas.

Asmeninių ir socialinių įgūdžių ugdymo strategijos tikslas – formuoti sprendimų priėmimo, bendravimo, kritinio mąstymo ir kitus įgūdžius. Pabrėžiami problemų sprendimo ir sprendimų priėmimo, kūrybinio mąstymo, kritinio mąstymo, bendravimo ir streso įveikimo, pasipriešinimo socialiniam spaudimui, savosios vertės pajautimo įgūdžiai.

Ugdyme naudojamos sąvokos (Preveninės veiklos organizavimo ir įgyvendinimo tvarkos aprašas, 2020):

Preveninė veikla – visos mokykloje įgyvendinamos preveninės priemonės, vykdomos per programas, projektus, akcijas, informacinius ir kitus renginius, pedagogų kvalifikacijos tobulinimą.

Preveninės programos – tai sistemingos, mokslškai pagrįstos priemonės, skirtos užkirsti kelią nepageidaujamam elgesiui (pvz., smurtui, patyčioms, psichoaktyvių medžiagų vartojimui) ir stiprinti mokinių socialinius bei emocinius įgūdžius. Jos gali būti taikomos visuotinai (visai mokyklos bendruomenei), tikslinėms grupėms arba individualiai (Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija, 2020).

Akredituota preveninė programa – nustatytus kriterijus atitinkanti preveninė programa, pripažinta tinkama diegti mokyklose.

Integruojamoji preveninė programa – bendriesiems gebėjimams ugdyti skirta programa, integruojama į visų ugdymo sričių ar dalykų programas.

Metodinė priemonė – preveninės veiklos įgyvendinimo procese naudojama medžiaga, kurioje pateikiami metodai, būdai ir kitos priemonės bendriesiems vaikų gebėjimams ugdyti.

2.1.4. Prevencijos veikla Lietuvos mokyklose

Prevencijos veiklos pradžia Lietuvos mokyklose galima laikyti 1999 metus, kuomet Lietuvos Respublikos Vyriausybė pavirtino Nacionalinę narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos 1999-2003 metų programą, kurios pagrindu valstybės mastu buvo pradėtos įgyvendinti sistemingos priemonės preveninės veiklos organizavimo bendrojo ugdymo mokykloje klausimu: išanalizuotos esamos priemonės ir ištekliai, įsteigtos įvairios komisijos preveninės veiklos organizavimui, pradėti leisti metodiniai leidiniai, parengta pirmoji lietuviška metodinė priemonė „Mokykla be narkotikų“, pradėtas

pedagogų kvalifikacijos tobulinimas, įsitraukta į tarptautinio narkotikų vartojimo Europos mokyklose tyrimo vykdymą (ESPAD), pradėta finansuoti prevencinė veikla bendrojo ugdymo mokykloje vykdant projektų rėmimo konkursus.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 23 d. nutarimu Nr. 209 patvirtintoje Vaikų ir jaunimo socializacijos programoje pirmą kartą įtvirtinta prevencijos sąvoka. Atskirais laikotarpiais Lietuvoje galiojo daug įvairių teisės norminių aktų, kurie sudarė pagrindą prevencinei veiklai švietimo sistemoje alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo, savižudybių, ŽIV/AIDS, prievartos, smurto ir teisės pažeidimų prevencijos srityse. Tai leido valstybės lygiu prevencinės veiklos srityje kelti strateginius prioritetus: siekti, kad prevencinė veikla taptų kiekvienos mokyklos kasdienybe formaliajame ir neformaliajame švietime; analizuoti rizikingos mokinių elgsenos priežastis, skatinti kurti tikslines prevencines programas ir taikyti jas pagal poreikį; užtikrinti tikslinių prevencinių programų kokybę; vykdyti prevencinės veiklos efektyvumo stebėseną.

Vienas iš pagrindinių teisės aktų, reglamentuojančių pagalbą vaikui teikimą ir prevencinę veiklą mokykloje, yra LR Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, 2007-06-28 Nr. X-1238. Šio įstatymo tikslas – sukurti vaiko teises ir teisėtus interesus bei visuomenės saugumo poreikius atitinkančią ir vaiko, turinčio elgesio sutrikimų, socializacijai, ugdymui bei socialinės, pedagoginės, psichologinės, specialiosios pedagoginės, informacinės arba kitos pagalbos teikimui skirtą vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistemą, kuri padėtų vaikui įveikti susiformavusį ydingą elgesį, išsiugdyti prasmingo individualaus ir visuomeninio gyvenimo sampratą.

Iki 2008-01-01 bendrojo lavinimo mokyklos, vykdydamos prevencinę veiklą, rėmėsi „Prevencinio darbo grupių mokyklose ir prevencinio darbo koordinavimo grupių savivaldybėse sudarymo bei jų veiklos kryptių aprašu“, patvirtintu LR Švietimo ir mokslo ministro 2004-12-09 įsakymu Nr. ISAK – 1970. Apraše pateikiama mokyklų prevencinio darbo grupių paskirtis – spręsti prevencinio darbo klausimus mokykloje vykdant teisės pažeidimų, alkoholio, tabako, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, smurto, prekybos žmonėmis, nusikalstamumo, ŽIV/AIDS prevencijos klausimus bei organizuojant pagalbą mokiniui, mokytojui ir tėvams (globėjams, rūpintojams) teikimą.

Dar vienas svarbus dokumentas, į kurį atsižvelgiama organizuojant prevencinę veiklą, tai „Krizių valdymo mokyklose tvarkos aprašas“, patvirtintas LR Švietimo ir mokslo ministro 2007-07-12 įsakymu Nr. ISAK – 1374. Aprašas reglamentuoja krizių valdymą mokyklose, krizių valdymo mokyklose komandų sudarymą, jų funkcijų, darbo organizavimą, finansavimą bei institucijų bendradarbiavimą krizių valdymo mokyklose metu.

Šiuo laikotarpiu prevencinės veiklos planavimo ir įgyvendinimo praktika kito ne kartą, buvo sprendžiami saugios aplinkos mokykloje kūrimo, brandžios asmenybės ugdymo(si), pažangos ir pasiekimų klausimai nacionaliniu mastu. Pirmąjį prevencinės veiklos įgyvendinimo dešimtmetį daug dėmesio buvo skiriama mokyklų prevencinės veiklos projektų rėmimui, kurie buvo nukreipti į pozityvų

mokinių užimtumą, socialinių įgūdžių ugdymą, siekiant didinti žinias ir jų pagrindu formuoti tinkamas nuostatas dėl rizikingo elgesio galimos žalos.

2008 m. buvo atkreiptas dėmesys smurto ir patyčių problemos Lietuvos mokyklose sprendimui, įvardijamas prevencinių programų šioje srityje diegimo poreikis. Atsižvelgiant į tai, Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008-2010 metų programos lėšomis pradėtas finansuoti „Žipio draugai“, „Antras žingsnis“ ir Olweus patyčių prevencijos programų diegimas ir įgyvendinimas. Stebint didelę prevencinės veiklos vykdymo įvairovę ir siekiant nustatyti pagrindines tendencijas, 2010 m. buvo atliktas reprezentacinės imties tyrimas „Prevencinių programų vykdymo Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose ypatumai“ (2010). Šio tyrimo rezultatai parodė, kad Lietuvoje nėra vieningo mokyklų bendruomenių atstovų supratimo, kas yra prevencinė programa: respondentai prevencinėms programoms priskyrė trumpalaikes, fragmentiškas, lokalias prevencinės veiklos priemones, akcijas, veiklos ar renginių planus (pvz., lankomumo kontrolė, LIONS QUEST, projektų savaitė, nerūkanti klasė, mėnuo be smurto, tolerancijos diena ir pan.). Tyrimas taip pat patvirtino, kad mokyklų prevencinės veiklos praktika nukreipta į trumpalaikes priemones ir projektus, ši veikla vykdoma aktyviai, tačiau psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, smurto ir patyčių bei kitų problemų mokyklose mastas nemažėja arba mažėja nežymiai. Tokie duomenys sąlygojo būtinybę ne tik didinti sistemingų prevencinių programų įgyvendinimo mokyklose plėtrą, bet ir apibrėžti prevencinės programos sampratą ir jos efektyvumą nusakančius bruožus.

Siekiant užtikrinti, kad mokyklose būtų įgyvendinamos kokybiškos, veiksmingos, bendrojo ugdymo tikslus atitinkančios prevencinės programos, Švietimo ir mokslo ministerija pavedė Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centrui vykdyti prevencinių programų vertinimą ir akreditavimą. Įgyvendinant projektą „Saugios aplinkos mokykloje kūrimas“ (Nr. VP1-2.3-ŠMM-04-V-03-005), buvo parengtas ir patvirtintas Prevencinių programų akreditavimo tvarkos aprašas (2012), kurio pagrindu pradėta vykdyti smurto, savižudybių, prievartos, prekybos žmonėmis, alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo, ŽIV/AIDS, teisės pažeidimų prevencijos, socialinio emocinio bei gyvenimo įgūdžių ugdymo programų akreditacija.

Vadovaujantis įvardyta prevencinių programų akreditavimo tvarka per trejus projekto įgyvendinimo metus įvertintos 22 prevencinės programos, iš kurių buvo akredituota 11 prevencinių programų. 2011-2015 metais prevencinės programos buvo finansuojamos ES struktūrinių fondų lėšomis, vykdant valstybės planavimo projektus „Iškritusių iš mokyklos mokinių grąžinimas“ (Nr. VP1-2.3-ŠMM-04-V-01-003) ir „Saugios aplinkos mokykloje kūrimas“ (Nr. VP1-2.3-ŠMM-04-V-03-005).

Kitas svarbus žingsnis prevencinių programų įvairovės plėtros ir kokybės užtikrinimo srityje – naujų prevencinių programų rengimas, vadovaujantis efektyvios prevencinės programos kriterijais.

2015 m. buvo atlikti Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatų įgyvendinimo tyrimas ir analizė (Bieliūnė ir kt., 2015), kurių išvadose akcentuojama, kad savivaldybės lygmeniu,

siekiant užtikrinti vaikų gerovę, didžiausias dėmesys skiriamas įpareigojimų vaikams skyrimo klausimams, o praktiškai nėra skiriamas dėmesio prevencinės veiklos mokyklose koordinavimui, taikomų priemonių ar programų analizei, veiksmingumo vertinimui. Tai paskatino minėto įstatymo naujoje redakcijoje ne tik didinti vaikams teikiamų paslaugų, kai skiriama minimali priežiūra, pasiūlą savivaldybėje, bet ir koreguoti savivaldybės administracijos ir mokyklos vaiko gerovės komisijų funkcijas, akcentuojant prevencinės veiklos planavimo, įgyvendinimo ir vertinimo aspektus kaip prioritetines veiklos kryptis.

2016 m. įstatyminiu lygmeniu priimti sprendimai dėl privalomo prevencinių programų įgyvendinimo mokyklose nuo 2017-2018 mokslo metų pradžios. Švietimo įstatymo 43 str. 11 d. nustato, kad Švietimo įstaiga privalo sudaryti sąlygas kiekvienam mokiniui nuolat dalyvauti bent vienoje nuoseklioje, ilgalaikėje socialines ir emocines kompetencijas ugdančioje prevencinėje programoje, apimančioje smurto, alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevenciją, sveikos gyvensenos skatinimą, pateiktas švietimo ir mokslo ministro patvirtintas rekomendacijas dėl smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose. Šios nuostatos įpareigoja visų mokyklų vadovus vykdyti prevencines programas, todėl šiame etape itin svarbus tampa prevencinių programų kokybės klausimas ir atsakingi mokyklos vadovo sprendimai jas renkantis, o mokyklos vaiko gerovės komisijai tenka svarbus vaidmuo kaip patarimojo balso. Švietimo įstatymo pataisoms įgyvendinti, valstybė numatė prevencinių programų įgyvendinimo finansavimą Europos struktūrinių fondų lėšomis.

2017–2021 m. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras ir vėliau - Nacionalinė švietimo agentūra vykdė Europos socialinio fondo finansuojamą projektą „Saugios aplinkos mokykloje kūrimas II“ (Nr. 09.2.2-ESFA-V-729-03-0001), kuris buvo skirtas prevencinių programų įgyvendinimo plėtrai šalyje. Šio projekto lėšomis buvo finansuojamas 19-os prevencinių programų įgyvendinimas šalies mokyklose. Mokyklos pačios galėjo pasirinkti, kurias prevencines programas norėtų įgyvendinti.

Siekiant geriau suprasti prevencinių programų pasirinkimą ir įgyvendinimą buvo plačiau analizuojami mokyklų pateikti duomenys apie prevencinių programų įgyvendinimą 2022–2023 m. m..

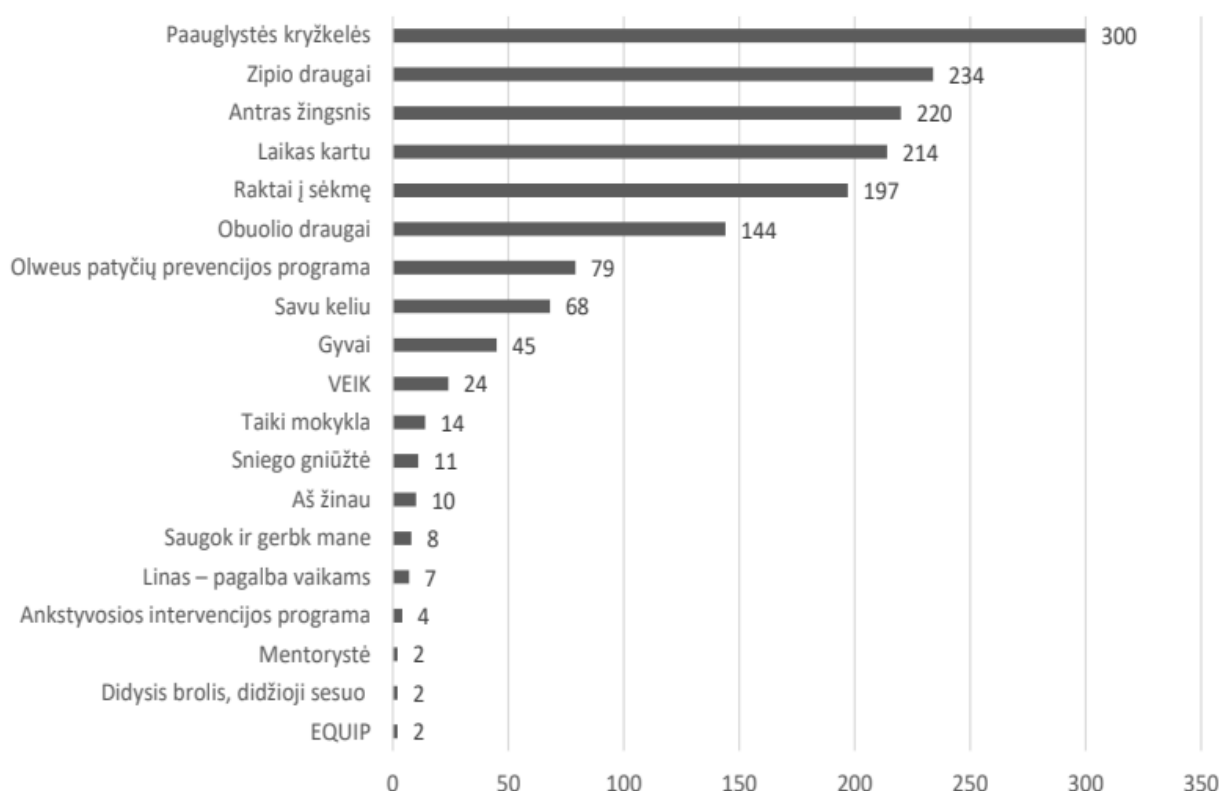
Mokyklų, pateikusių informaciją apie prevencinių programų įgyvendinimą, skaičius pateiktas 6 pav. (ŠVIS pateikiami kaip 2023–2024 m. duomenys):

	Ikimokyklinio ugdymo įstaigos	Bendrojo ugdymo mokyklos	Profesinio mokymo įstaigos
Įgyvendino	479	826	38
Neįgyvendino	97	72	11
Iš viso	576	898	49

Šaltinis: ŠVIS, <https://www.nsa.smsm.lt/wp-content/uploads/2025/02/Prevenciniu-programu-igyvendinimo-apzvalga.pdf>

6 pav. Prevencinių programų įgyvendinimas 2022–2023 m. m.

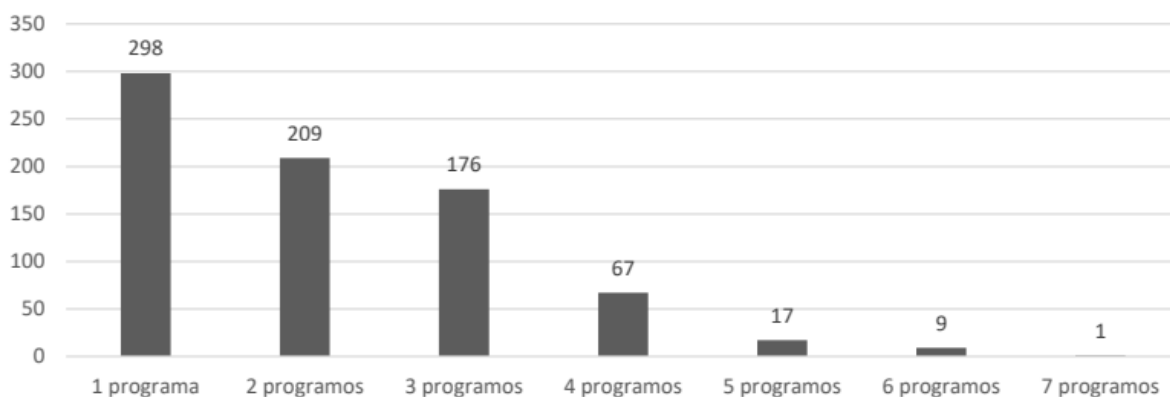
2022–2023 m. m. prevencines programas įgyvendino 826 bendrojo ugdymo mokyklos arba 90,8 proc. visų šalies bendrojo ugdymo mokyklų. Didžioji dalis mokyklų įgyvendino socialinių emocinių kompetencijų ugdymui skirtas programas. Trečdalis bendrojo ugdymo mokyklų įgyvendino Lions Quest programą „Paauglystės kryžkelės“ (žr. 7 pav.), skirtą 5-8 kl. mokinių socialinių emocinių 8 kompetencijų ugdymui. Daugiau nei 200 mokyklų rinkosi prevencines programas „Žipio draugai“, „Antras žingsnis“ ir „Lions Quest „Laikas kartu“, skirtas priešmokyklinio ir pradinių klasių mokinių socialinių emocinių kompetencijų ugdymui. 197 mokyklos vykdė I-IV gimnazijų klasėms skirtą Lions Quest programą „Raktai į sėkmę“, 144 mokyklos – programą „Obuolio draugai“ (3-4 kl.).

Šaltinis: ŠVIS, <https://www.nsa.smsm.lt/wp-content/uploads/2025/02/Prevenciniu-programu-igyvendinimo-apzvalga.pdf>

7 pav. Prevencinių, skirtų socialinių emocinių kompetencijų ugdymui, programų įgyvendinimas 2022–2023 m. m.

Dažniausiai mokyklos įgyvendina 1-3 prevencines programas (žr. 8 pav.) iš ŠVIS sąrašo. 2022–2023 m. m. buvo 67 mokyklos, kurios įgyvendino 4 prevencines programas, 17 mokyklų – 5 prevencines programas, 9 mokyklos – 6 prevencines programas. Viena mokykla įgyvendino 7 prevencines programas.

Šaltinis: ŠVIS, <https://www.nsa.smsm.lt/wp-content/uploads/2025/02/Prevenciniu-programu-igyvendinimo-apzvalga.pdf>

8 pav. Bendrojo ugdymo mokykloje įgyvendintų prevencinių programų skaičius 2022-2023 m. m.

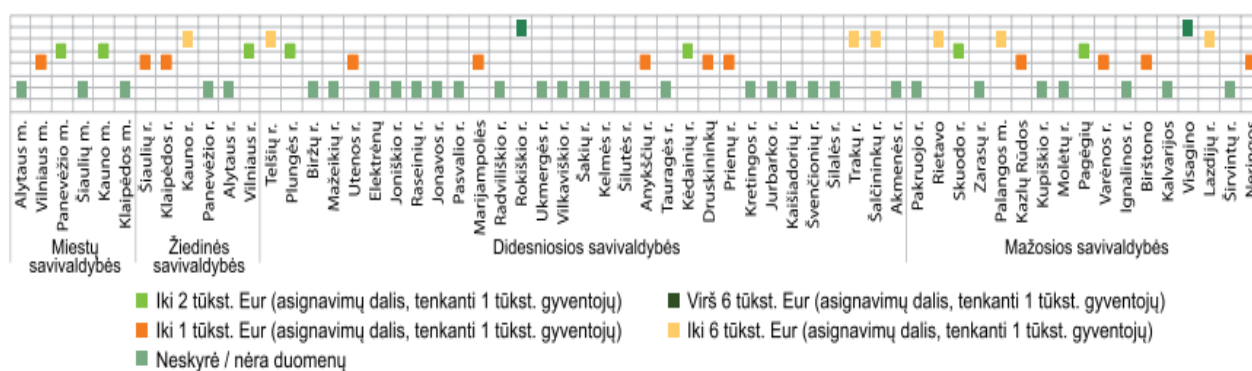
Mokyklos įgyvendina prevencines veiklas įvairiose prevencijos srityse. Analizuojant ir lyginant mokyklų pateiktus duomenis apie mokykloje įgyvendintas prevencines programas 2021-22 ir 2022-23 m. m. matosi, kad Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programą, patvirtintą Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2006 m. kovo 17 d. įsakymu Nr. ISAK494, įgyvendino trečdalis atsakiusių mokyklų. Ši programa integruojama į bendrąsias programas kiekvienoje klasėje kiekvienais metais skiriant po 6 val. Atsakymų gausa išsiskiria smurto ir patyčių prevencijos priemonės. Ne mažai mokyklų nurodė, kad vykdo smurto ir patyčių prevencinę programą, smurto ir patyčių prevencijos ir intervencijos programą, smurto prevencijos mokykloje įgyvendinimo programą, vykdo programą „Kuriame klasę be patyčių“, „Surask ir atrask“, „Kurkime saugią mokyklą“, dalyvauja akcijoje „Mėnuo be patyčių“, turi įsidiegtą patyčių dėžutę ir pan. Mokykloms taip pat aktuali savižudybių prevencija, todėl jos vykdo savižudybių prevencijos programą (neaišku kokią, nes nenurodė) ar veda šios srities užsiėmimus mokiniams, organizuoja mokyklos veiklas pagal išleistas metodines rekomendacijas „Savižudybių prevencija mokykloje. Metodinė medžiaga mokykloms“, dalyvauja savižudybių prevencijos mokymuose safeTALK, projekte „Kelionė pirmyn“. Kai kurios mokyklos taip pat vykdė psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemones, prekybos žmonėmis prevencijos veiklas, įvairias socialinių emocinių kompetencijų ugdymo (pvz., „Kimochis“, Dramblys, Drambliada, dirba pagal metodines priemones Tiltai, Gyvenimo įgūdžių programa, 2004-2008) ir konfliktų sprendimo priemones, dalyvavo savanorystės ugdymo programoje ar įgyvendino savo parengtą programą. Apie dešimtadalis mokyklų nurodė, kad dalyvavo sveikatą stiprinančių mokyklų tinkle ir vykdė įvairias sveikatą stiprinančias veiklas. Mokyklos vykdė įvairius projektus ir projektines veiklas (pvz., angl. Learning to be, „Mokymuisi palanki aplinka: nuo poreikio link poveikio“, „Azartinių lošimų prevencija ugdymo įstaigų bendruomenėse“, „Vandenyje būk atsargus,

tu ne žuvis, o tik žmogus“, socialinės atsakomybės projektas), organizavo paskaitas, susitikimus, konkursus, viktorinas, konferencijas, vykdė kitas veiklas (Preveninių programų įgyvendinimas 2017–2023 m., ŠVIS duomenys).

Svarbi vaikų ir jaunimo prevencijos sistemos dalis yra institucijos, kurios vykdo ir įgyvendina valdžios politiką, Konstituciją, įstatymų bei kitų teisės aktų nuostatas. Todėl nacionalinės strategijos glaudžiai susijusios su regioninėmis, apskričių ir savivaldybių strategijomis, skatina „vertikalųjį“ (valstybės, regionų bei apskričių), bei „horizontalųjį“ (ministerijų, agentūrų, organizacijų) bendradarbiavimą (Žukauskienė, 2006). G.Sakalauskas, S.Gečėnienė (2000) nurodo, kad svarbu užtikrinti tinkamą šių institucijų funkcionavimą, koordinuoti jų veiklą, siekti efektyvumo šiais lygmenimis:

1. Nacionaliniu lygmeniu arba visos valstybės mastu.
2. Savivaldybių lygmeniu, atsižvelgiant į teritorinį pasiskirstymą.
3. Atskirų institucijų lygmeniu.

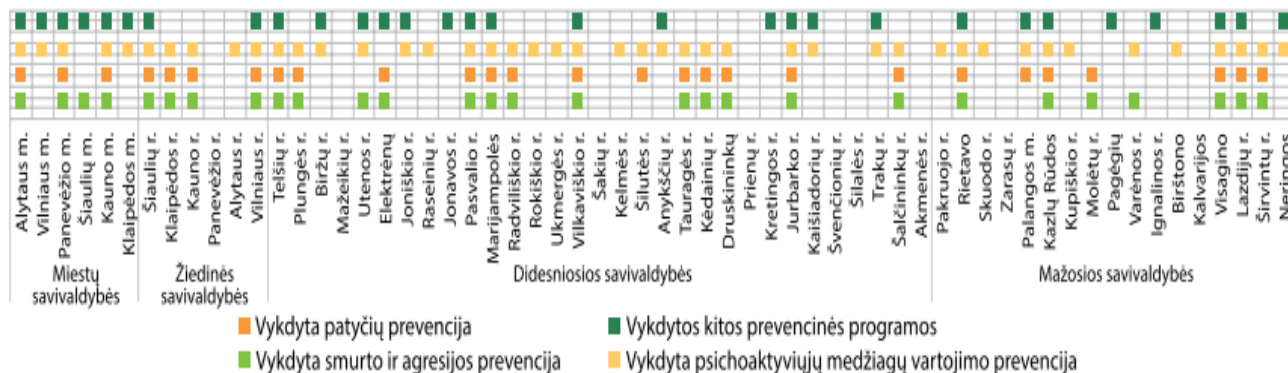
Įvairios prevencinės programos, vykdomos Lietuvos mokyklose, yra susijusios su mokinių socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymu. Socialinio ir emocinio mokinių ugdymo veiksmingumui turi įtakos tai, kaip intensyviai savivaldybės mokyklose vykdomos mokiniams skirtos prevencinės programos. 2023–2024 m. m. savivaldybių išitraukimas į savarankišką mokykloms skirtų prevencinių programų vykdymą buvo labai netolygus (žr. 9 pav.). Tik 28 savivaldybės iš 60 skyrė lėšų iš savo biudžeto mokinių socialinio ir emocinio ugdymo priemonėms bei prevencinėms programoms remti 2022-2024 m. (neskaitant mokymo lėšų).

Šaltinis: LIETUVA. Švietimas šalyje ir regionuose, 2024

9 pav. Lėšų skyrimas savivaldybėse mokinių socialinio ir emocinio ugdymo priemonėms bei prevencinėms programoms 2022-2024 m.

Aiškiai matosi, kad savivaldybės skirtingai įsitraukia į prevencines programas, dalis vietos valdžios atstovų, savivaldybių administracijų, savo misiją ir vaidmenį suvokia kitaip (žr. 10 pav). Tik 14 savivaldybių iniciavo ir skyrė lėšų iš savo biudžeto visų 4 tipų prevencinėms programoms vykdyti 2023-2024 m. Matyt, manoma, kad pirmiausia privalu pasirūpinti mokyklų pastatais, infrastruktūra, mokinių maitinimu, vežiojimu, kitais „ūkiškais“ reikalais, o prevencinė veikla – išskirtinai mokyklų ir mokytojų rūpestis (LIETUVA. Švietimas šalyje ir regionuose, 2024, https://www.nsa.smsm.lt/wp-content/uploads/2024/12/Svietimas_Lietuvoje_2024_2_dalis_web-3.pdf).

Šaltinis: LIETUVA. Švietimas šalyje ir regionuose, 2024

10 pav. Iš savivaldybės lėšų finansuojamų 4 tipų prevencinių programų vykdymas atskirose savivaldybėse 2023-2024 m.

2.2. Prevencinės programos samprata

Prevencinė programa suprantama kaip sistemingai suplanuotų ir nuosekliai įgyvendinamų priemonių, veiklų ir intervencijų visuma, kurios tikslas – užkirsti kelią nepageidaujamiems socialiniams, emociniams, elgesio ar sveikatos sutrikimams, mažinti rizikos veiksnius ir stiprinti apsauginius veiksnius (Caplan, 1964; Nation et al., 2003). Tokios programos orientuotos ne tik į žalingo elgesio ar problemų mažinimą, bet ir į pozityvios raidos, psichikos sveikatos bei socialinių įgūdžių ugdymą.

2.2.1. Prevencinių programų klasifikacija

Prevencinės programos yra **klasifikuojamos pagal rizikos lygį** (žr. 2 lentelė) ir **intervencijos pobūdį** (žr. 3 lentelė). Pagrindinė klasifikacija remiasi JAV Nacionalinio narkotikų kontrolės instituto NIDA (National Institute on Drug Abuse, 2020) bei PSO (World Health Organization, 2018) rekomendacijomis.

2 lentelė. Prevencinių programų klasifikavimas pagal rizikos lygį

Tipas	Tikslinė grupė	Tikslas	Pavyzdžiai
Universali	Visi vaikai ir paaugliai	Ugdyti sveiką gyvenseną, socialinius įgūdžius, emocinę gerovę	„ZIPY draugai“, „Antras žingsnis“, „Olweus“, „KiVa“
Atrankinė	Rizikos grupių vaikai (socialinė rizika, šeimos problemos)	Užkirsti kelią problemoms grupėse, kurioms gresia padidinta rizika	Grupiniai užsiėmimai pažeidžiamų šeimų vaikams
Tikslinė	Vaikai su rizikingu elgesiu ar ankstyvais simptomais	Suteikti konkrečią pagalbą prieš įsisenėjus problemoms	Individuali psichologo ar socialinio pedagogo pagalba

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal NIDA, 2020; PSO, 2018

3 lentelė. Prevencinių programų klasifikacija pagal turinį ir intervencijos kryptį

Kryptis / Programų tipas	Tikslas	Pavyzdžiai / Modeliai
Socialinių įgūdžių ugdymo programos	Ugdyti emocinį intelektą, bendravimo, bendradarbiavimo įgūdžius	CASEL modelis, „Antras žingsnis“, SEL programos
Elgesio korekcijos programos	Formuoti pozityvius elgesio modelius, mažinti elgesio sutrikimus	PBIS (Pozityviosios elgsenos intervencijos ir parama)
Psichikos sveikatos stiprinimo programos	Stiprinti psichologinį atsparumą, gerinti emocinę savijautą	„Mindfulness“, streso valdymo užsiėmimai, „Žingsnis po žingsnio“
Smurto ir patyčių prevencijos programos	Užkirsti kelią smurtui ir patyčioms, kurti saugią mokymosi aplinką	„Olweus“, „KiVa“, „Būk saugus“
Priklausomybių prevencijos programos	Šviesti apie žalingus įpročius, mažinti rizikingo elgesio paplitimą	„Savu keliu“, „Nepirk iš draugo“, „BE safe Lab“
Krizių valdymo ir savižudybių prevencijos programos	Atpažinti krizes, suteikti pagalbą, mažinti savižudybių riziką	ASIST, „Žingsnis gyvenimui“, emocinės paramos linijos

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal NIDA, 2020; PSO, 2018

2.2.2. Kas būdinga prevencinėms programoms

1. Prevencinis pobūdis (orientacija į rizikos mažinimą)

Programos skirtos ne problemai spręsti po jos atsiradimo, bet užkirsti kelią galimoms neigiamoms pasekmėms (pvz., smurtui, patyčioms, žalingiems įpročiams) (Durlak ir kt., 2011; Learning Policy Institute, 2023). E. Karmaza ir kt. (2007) nurodo tris prevencijos lygius:

- pirminė prevencija – paslaugos, skirtos visai populiacijai, siekiant išvengti bet kokių prievartos atvejų;

- antrinė prevencija – paslaugos, skirtos didelės rizikos grupei, siekiant išvengti tolesnio smurto plitimo;
- tretinė prevencija – paslaugos, skirtos ūnomiems smurtautojams arba aukoms, siekiant išvengti naujų incidentų.

Mokykloje yra taikoma pirminė ir antrinė prevencija, o tretinė – ne pedagogo kompetencijai, nes jos tikslas – stabdyti problemos progresiją taikant įvairias specifines gydymo ir reabilitacijos priemones, kurios vyksta už mokyklos ribų.

2. Mokliškai pagrįsta struktūra

Preveninių programų teoriniu pagrindu dažnai pasitelkiamos socialinio-kognityvinio ugdymo, socialinio-emocinio mokymosi (SEL) ir ekologinės sistemos teorijos:

- **Ekologinė U. Bronfenbrennerio raidos teorija** pabrėžia, kad mokinio elgesys ir gerovė formuojasi per sąveiką tarp įvairių sistemų – šeimos, mokyklos, bendraamžių grupės ir visuomenės. Prevencinės programos, įtraukdamos visą mokyklos bendruomenę, veikia per šias sistemas ir kuria palankią aplinką vaikui. (Bronfenbrenner, 1979)

- **Pozityviosios elgsenos intervencijos ir paramos modelis (PBIS)** – tai į mokslą orientuotas metodas, kurio tikslas yra aiškių taisyklių kūrimas, pozityvių elgsenio modelių stiprinimas ir prevencija, o ne bausmė. Šis modelis sėkmingai taikomas daugelyje šalių siekiant sumažinti elgsenio problemas ir sukurti saugesnę mokyklos aplinką. (Sugai ir kt. 2012).

- **Socialinio ir emocinio ugdymo teorinis modelis (CASEL)** – remiasi penkiomis pagrindinėmis kompetencijomis: savęs pažinimu, savireguliacija, socialiniu sąmoningumu, santykių kūrimu ir atsakingu sprendimų priėmimu. Prevencinės programos, ugdančios šias kompetencijas, padeda ne tik mažinti rizikingą elgesį, bet ir stiprina bendrą mokinių psichologinę gerovę bei saugumo jausmą. (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning, 2020).

- **Maslow poreikių hierarchija** – akcentuoja, kad tik patenkinus saugumo poreikį, mokinys gali siekti aukštesnių tikslų – mokymosi, savirealizacijos. Todėl prevencinių programų taikymas yra būtina sąlyga ne tik saugumo, bet ir mokymosi kokybės užtikrinimui. (Maslow, 1943).

Programos dažnai yra standartizuotos – turi aiškius tikslus, veiklų planus, įgyvendinimo etapų aprašus.

3. Tikslingumas ir sistemingumas

Preveninės programos turi aiškiai apibrėžtus tikslus, uždavinius, tikslines grupes (pvz., pradinių klasių mokiniai, paaugliai, mokyklos bendruomenė). Jos įgyvendinamos sistemingai – reguliariai, nuosekliai, dažnai visos mokyklos lygmeniu. Anot R. Povilaičio ir J. Valiukevičiūtės (2006), efektyvios programos yra tos, kurios įtraukia visą mokyklos bendruomenę.

4. Kompleksiškumas

Apima ne tik mokinius, bet ir mokytojus, tėvus, mokyklos administraciją, bendruomenę. Įtraukia skirtingus ugdymo aspektus: socialinius įgūdžius, emocinį raštingumą, elgesio valdymą, vertybių ugdymą.

5. Įtrauktis ir aktyvumas

Svarbus ne tik žinių suteikimas, bet ir aktyvus praktinis dalyvavimas: diskusijos, vaidmenų žaidimai, refleksijos, grupinis darbas. Mokiniai skatinami būti aktyviais dalyviais, ne tik pasyviais klausytojais.

6. Įgyvendinimo nuoseklumas ir stebėseną

Sėkmingos programos yra ne vienkartinės, o ilgalaikės ir tvarios. Jos dažnai turi efektyvumo vertinimo mechanizmus – anketavimą, refleksijas, pasiektų pokyčių analizę.

7. Adaptavimas pagal kontekstą

Svarbu, kad programa būtų pritaikyta konkrečios mokyklos, vietovės, kultūrinio konteksto sąlygoms. Viena ir ta pati programa gali būti veiksminga vienoje mokykloje, bet neveiksminga – kitoje, jei ignoruojami kontekstiniai veiksniai.

8. Prevencinio poveikio kriterijai

Programos efektyvumas vertinamas pagal tam tikrus rodiklius: sumažėjusi patyčių ar smurto statistika, pagerėję mokinių socialiniai įgūdžiai, didesnis saugumo jausmas bendruomenėje.

Prevencinėms programoms būdingi tam tikri ypatumai (žr. II pav.), skiriantys jas nuo visos kitos prevencinės veiklos (Auškelis, Dulinskaitė, Valantiejienė, 2010):

Rengiamos ir kuriamos pagal iš anksto apibrėžtus ir aprobuotus mokslinius modelius, todėl joms būdingas išankstinis, moksliniais duomenimis grindžiamas planavimas: nuo programos tikslų iškėlimo iki jos rezultatų vertinimo.	Dažniausiai siekiama sustiprinti apsauginius ir sumažinti žinomos rizikos veiksnius, padėti išspręsti psichologines programų adresatų (asmenų, kuriems jos taikomos) problemas. Programoms būdinga tai, kad jų tikslai yra kokybinio pobūdžio, todėl yra sunkiai išreiškiami kiekybine (skaitine) išraiška.	Programos įgyvendinamos keliais prevencijos metodais (strategijomis), siekiant jų tarpusavio dermės. Pasirinktus metodus galima keisti atsižvelgiant į esamą padėtį ir kylančius poreikius.	Dirbama ne su vienu, o su keliais subjektais, jų grupėmis (mokiniais, jų tėvais, visa mokyklos bendruomene, vietos bendruomene). Vienu metu programos gali taikyti įvairios institucijos, kurios bendradarbiauja tarpusavyje.	
Išankstinis mokslinis ir teorinis analitinis pagrindumas	Kelių tikslų ir uždavinių įvairiapusis	Metodų įvairovė grindžiamas turinys	Adresatų įvairovė	
Parengiamasis darbas prieš diegiant konkrečią programą	Turinio apimties ir veiklų kaita įgyvendinimo laikotarpiu	Poveikio matavimas ir vertinimas	Įvairių išteklių panaudojimas	Programos vykdymo trukmė
Parengiami specialistai, kurie aprūpinami ištekliais, ištiriama socialinė aplinka, kurioje bus diegiama programa. Vykdytojams ir vertintojams dažniausiai privaloma turėti specialų pasirengimą, įgyti tam tikrą kvalifikaciją, įgūdžius ar kompetencijas.	Pasibaigus kiekvienam programos įgyvendinimo etapui būsimo veiklos ar jų apimties peržiūros ar modifikuojamos atsižvelgiant į pasiektus rezultatus, išaiškėjusias stipriasias bei silpnąsias programos vietas ir jos dalyvių (organizatorių) lūkesčius.	Programos poveikio vertinimas yra privalomas etapas. Vertinama įvairiais metodais (kontrolinė grupė, interviu, apklausa, pokalbis, epidemiologiniai tyrimai), kurie gali būti derinami tarpusavyje ir yra numatomi rengiant programą.	Naudojamos specialiai parengtos informacinės ir materialinės techninės priemonės (knygos, lankstinukai, filmai, kt.), iš anksto suplanuota finansinė parama iš valstybės ar savivaldybių biudžetų, tarptautinių organizacijų, kitų subjektų.	Palyginti ilga, 1,5–3 metų. Prevencinės programos gali ir neturėti iš anksto nustatytos pabaigos, t. y. yra nuolatinės (nuolat besitęsiančios) ir tobulinamos atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes.

Šaltinis: Prevencinės programos, jų vieta mokyklos gyvenime, 2015 lapkritis, Nr. 9 (133), 4

II pav. Prevencinių programų ypatumai

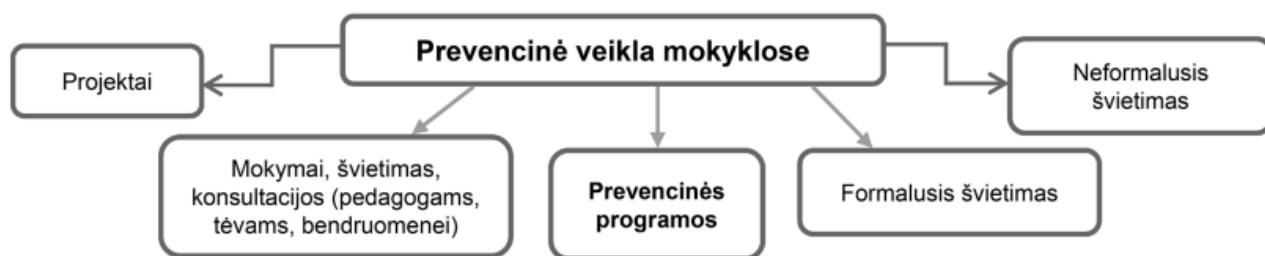
Pagal prevencinių programų autorystę (programų rengėjus) Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklos gali rinktis įgyvendinti:

- **tarptautines** (parengtas užsienio šalių ekspertų ir įgyvendinamas tarptautiniu mastu) ir Lietuvoje adaptuotas (modifikuotas atsižvelgiant į Lietuvos švietimo sistemos specifiką) programas („Zipio draugai“, „Antras žingsnis“, „Olweus patyčių prevencijos programa“, LIONS QUEST programa „Paauglystės kryžkelės“, programos „Linas – pagalba vaikams“, „Sniego gniūžtė“ ir kt.);
- **nacionalines** programas, parengtas Lietuvos ekspertų ir taikomas Lietuvos švietimo sistemoje („Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa“, „Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa“ ir kt.). 2015 m. parengtos trys naujos prevencinės programos: seksualinės prievartos prieš vaikus ir seksualinio vaikų išnaudojimo prevencijos programa „Saugok ir gerbk mane“, konfliktų prevencijos programa „Taiki mokykla“ ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programa „Savu keliu“ (Auškelis, Dulinskaitė, Valantiejiene, 2010).

2.2.3. Prevencinių programų integravimas ir vykdymas Lietuvos mokyklose

Siekiant didinti prevencinės veiklos efektyvumą, prisidėti prie darnios asmenybės raidos bei sociokultūrinio sąmoningumo ugdymo, nuo 2006 metų Švietimo ir mokslo ministerija pradėjo rengti į bendrąjį ugdymą integruojamąsias programas. Šios programos papildė Bendrąsias programas aktualiais mokiniams ir visuomenei klausimais ir yra orientuotos į tam tikrų specifinių žinių perteikimą bei į mokinių gyvenimui būtinų kompetencijų ugdymą, kurios galėtų padėti asmenybei visapusiškai atsiskleisti, išsiugdyti vertybines nuostatas, įgyti specifinių žinių ir įgūdžių.

Lietuvos mokyklos prevencines programas integruoja daugiapakopiu principu – nuo atskirų pamokų ir valandėlių iki visos bendruomenės, administracijos, tėvų ir išorės institucijų įsitraukimo (žr. 12 pav.).

Šaltinis: Prevencinės programos, jų vieta mokyklos gyvenime, 2015 lapkritis, Nr. 9 (133), 5

12 pav. Prevencinės veiklos kryptys ir priemonės mokyklose

Veiksmingumas priklauso nuo programų sistemingumo, bendruomenės įsitraukimo ir kontekstinio pritaikymo.

1. Remiantis nacionaliniais teisės aktais ir rekomendacijomis. Mokyklos yra teisiškai įpareigosios organizuoti smurto ir patyčių prevenciją, jų įgyvendinimas Lietuvos mokyklose vyksta remiantis keliais pagrindiniais nacionaliniais teisės aktais, strateginiais dokumentais ir rekomendacijomis:

1) Lietuvos Respublikos įstatymai

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas – reglamentuoja švietimo sistemos veiklą, taip pat nustato mokinių saugos ir sveikatos užtikrinimą mokyklose.

- Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „**Dėl smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijų patvirtinimo**“, 2017-03-22 Nr. V-190
- Švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas „**Dėl prevencinių programų kriterijų ir atitikties jiems vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo**“ (2024-03-19 Nr. 317)

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996-03-14 Nr. I-1234)– apibrėžia vaiko teises ir jų apsaugos užtikrinimo mechanizmus, taip pat smurto, patyčių ir kitų neigiamų reiškinių prevenciją. Galioja suvestinė redakcija nuo 2025-08-01.

2) Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai, susiję su vaikų sveikatos stiprinimu, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija, smurto prevencija mokyklose ir pan.

- Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos programa
- Sveikatos stiprinimo programa
- Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos programa

3) Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos (ŠMSM) dokumentai

- Rekomendacijos dėl prevencinių programų įgyvendinimo mokyklose
- Patvirtintų prevencinių programų sąrašas, kurį sudaro tik moksliškai pagrįstos, įrodymais grįstos programos (pvz., „Olweus“, „Zipio draugai“, „Antras žingsnis“, „Gyvai“, ir kt.). Nacionalinės švietimo agentūros sprendimas – „Patvirtintos prevencinės programos mokykloms“, paskelbtas 2024-09-11

- Mokyklų veiklos kokybės įsivertinimo metodikos, kuriose taip pat akcentuojamas prevencinių priemonių veiksmingumas.

4) Sveikatos apsaugos ministerijos (SAM) dokumentai

- Vaikų sveikatos stiprinimo rekomendacijos
- Psichikos sveikatos stiprinimo gairės mokyklose

5) Vaiko gerovės komisijų veiklą reglamentuojantys dokumentai

- Mokyklų Vaiko gerovės komisijos nuostatai, kurie numato, kaip organizuojama prevencinė veikla mokykloje, kaip identifikuojamos rizikos grupės ir pan.

2. Pasirenkant ir įgyvendinant patvirtintas programas

Kiekviena mokykla, įvertinusi mokyklos ir vietos bendruomenės socialinį kontekstą, poreikius ir strateginius tikslus, pasirenka, kokias prevencines programas vykdys ir kokiomis formomis jos bus integruojamos į ugdymo turinį. Vadovaujantis LR Švietimo įstatymo 43 str. 11 p., o taip pat 2024 m. kovo 19 d. LR ŠMS ministro įsakymu Nr. 317 „Dėl prevencinių programų kriterijų ir atitikties jiems vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ nuo 2024 m. rugsėjo 1 d. mokyklose gali būti įgyvendinamos tik nustatytus prevencinių programų kriterijus atitinkančios prevencinės programos (žr. 4 lentelė). Prevencinių programų vertinimo tikslas – atrinkti ir rekomenduoti mokykloms įgyvendinti tas programas, kurios atitinka vaiko raidą, amžiaus tarpsnį bei nustatytus kriterijus. Vertinimą organizuoja ir vykdo Nacionalinė švietimo agentūra.

Pagrindiniai programų vertinimo kriterijai:

- programos aktualumas ir atitiktis valstybinei švietimo politikai,
- programos tikslo ir uždavinių aiškumas ir pagrįstumas,
- programos mokslinis pagrįstumas,
- programos vientisumas ir dermė,
- programos poveikio vertinimas,
- programos vykdytojų konsultantų kvalifikacija,
- mokyklos bendruomenės narių dalyvavimas.

4 lentelė. Švietimo ir mokslo ministerijos rekomenduojamų prevencinių programų sąrašas

Preveninės programos pavadinimas	Programos tikslinė grupė	Autorinės teisės / teisę įgyvendinti programą Lietuvoje turinti įstaiga
Socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymas		
Socialinių emocinių įgūdžių lavinimo ir smurto prevencijos programa „Antras žingsnis“	1–4 kl. mokiniai	VšĮ „Paramos vaikams centras“
Programa „Obuolio draugai“	2–3 kl. mokiniai	VšĮ „Vaiko labui“
Vaiko emocijų išraiškos kontrolės (VEIK) ugdymo programa	8–18 metų mokiniai, jų mokytojai, mokyklos administracijos atstovai	VšĮ „Šeimos santykių institutas“
Socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymo programa „Zipio draugai“	Priešmokyklinės ir 1 kl. mokiniai	VšĮ „Vaiko labui“
Socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymo programa „Įveikiame kartu“	2–4 kl. mokiniai	VšĮ „Vaiko labui“
LIONS QUEST programa „Laikas kartu“	Priešmokyklinės grupės	VšĮ „LIONS QUEST Lietuva“
LIONS QUEST programa „Laikas kartu“	1–4 klasių mokiniai	VšĮ „LIONS QUEST Lietuva“
LIONS QUEST programa „Paauglystės kryžkelės“	5–8 kl. mokiniai, jų mokytojai ir tėvai	VšĮ „LIONS QUEST Lietuva“

4 lentelės tęsinys

LIONS QUEST „Raktai į sėkmę“	I–IV gimnazijos klasės mokiniai	VšĮ „LIONS QUEST Lietuva“
Smurto prieš vaikus prevencijos programa „Esame saugūs“	vaikai ir paaugliai (4-18 m.), tėvai/globėjai, ugdymo įstaigų bendruomenės	VšĮ Paramos vaikams centras
Socialinio emocinio ugdymo programa „Siautukai“	3-6 m. vaikai	Sandra Keršienė, Edita Navardauskienė
Olweus patyčių prevencijos programa	Visa mokyklos bendruomenė	Nacionalinė švietimo agentūra
Psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencijos programa „Savu keliu“	2–12 kl. mokiniai, jų mokytojai ir tėvai	Nacionalinė švietimo agentūra
Integruojama socialinių emocinių įgūdžių ugdymo programa „Kimochis“	Ikmokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikams	Gintarė Visockė-Vadlugė

Šaltinis: NŠA, 2025

3. Integruojant į ugdymo procesą pagal Pradinio ir pagrindinio ugdymo programas (žr. 13 pav.)

- Klasės valandėlės, socialinio-emocinio ugdymo pamokos, dorinio ugdymo ar etikos pamokos dažnai naudojamos prevencinių programų temoms gvildinti.
- Dalykai kaip lietuvių kalba ar menai kartais pasitelkiami prevencinių temų integracijai per projektus, kūrybinius darbus, filmų analizę.
- Prevencijos savaitės, pvz., „Be patyčių“, „Saugesnio interneto diena“, „Rūkymo prevencijos diena“ ir kt.

Prevencinės programos integravimo forma	Apibūdinimas
Integruojant į mokomųjų dalykų programų turinį	Integravimas turėtų būti lankstus, nedidinti mokinių mokymosi krūvių ir teikti galimybę įgyvendinti programas įvairiausiose kontekstuose. Pavyzdžiui, alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos temos integruojamos į dorinio ugdymo, pasaulio pažinimo, kūno kultūros, pilietiškumo ugdymo, biologijos ir kitus gamtos mokslų dalykus. Tam reikalingas suderintas komandinis mokytojų darbas.
Įvedant specialų kursą kaip pasirenkamąjį dalyką kuriai nors klasei ar klasėms	Šiuo atveju labai svarbu užtikrinti programos įgyvendinimo tęstinumą.
Integruojant į papildomąjį ugdymą ir neformaliojo švietimo programas	Pranašumas yra tai, kad mokiniai dalyvauti neformaliojo švietimo veiklose renkasi savanoriškai, ši veikla nėra privaloma, todėl mokinių motyvacija ir noras dalyvauti yra didesni nei formaliojo švietimo veiklose.
Integruojant į klasės valandėles	Šiuo atveju programos įgyvendinimas labai glaudžiai siejamas su klasės kontekstu, mokiniui artima socialine ir ugdymo aplinka.
Integruojant į kitas programas	Pavyzdžiui, į programas „Gyvenimo įgūdžių ugdymas“, „Socialinių įgūdžių ugdymas“ ir kt.
Kitu mokyklos pasirinktu būdu	Vykstant trumpalaikius ir (arba) ilgalaikius projektus; per nepamokinę ugdomąją veiklą, bendruosiuose ugdymo planuose numatomu pažintinės veiklos laiku. Šiuo atveju svarbu, kad programos įgyvendinimas būtų sistemingas ir orientuotas į mokinius.

Šaltinis: Prevencinės programos, jų vieta mokyklos gyvenime, 2015 lapkritis, Nr. 9 (133), 5

13 pav. Prevencinių programų integravimo į ugdymo turinį formos

4. Įtraukiant į visas mokyklos strategijos dalis

- Mokyklos strateginį veiklos planą
- Metinius prevencijos planus
- Vaiko gerovės komisijos veiklą

Kai kurios mokyklos diegia visos mokyklos lygio modelius, pavyzdžiui:

- Pozityvaus elgesio palaikymo sistemą (PBIS)
- Mokyklos taisyklių politiką, grindžiamą pagarba, atsakomybe ir įsitraukimu

5. Bendradarbiaujant su tėvais, savivaldybe ir išorės partneriais

- Organizuojami susitikimai su tėvais, paskaitos apie smurto, patyčių ir priklausomybių prevenciją.
- Prevencines iniciatyvas palaiko ir socialiniai partneriai: policija, visuomenės sveikatos biurai, NVO, psichologai.
- Kai kurios mokyklos dalyvauja ES ir savivaldybių remiamuose projektuose (pvz., „Saugios mokyklos“, „SAVI mokyklos“).

6. Vertinant programų poveikį

- Anketomis mokiniams
- Refleksijomis su mokytojais
- Stebėsenos ataskaitomis

Kai kurios mokyklos atlieka mini tyrimus ar vertina patyčių / smurto paplitimą prieš ir po programos įgyvendinimo.

2.2.4. Veiksniai, turintys įtakos sėkmingam prevencinių programų integravimui

Europos Sąjungos šalių patirtis liudija, kad metodika, paremta vien švietimu, veikia tik pažintinius procesus, tačiau nekeičia elgsenos ir socialinės sąveikos ugdymo komponentų. Todėl prevencinėse programose taikoma formulė: žinios + socialiniai įgūdžiai + nuostatos, vertybės (Davidavičienė, Jakučiūnienė, Lajauskienė, 2006). Siekiant iškeltų uždavinių įgyvendinimo, laikomasi šių principų:

1. *diferencijavimo* – prevencinio ugdymo uždaviniai diferencijuojami skirtingo amžiaus koncentrams, ugdymo procesas organizuojamas atsižvelgiant į vaiko ar vaikų grupės ypatumus ir ypatingus poreikius;

2. *kontekstualumo* – atsižvelgiama į aplinkos (regiono, miesto, mokyklos, bendruomenės) ypatumus, remiamasi patirties pavyzdžiu;

3. *integralumo* – siekiama vaiko asmenybei daromo poveikio visybiškumo, t.y. neapsiribojama vien švietimu sveikatos srityje, bet integruotai ugdomi mokinių gebėjimai, įgūdžiai ir vertybinės nuostatos;

4. *konstruktyvumo* – atskleidžiamos ne vien problemos, bet skatinama ieškoti konstruktyvių jų sprendimo būdų;

5. *veiksmingumo* – siekiama geros prevencinio ugdymo kokybės rezultatų vykdant bendrąją prevenciją laiku ir sistemingai, numatant ir apibrėžiant orientacinius ugdytinių pasiekimus, užtikrinant tinkamą mokytojų kvalifikaciją.

Labai svarbūs yra veiksniai, kurie turi įtaką sėkmingam prevencinių programų integravimui:

- Įvairias prevencines veiklas **inicijuoja ir įgyvendina patys mokiniai**, mokinių parlamentas kartu su švietimo pagalbos specialistais. Kaip išskirtinis vertingos patirties pavyzdys minimos aktyviosios prevencinės pertraukos, kurių metu mokiniai įtraukiami į aktyvią ir prasmingą veiklą.

- **Vaiko gerovės komisija** aktyviai dalyvauja prevencinėje veikloje: viena iš komisijos veiklos sričių yra organizuoti ir koordinuoti prevencinį darbą. Šios komisijos veikla reglamentuota, sisteminga ir nuosekli, jos nariai atsakingai pasidaliję rūpinimosi mokiniais pareigomis, dirba su mokiniais, nuolat bendrauja su tėvais.

- Prie sėkmingo prevencinių programų vykdymo mokyklose prisideda **švietimo pagalbos specialistai**: soc. pedagogai ir psichologai

- Efektyvūs **valdymo sprendimai** (pavyzdžiui: mokykla turi pasirengusi atskirą tvarkos aprašą, skirtą prevencinių programų integravimui į ugdymo turinį; mokiniai ir mokytojai aiškiai žino, kur, kada ir į ką galima kreiptis pagalbos, kokią pagalbą gali teikti švietimo pagalbos specialistai). Svarbu, kad mokyklos administracija ir atitinkamos švietimo institucijos remtų konkrečią prevencijos programą ir tinkamai vadovautų užtikrindamos jos veiksmingą įgyvendinimą (Sloboda ir kt., 2014; Wandersman ir kt., 2008). Mokykla turėtų suformuoti viziją aplinkos, kurios ji siekia, kad galėtų plėtoti ir stiprinti savo mokinių švietimą ir socialinę raidą.

- Atliekami **tyrimai**, apimantys įvairias mokyklos veiklos sritis. Tyrimų duomenys yra analizuojami ir aptariami įvairiais lygmenimis, pristatomi visai mokyklos bendruomenei (mokyklos darbuotojams, mokiniams, tėvams), jais remiamasi vertinant atliktų veiklų efektyvumą ir toliau planuojant.

- Mokyklos efektyviai **bendradarbiauja su socialiniais partneriais** (pavyzdžiui, socialinio centro, policijos komisariato prevencijos skyriaus, nepilnamečių reikalų inspektorais ir kt.), kartu vykdo prevencinę veiklą, socialiniai partneriai kaip lektoriai dalyvauja klasių valandėlėse, mokyklos renginiuose, susitikimuose su tėvais.

- Reikšmingas veiksnys yra ir **tėvų į(si)traukimas** į mokyklos bendruomenę ir jos prevencinę veiklą: dalyvavimas tėvų komiteto veikloje, mokyklos renginiuose, pagalba vedant seminarus įvairiomis

prevencinėmis temomis, dalyvavimas prevencinių programų koordinaciniame komitete ir pan. (Durlak ir kt. 2011).

Galima teigti, kad prevencinė veikla apima visas prevencines priemones, taikomas mokyklose. Mokyklos aplinka labai palanki prevencijos priemonėms įgyvendinti, nes galimos įvairios veiklos kryptys, formos ir būdai. Prevencine veikla siekiama puoselėti mokinių sveikatingumą ir sveiką gyvenseną, vykdyti žalingų įpročių, priklausomybės ligų, elgesio krizių prevenciją. Taip pat ugdyti vaikų gebėjimą ir pasirengimą atsispirti socialiniam spaudimui, suvokti ir įveikti psichologines problemas, kurios ateityje gali priartinti prie žalingo ir nederamo elgesio (Gailienė ir kt., 2006).

Be to, prevencijos priemonės gali būti taikomos mokiniams nuo jauniausio amžiaus iki aukštesniųjų klasių. Prevencinė veikla gali būti vykdoma per programas, projektus, ji apima mokymus, kvalifikacijos tobulinimą, informacinius renginius, visuomenės informavimą. Svarbu ne tik teikti informaciją apie žalingus įpročius, priklausomybės ligas ar sveikos gyvensenos pranašumus – daug svarbiau per kryptingą pozityvią veiklą keisti netinkamas mokinių nuostatas, elgesio modelius, remiantis visuomenėje, šeimoje, artimiausioje aplinkoje vyraujančiomis nuostatomis ir vertybėmis.

2.2.5. Rizikos veiksniai taikant prevencines programas

Lietuviškuose ir tarptautinėse (Hawkins & Catalano, Social Development Model; WHO model; International Society for the Prevention of Child Abuse and Neglect) mokslinėse dokumentuose (Hawkins & Catalano, 2005; WHO, 2020; ISPCAN, 2018), taip pat LR Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos bei Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro rekomendacijose (LR ŠMSM, 2021; SPPC, 2022), rizikos veiksniai, į kuriuos būtina atsižvelgti taikant prevencines programas mokykloje, paprastai grupuojami į kelis lygius:

1) Asmens (individualūs) rizikos veiksniai. Susiję su paties vaiko ar paauglio savybėmis, patirtimis ir įgūdžiais:

- Maži socialiniai ir emociniai įgūdžiai (savireguliacija, konfliktų sprendimas).
- Mažas savęs vertinimas, bejėgiškumo jausmas.
- Agresyvumas, impulsyvumas, polinkis rizikuoti.
- Mokymosi sunkumai, prasta mokyklinė motyvacija.
- Psichikos sveikatos problemos (nerimas, depresija, elgesio sutrikimai).
- Ankstyvas psichoaktyvių medžiagų vartojimas.
- Patirtos patyčios ar smurtas.

2) Šeimos lygmens rizikos veiksniai. Apima šeimos struktūrą, santykius, auklėjimo stilių:

- Nepakankama tėvų priežiūra, kontrolės stoka.
- Smurtas šeimoje, konfliktai tarp tėvų.
- Tėvų psichoaktyvių medžiagų vartojimas.

- Žemas emocinis ryšys su tėvais.
- Netinkamas auklėjimo stilius (per griežtas, abejingas, nenuoseklus).
- Ekonominis nestabilumas, skurdas.

3) Bendraamžių grupės ir mokyklos lygmens veiksniai. Susiję su vaikų ir paauglių socialine aplinka:

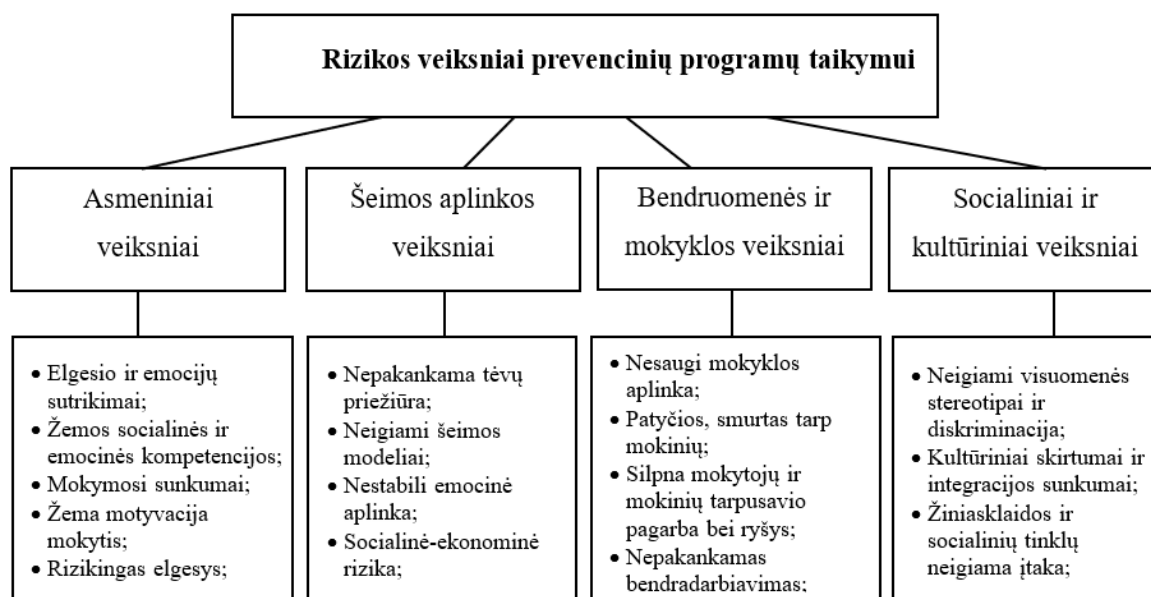
- Neigiama bendraamžių įtaka (draugai, vartojantys alkoholį, narkotikus, linkę į nusikalstamą elgesį).
- Patyčios, socialinė atskirtis klasėje.
- Nesaugus mokyklos klimatas, prasta mikroklimato kultūra.
- Mokytojų neįsitraukimas į prevencijos veiklą.
- Silpnas bendradarbiavimas tarp mokyklos ir šeimos.

4) Bendruomenės ir socialinės aplinkos veiksniai. Makrolygio aplinkos faktoriai:

- Aukštas nusikalstamumo lygis gyvenamojoje vietovėje.
- Mažas vietos bendruomenės sutelktumas.
- Lengvas psichoaktyvių medžiagų prieinamumas.
- Ribotos jaunimo užimtumo galimybės.
- Stereotipai ir diskriminacija (pagal tautybę, lytį, socialinę padėtį).

5) Kultūriniai ir visuomeniniai veiksniai

- Socialinių normų tolerancija smurtui, patyčioms ar žalingam elgesiui.
- Žiniasklaidos turinys, skatinantis agresiją, rizikingą elgesį.
- Politinės ir teisinės sistemos trūkumai (silpna prevencinių priemonių bazė, nepakankama pagalbos sistema).

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus pagal NŠA; SPPC, 2022;

14 pav. Rizikos veiksniai prevencinių programų taikymui

Akivaizdu, kad prevencinių programų taikymo esmė – atpažinti, kurie rizikos veiksniai konkrečioje mokyklos bendruomenėje yra aktualiausi (žr. 14 pav.), ir į juos kryptingai reaguoti derinant *universalias* (visai bendruomenei), *tikslines* (rizikos grupėms) ir *individualias* (konkrečioms asmenims) intervencijas (MTSS / PBIS modelis (angl. Multi-Tiered System of Supports arba Positive Behavioral Interventions and Supports, 2023)).

Apibendrinant galima teigti, kad prevencinių programų veiksmingumas priklauso nuo gebėjimo identifikuoti įvairiuose lygmenyse pasireiškiančius rizikos veiksnius – individualius, šeimos, bendraamžių ir mokyklos, bendruomenės bei visuomeninius. Tarptautinės gairės ir nacionaliniai dokumentai pabrėžia, kad šie veiksniai veikia kompleksiskai, todėl prevencinės priemonės turi būti orientuotos į konkrečios mokyklos bendruomenės kontekstą. Daugiasluoksnis MTSS/PBIS modelis sudaro prielaidas taikyti universalias, tikslines ir individualias intervencijas, užtikrinančias tvarią ir sistemingą saugios ugdymo aplinkos plėtrą.

2.3. Užsienio šalių patirtis įgyvendinant prevencines programas

Per pastaruosius 30 metų Lietuvoje formavosi ir keitėsi požiūris į prevenciją ir jos vykdymą. Atgavus nepriklausomybę atsirado puikios galimybės domėtis ir perimti kitų šalių patirtį. Pastaraisiais dešimtmečiais tiek Europoje, tiek tarptautiniu mastu padaryta didelė pažanga rengiant atsakingas, moksliskai pagrįstas prevencijos priemones. Per šį laikotarpį buvo pritaikyta ir išversta į lietuvių kalbą nemažai metodinių priemonių, smurto, patyčių, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo ir kitų sričių prevencinių bei socialinio emocinio ugdymo programų, pradėti vykdyti tarptautiniai tyrimai psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, smurto ir patyčių plitimo ir mokinių gyvensenos srityse. Vėliau lietuvių mokslininkai ir praktikai patys rengė prevencines programas.

Įrodymais pagrįstos prevencinės programos

Kaip rasti veiksmingų prevencijos priemonių? Yra keletas registų, kuriuose surinktos įrodymais pagrįstos psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos priemonės (Baraldsnes, 20008). Šiuose registruose pateikiama informacija apie priemones, turinčias tvirtą empirinį ar įrodomąjį pagrindimą, o geriausios prevencijos priemonės įtrauktos į duomenų bazę (registrą), kurioje galima paieška pagal raktinius terminus, susijusius tiek su priemonėmis, tiek su paiešką vykdančio asmens interesais (žr. 15 pav.)

Pastaraisiais dešimtmečiais tiek Europoje, tiek tarptautiniu mastu padaryta didelė pažanga rengiant atsakingas, moksliskai pagrįstas prevencijos priemones. Europoje sukurti tokie registrai, kaip „Xchange“, „Žalioasis sąrašas“ Vokietijoje, Ispanijos registras ir „Mentor UK“ registras. JAV naudojami registrai „Sveikos vaikų raidos metmenys“ (angl. Blueprints for Healthy Child Development) ir „Vaikų ir paauglių narkotikų vartojimo prevencija“ (angl. Preventing Drug Use among Children and Adolescents).

Pavadinimas	Šalis / regionas	Interneto svetainė
„Xchange“	Europa	http://www.emcdda.europa.eu/best-practice/xchange
Geriausios praktikos portalas	Europa	http://www.emcdda.europa.eu/best-practice_en
Žalioasis sąrašas	Vokietija	http://www.gruene-liste-praevention.de/nano.cms/datenbank/information
Įrodymais pagrįsta prevencija	Ispanija	http://prevencionbasadaenlaevidencia.net
Jaunimo pereinamojo laikotarpio analizės centro duomenų bazė	Jungtinė Karalystė	http://cayt.mentor-adepis.org/cayt-database/
Metmenys	JAV	https://www.blueprintsprograms.org
Įrodymais grindžiamų programų ir praktikos nacionalinis registras	JAV	https://www.samhsa.gov/nrepp
Vaikų ir paauglių narkotikų vartojimo prevencija	JAV	https://www.drugabuse.gov/sites/default/files/preventingdruguse_2.pdf

Šaltinis: Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras, 2019

15 pav. Tarptautiniai prevencijos programų registrai

„Xchange“ yra naujas Europos internetinis įrodymais pagrįstų prevencijos programų registras. Registre „Xchange“ atsižvelgiama tiek į Europos vertinimo tyrimus, kuriais pasiekta teigiamų rezultatų prevencijos srityje, tiek į JAV programų vertinimo reitingus. Šiame registre pateikiama informacija apie prevencijos programų veiksmingumą Europoje ir išsamesnė informacija apie vietinį pritaikymą nacionalinėmis kalbomis.

Remiantis vertinimais, atliktais skirtingose Europos šalyse, nustatyta, kad toliau pateiktos programos duoda perspektyvių rezultatų. Šių programų atranka grindžiama EMCDDA registro „Xchange“ reitingais.

„Gyvai“ (angl. „Unplugged“) yra prevencinė programa, kuria siekama ugdyti vaikų kritinį mąstymą, sprendimų priėmimą, problemų sprendimą, kūrybinį mąstymą, veiksmingą bendravimą, tarpasmeninių santykių įgūdžius, savimone, empatiją, emocijų ir streso įveiką, norminius įsitikinimus ir žinias apie neigiamą psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo poveikį sveikatai. Programą „Gyvai“ sudaro 12 vienos valandos trukmės užsiėmimų, kuriuos kartą per savaitę veda klasės mokytojai, prieš tai baigę 2,5 dienos mokymo kursus. Registre „Xchange“ programa „Gyvai“ įvertinta kaip „naudinga“ – tai reiškia, kad ji greičiausiai bus veiksminga įvairioje aplinkoje.

„Gero elgesio žaidimas“ (angl. the Good Behaviour Game) yra pradinių klasių mokiniams skirta elgesio valdymo strategija, kurią mokytojai taiko kartu su mokyklos mokymo programomis. Registre „Xchange“ programa „Gero elgesio žaidimas“ vertinama kaip „tikėtina naudinga“ – tai reiškia,

kad, nors moksliniais tyrimais įrodyta, jog ji yra veiksminga, Europoje dar reikia atlikti daugiau tyrimų siekiant įsitikinti jos rezultatais. „Gero elgesio žaidimas“ yra visos klasės žaidimo komandomis formatais, taikant apdovanojimus, siekiant pripratinti vaikus prie mokinio vaidmens ir sumažinti agresyvų, trikdančių elgesį klasėje, kuris yra rizikos veiksnys, lemiantis psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą, smurtinį bei nusikalstamą elgesį tarp paauglių ir suaugusiųjų.

„KiVa“ yra patyčių prevencijos programa, kuri sulaukė daug žadančių atsiliepimų Suomijoje ir taip pat buvo pritaikyta Estijoje. Ši programa skirta mokiniams nuo 5 iki 11 metų, joje naudojamos bendrosios ir tikslinės prevencijos strategijos. Ja siekiama skatinti socialų elgesį ir emocinę gerovę. „KiVa“ dar nėra įtraukta į „Xchange“ registrą, tačiau Metmenų registre vertinama kaip „perspektyvi“, o tai reiškia, kad programos veiksmingumas įrodytas aukštos kokybės moksliniais tyrimais (Gaffney et al. (2019, 2021) ir Salmivalli (2010, 2011)).

Užsienio šalių mokyklose dažniausiai vykdoma bendroji prevencija. Prevencinių programų vertinimo ir vertingos patirties sklaidos duomenimis (Europos narkotikų ir narkomanijos stebėsenos centras (EMCDDA), 2019), populiariausios prevencinės programos užsienio šalyse yra:

5 lentelė. Populiariausios prevencinės programos užsienio šalyse

Šalis	Programa	Tikslas	Rezultatai	Šaltinis
Suomija	<i>KiVa</i>	Patyčių prevencija, saugios aplinkos kūrimas	Patyčių sumažėjimas iki 30–50 %, programa taikoma tarptautiniu mastu	Kärnä, A., Voeten, M., Little, T. D., Poskiparta, E., Alanen, E., & Salmivalli, C. (2011). A large-scale evaluation of the KiVa antibullying program: Grades 4–6. <i>Child Development</i> , 82(1), 311–330. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01557.x
Norvegija	<i>Zero</i>	Smurto mažinimas mokykloje, taisyklių aiškumas	Mažesnis patyčių paplitimas, ilgalaikis elgesio pokytis	Roland, E. (2011). The Zero program against bullying in Norway: A presentation of the program and a review of evaluation results. <i>Journal of the International Observatory on Violence in Schools</i> , 8, 75–91.
JK	<i>SEAL</i>	Socialinių ir emocinių įgūdžių lavinimas	Pagerėjo mokinių savivertė, santykiai, akademiniai rezultatai	Department for Education and Skills. (2005). <i>Excellence and Enjoyment: Social and Emotional Aspects of Learning</i> . Nottingham, UK: DfES Publications.
Kanada	<i>Roots of Empathy</i>	Empatijos ugdymas, agresijos mažinimas	Sumažėjo agresyvus elgesys, padidėjo empatija	Gordon, M. (2005). <i>Roots of Empathy: Changing the world child by child</i> . Toronto: Thomas Allen Publishers.

5 lentelės tęsinys

JAV	<i>PBIS</i>	Pozityvaus elgesio stiprinimas, tvarkos kultūra	Mažiau drausminių pažeidimų, pagerėjo lankomumas, motyvacija	Sugai, G., & Simonsen, B. (2012). Positive Behavioral Interventions and Supports: History, Defining Features, and Misconceptions. <i>PBIS.org</i> . https://www.pbis.org/resource/positive-behavioral-interventions-and-supports-history-defining-features-and-misconceptions
Vokietija	<i>Olweus, Faustlos, Medienhelden</i>	Patyčių, agresijos ir kibernetinio smurto prevencija	Patyčių ir agresijos sumažėjimas iki 25–30 %, geresni socialiniai įgūdžiai	Scheithauer, H., Hess, M., Schultze-Krumbholz, A., & Bull, H. (2012). Reducing cyberbullying in schools: The Medienhelden project in Germany. <i>Zeitschrift für Psychologie</i> , 220(4), 277–285. https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000119
Airija	<i>Erris Anti-Bullying Initiative</i> , ABC centras	Visuomenės įtraukimas, visos mokyklos požiūris	Sumažėjo mokinių įsitraukimas į patyčias, sustiprėjo bendruomenės atsakomybė	O’Higgins Norman, J. (2013). <i>A whole-school-community development approach to preventing and countering bullying</i> . Dublin City University.
Islandija	Nacionalinė strategija	Gerovės ir saugumo stiprinimas, patyčių prevencija	Tik 5,5 % mokinių patiria patyčias – vienas žemiausių OECD rodiklių, aukštas pasitenkinimas ugdymu	OECD. (2017). <i>PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being</i> . Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264273856-en

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Apibendrinant reikia pastebėti, kad visos programos turi bendrą bruožą – sėkmingos programos apima visos mokyklos bendruomenę, o ne tik mokinius. Jų universalūs moduliai (socialinių-emocinių kompetencijų ugdymas) efektyvūs visose šalyse ir programų įgyvendinimas yra ilgalaikis (18 mėn. ar ilgiau) – matomam rezultatui pasiekti. Atsirado aktuali šiuolaikinėms problemoms prevencija – technologijų ir medių (pvz., *Medienhelden*) prevencija. Pasaulio šalių patirtis rodo, kad siekiant sėkmingai vykdyti prevencines programas būtina:

1. Plėsti mokinių ir mokytojų įtrauktį į prevencines programas

- Užtikrinti, kad programos būtų taikomos visose klasėse ar bent jau visose mokyklos pakopose.
- Įtraukti ne tik dalį, bet visą mokyklos bendruomenę, kaip daroma Norvegijoje ar Airijoje (*whole-school approach*).

2. Rinkti ilgalaikes, moksliniais tyrimais grįstas programas

Pavyzdžiui, *Olweus* arba *KiVa* efektyvumas įrodytas tik po 1–2 metų įgyvendinimo, todėl rekomenduojama nesirinkti trumpalaikių ar vienkartinių projektų ir įsipareigoti mažiausiai 1–2 metų programų ciklui, užtikrinant tęstinumą.

3. Skatinti socialinių ir emocinių įgūdžių ugdymą visų klasių mokiniams

Tokios programos kaip *SEAL* (JK) ar *Faustlos* (Vokietija) akcentuoja kasdienį mokymą apie emocijas, empatiją, sprendimų priėmimą. Rekomenduojama integruoti šiuos aspektus į kasdienį ugdymą, ne tik per atskiras pamokas, pasirinkti ar adaptuoti tokias programas kaip „Zipio draugai“, „Antras žingsnis“, „Gyvenimo įgūdžių ugdymas“.

4. Didinti tėvų ir bendruomenės įtraukimą

Airijoje ir Kanadoje sėkmingos prevencinės strategijos buvo bendruomeninio pobūdžio, kai tėvai, vietos policija ar psichologai įtraukiami į mokyklos gyvenimą. Rekomenduojama organizuoti tėvams informacinius vakarus ar mokymus apie emocinę paramą vaikui, bendradarbiauti su vietos įstaigomis (pvz., policija, sveikatos biuru) prevencinei veiklai.

5. Nuosekliai vertinti programų poveikį

Užsienyje kiekviena programa lydi aiškūs vertinimo mechanizmai: testai, apklausos, incidentų skaičiaus analizė. Rekomenduojama sukurti ar naudoti nacionalinius vertinimo instrumentus (pvz., patyčių paplitimo klausimynus), kiekvienų mokslo metų pabaigoje vertinti programų efektyvumą (ne tik įgyvendinimo faktą).

6. Diegti inovatyvias, skaitmenines prevencijos formas

Vokietijoje taikoma *Medienhelden* programa sėkmingai mažina kibernetines patyčias. Rekomenduojama plėtoti prevenciją internete ir socialiniuose tinkluose, organizuojant edukacinius užsiėmimus apie saugų elgesį virtualioje erdvėje. Naudoti interaktyvias platformas, animacijas, QR kodus, refleksijų dienoraščius mokinių įtraukimui.

Galima teigti, kad norint didinti Lietuvos mokinių saugumą, naudinga orientuotis į kokybišką programų įgyvendinimą užsienyje, jų ilgalaikiškumą, bendruomenės įtraukimą ir aiškų poveikio vertinimą, o ne tik į formalią įdiegimo statistiką. Tokiu būdu bus pasiektas realus, ne tik deklaratyvus pokytis mokyklų kultūroje.

3. PREVENCINIŲ PROGRAMŲ ĮGYVENDINIMAS ŠALČININKŲ RAJONO ŠVIETIMO ĮSTAIGOSE

Šalčininkų rajono švietimo sistemoje ypatingas dėmesys skiriamas kalbinių ir kultūrinių kompetencijų stiprinimui, įtraukties principų įgyvendinimui bei prevencinių programų diegimui, siekiant užtikrinti saugią ir palankią mokymosi aplinką. Prevencinė veikla čia neretai derinama su bendruomenės įtrauktimi, socialinių partnerių pagalba bei tarpžinybiniu bendradarbiavimu.

3.1. Prevencinių programų įgyvendinimas 2015–2016 mokslo metais

Remdamasis oficialiu Lietuvos mastu atliktu tyrimu (Švietimo aprūpinimo centras, 2016) ir Šalčininkų rajono savivaldybės pateikta ataskaita, pateikiu lyginamąją analizę, apimančią prevencinių programų įgyvendinimą 2015–2016 mokslo metais.

6 lentelė. Prevencinių programų įgyvendinimo palyginimas: Lietuva ir Šalčininkų rajonas (2015–2016 m. m.)

Rodiklis	Lietuva (vidurkis)	Šalčininkų rajonas
Mokyklų, įgyvendinusių bent vieną programą	62,8 %	62 %
Įgyvendintų programų skaičius vienai mokyklai	2,3	4,1
Mokiniai, dalyvavę programose	31,3 %	25 % (1 041 iš 4 167 mokinių)
Mokytojai, dalyvavę programose	20,5 %	14 % (102 iš 733 mokytojų)
Populiariausios programos	Olweus, Antras žingsnis, kt.	Olweus (11 mokyklų), Zipio draugai (6), Antras žingsnis (5)
Tėvų dalyvavimas programose	Mažai fiksuotas	Duomenys nenurodyti
Metodinės priemonės dažniausiai naudotos	3–4 priemonės	Iki 6 priemonių dažniausiai (Gyvenimo įgūdžių ugdymas 5–8 kl. – 16 kartų)

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus pagal - prieigą per internetą:

https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/tyrimai_ir_analizes/Prevencini%C5%B3%20program%C5%B3%20%C4%AFgyvendinimas%20Lietuvos%20bendrojo%20ugdymo%20mokyklose%202015-2016%20mokslo%20metais.pdf

Apibendrinant galima teigti, kad:

1. Bendras įgyvendinimo lygis buvo identiškas: tiek Lietuvoje, tiek Šalčininkų rajone apie 62 % mokyklų vykdė bent vieną prevencinę programą.
2. Šalčininkų rajono mokyklos pasižymėjo didesne programų įvairove – kiekviena įgyvendinusi mokykla vidutiniškai taikė net 4,1 programas, kai tuo tarpu šalies vidurkis siekė tik 2,3. Tai rodo labai aukštą programinį aktyvumą tarp dalyvavusių įstaigų.

3. Mokinių ir mokytojų dalyvavimas programose buvo mažesnis nei šalies vidurkis. Galima spėti, kad:
 - programos taikytos ne visose klasėse;
 - dalyvavo tik tam tikros tikslinės grupės (pvz., 1–4 arba 5–8 klasių mokiniai).
4. Olweus patyčių prevencijos programa buvo plačiausiai taikoma tiek Lietuvoje, tiek Šalčininkų rajone, tačiau pastarajame – itin plačiai (11 iš 26 mokyklų).
5. Didelis metodinių priemonių panaudojimas Šalčininkuose (pvz., „Gyvenimo įgūdžių ugdymas 5–8 kl.“ naudotas 16 mokyklų) rodo, kad švietimo įstaigos buvo aktyviai aprūpintos resursais ir gebėjo jas integruoti į ugdymą.

3.2. Prevencinių programų įgyvendinimas 2024-2025 mokslo metais

2024–2025 mokslo metais rajone veikė **27 švietimo įstaigos**: 13 gimnazijų, 2 pagrindinės mokyklos, 6 lopšeliai – darželiai, 1 daugiafunkcis centras. Švietime dirbo apie 380 pedagoginių darbuotojų, tarp jų 350 – mokytojai ir vadovai. Bendrojo ugdymo mokyklose mokėsi 2 909 mokiniai, priešmokyklinio ugdymo grupėse 248 vaikai, darželiuose (lopšeliuose) buvo 850 vaikų. Veikė 4 papildomo ugdymo įstaigos (muzikos, dailės, sporto).

Šalčininkų rajono švietimo įstaigos vaikų ir mokinių ugdymo procese įgyvendino net 12 prevencinių programų iš įvairių prevencijos sričių (žr. 7 lentelė):

- patyčių prevencijos;
- socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymo;
- psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo.

7 lentelė. Šalčininkų rajono mokyklos ir jose įgyvendinamos prevencinės programos
2024-2025 m. m.

Švietimo įstaiga	Prevencinės programos
Baltosios Vokės „Šilo“ gimnazija	„Zipio draugai“, „Obuolio draugai“, „Įveikiame kartu“, Lions Quest („Laikas kartu“, „Paauglystės kryžkelės“, „Raktai į sėkmę“), „Antras žingsnis“, „Savu keliu“, „Gyvai“
Jašiūnų Mykolo Balinskio gimnazija	„Zipio draugai“, „Obuolio draugai“, „Įveikiame kartu“, Lions Quest („Laikas kartu“, „Paauglystės kryžkelės“, „Raktai į sėkmę“), „Antras žingsnis“, „Savu keliu“
Jašiūnų „Aušros“ gimnazija	„Zipio draugai“, „Obuolio draugai“, „Įveikiame kartu“, „Savu keliu“
Kalesninkų L. Narbuto gimnazija	„Zipio draugai“, „Įveikiame kartu“, Lions Quest („Paauglystės kryžkelės“, „Raktai į sėkmę“)
Turgelių P. K. Bžostovskio gimnazija	„Zipio draugai“, „Įveikiame kartu“, „Gyvai“

7 lentelės tęsinys

Šalčininkų mokykla– daugiafunkcis centras	„Zipio draugai“, „Gyvai“
Dieveniškių A. Mickevičiaus gimnazija	„Iveikiame kartu“, Lions Quest („Laikas kartu“, „Paauglystės kryžkelės“, „Raktai į sėkmę“)
Šalčininkų J. Sniadeckio gimnazija	Lions Quest („Laikas kartu“, „Paauglystės kryžkelės“, „Raktai į sėkmę“)
Eišiškių S. Rapolionio gimnazija	„Zipio draugai“
Dieveniškių A. Mickevičiaus gimnazija	„Zipio draugai“

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus pagal - prieiga per internetą:

<https://salcininkai.lt/veiklos-sritys/svietimas/previncines-programos/2132>

Programų turinys buvo vykdomas įvairiais būdais: atskiromis veiklomis; integruojamas į bendrųjų programų turinį, į neformalųjį švietimą, popamokinę veiklą (renginius, projektus, akcijas ir pan.). Šalčininkų rajono savivaldybė turi parengtą dokumentą „Švietimo stebėsenos rodiklių sąrašas“, kuris apima indikatorius švietimo ir prevencinių veiklų stebėsenai. Tai rodo, kad Savivaldybė sistemingai fiksuoja ir analizuoja duomenis.

3.2.1. Patyčių prevencija

- Populiariausia patyčių mažinimo programa - OLWEUS (Olweus Opkus). Programa vykdoma mokyklose, siekiant mažinti patyčių ir kitokio asocialaus elgesio apraiškas. Šios programos tikslas – mokyti visą mokyklos personalą atpažinti, pastebėti patyčias ir tinkamai į jas reaguoti.

- Daug rajono mokyklų programą jau įgyvendino. Einamaisiais mokslo metais programą įgyvendina Eišiškių S. Rapolionio ir Dieveniškių A. Mickevičiaus gimnazijos bei Jašiūnų pagrindinė mokykla.

- Patyčioms mažinti mokyklos taip pat naudoja elektroninę priemonę „Patyčių dėžutė“. Priemonė leidžia mokiniams anonimiškai ir greitai pranešti apie įtariamą arba įvykusias patyčias, o mokykloms – reaguoti į jas ir laiku suteikti pagalbą.

- Rajono mokytojai taip pat aktyviai naudojami svetainės REAGUOK.LT nemokamomis galimybėmis savarankiškai nuotoliniu būdu praplėsti žinias apie patyčių prevenciją ir intervenciją mokyklose.

3.2.2. Socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymo programos

- VŠĮ „Vaiko labui“ daug metų vykdo prevencines programas, kurias įgyvendina rajono mokyklos jaunesniųjų mokinių tarpe:

- * „Zipio draugai“;
- * „Obuolio draugai“;
- * „Iveikiame kartu“.

- Programa „Zipio draugai“ 5-7 metų vaikus moko kaip įveikti kasdienius emocinius sunkumus: atstūmimą, vienatvę, patyčias ar priekabiavimą, sunkius pokyčius. Padeda suvokti ir skatina kalbėti apie savo jausmus, ieškoti būdų su tais jausmais susitvarkyti. Moko vaikus empatijos, susirasti draugų, kreiptis paramos ir ją priimti bei padėti aplinkiniams. Padeda ne tik nesileisti būti patyčių aukomis, bet ir patiems netapti priekabiautojais.

- Šią programą įgyvendina 7 rajono mokyklos: Baltosios Vokės „Šilo“, Jašiūnų M. Balinskio, Jašiūnų „Aušros“, Kalesninkų L. Narbuto ir Turgelių P. K. Bžostovskio gimnazijos, Jašiūnų pagrindinė mokykla bei Šalčininkų mokykla – daugiafunkcis centras.

- Tarptautinė programa „Obuolio draugai“ yra programos „Zipio draugai“ tęsinys, skirtas jau vyresniems vaikams, t. y. 8 – 10 metų.

- Programa padeda ugdyti vaikų socialinius ir emocinių sunkumų įveikimo gebėjimus: moko vaikus suvokti ir kalbėti apie jausmus, pasakyti tai, ką nori pasakyti, įdėmiai išklausyti, kreiptis pagalbos ir padėti aplinkiniams, įveikti vienišumą, atstūmimą, patyčias ar priekabiavimą, spręsti konfliktus, lengviau išgyventi pasikeitimus, netektis.

- Programą įgyvendina Baltosios Vokės „Šilo“ ir Jašiūnų „Aušros“ gimnazijos bei Jašiūnų pagrindinė mokykla.

- Programos „Įveikiame kartu“ tikslas – ugdant pozityvius vaikų bendravimo ir emocinių sunkumų įveikimo gebėjimus, užkirsti kelią vaikų elgesio ir emocinėms problemoms.

- Ši ankstyvosios prevencijos programa skirta vyresnio amžiaus (8-11 m.) pradinių klasių mokiniams emocinių sunkumų įveikimo ir socialinių gebėjimų ugdymui.

- Dalyvaudami programoje vaikai mokosi susivokti savo jausmuose, išvelgti sunkius jausmus sukėlusias priežastis, savarankiškai rasti išeitis kebliose situacijose. Pedagogams programa pasiūlo naujų emocinių ir elgesio problemų ankstyvosios prevencijos būdų, padeda geriau pažinti vaiką, įgalina padėti vaikui pasijusti geriau.

- Rajone programa įgyvendinama Jašiūnuose, Turgeliuose, Kalesninkuose, Dieveniškėse ir Baltojoje Vokėje.

- Socialiniai ir emociniai įgūdžiai labai efektyviai ugdomi pasitelkus Lions Quest Lietuva vykdomas programas:

- „Laikas kartu“ (1-4 kl.);
- „Paauglystės kryžkelės“ (5-8 kl.);
- „Raktai į sėkmę“ (IG-IVG).

- Pasitelkus ir stiprinant mokyklos – namų – bendruomenės bendradarbiavimą programų tikslai siekiami nuo priešmokyklinio ugdymo iki IVG klasės.

- Programa „Laikas kartu” padeda mokytojams kurti saugią mokymosi aplinką ir išmokyti vaikus įgūdžių, padedančių pasiekti sėkmę mokykloje ir gyvenime. Programą sudaro trys SEU kompetencijų blokai, sveikatai, prevencijai ir lyderystės gebėjimų ugdymui skirti moduliai.

- Programą vykdo Šalčininkų J. Sniadeckio ir Dieveniškių A. Mickevičiaus gimnazijos.

- Paauglystės kryžkelės – įrodymais pagrįsta programa, kuri padeda mokytojams kurti saugią mokymosi aplinką ir ugdyti gyvenimo įgūdžius, padedančius mokiniams išgyventi paauglystės metus. Išsamios pamokos ir pagalbinė programos medžiaga suvienija mokyklos personalą, šeimą, bendruomenę ir jaunos žmones. Ši programa savyje integruoja socialinį ir emocinį ugdymą, charakterio ugdymą, psichoaktyviųjų medžiagų ir patyčių prevenciją bei mokymąsi tarnaujant, taip skatindama tinkamą paauglių vystymąsi.

- Programą vykdo Šalčininkų J. Sniadeckio, Dieveniškių A. Mickevičiaus, Kalesninkų L. Narbuto ir Baltosios Vokės E. Ožėškovos gimnazijos.

- Raktai į sėkmę – lanksti programa, skirta vyresnėms klasėms ir gali būti įgyvendinta įvairiais būdais. Ji gali būti dėstoma kaip vieno semestro kursas, arba gali būti dėstoma kaip vienerių – ketverių metų kursas. Svarbus programos elementas – mokymosi tarnaujant metodika (projektai, kurie yra vykdomi kiekvienais metais ir yra integruojami į bendrą ugdymo turinio kontekstą).

- Programą vykdo Šalčininkų J. Sniadeckio, Dieveniškių A. Mickevičiaus ir Baltosios Vokės E. Ožėškovos gimnazijos.

- Paramos vaikams centro vykdoma programa „Antras žingsnis“ tai socialinių emocinių įgūdžių lavinimo ir smurto prevencijos programa, kuri padeda mažinti vaikų agresyvių elgesį, moko tinkamai reikšti jausmus ir spręsti konfliktus, suprasti savo elgesio pasekmes. „Antras žingsnis“ – tyrimais paremta programa, skirta pradinio klasių vaikams. Programa remiasi trimis pagrindiniais socialiniais gebėjimais: empatija arba atjauta, impulsų kontrole, problemų sprendimu ir pykčio valdymu. Šių socialinių ir emocinių įgūdžių vaikai mokomi modeliuojant gyvenimiškas situacijas, kartojant išmokus įgūdžius, gaudami teigiamų mokytojo pastiprinimų. Socialiniai emociniai įgūdžiai leidžia vaikams būti sėkmingesniems mokykloje, moko juos įsitraukti į saugios ir pagarbios mokyklinės aplinkos kūrimą. Socialiniai emociniai įgūdžiai padeda išvengti netinkamo elgesio, bendraamžių atstūmimo ir impulsyvumo.

- Šią programą įgyvendina Baltosios Vokės Elizos Ožėškovos ir Jašiūnų Mykolo Balinskio gimnazijos.

3.2.3. Psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencija

- Psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevencija vykdoma įgyvendinant programas „Savu keliu“ ir „Gyvai“.

- Programa „Savu keliu“ skirta 2-IVG kl. mokiniams, jų tėvams ir mokytojams. Tikslas – įgalinti mokyklos bendruomenę mažinti mokinių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo riziką ir skatinti

apsauginių veiksmų formavimąsi. Programą įgyvendina: Jašiūnų „Aušros“, Baltosios Vokės „Šilo“ ir Šalčininkų „Santarvės“ gimnazijos.

- Programa „Gyvai“ skirta šioje temoje kone jautriausio amžiaus 5-7 klasių mokiniams, taip pat jų tėvams, mokytojams. Pagrindinis tikslas – suteikti vaikams gyvenimo įgūdžių, reikalingų sveikai gyventi ir nepraradėti vartoti tabako, alkoholio ir narkotikų. Mokiniai mokosi bendrauti, kritiškai ir kūrybiškai mąstyti, apginti savo nuomonę, atpažinti bendraamžių įtaką, susipažįsta su alkoholio, tabako ir narkotikų žala ir mokosi sveikai gyventi. Programą įgyvendina: Baltosios Vokės E. Ožėškovos ir Turgelių P. K. Bžostovskio gimnazijos bei Šalčininkų mokykla-daugiafunkcis centras.

- **Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa** (2006-03-25, Nr. 33-1197) yra privaloma visoms Lietuvos mokykloms, o jos turinys integruojamas į Bendrųjų programų turinį.

- Taip pat nuo 20023-2024 mokslo metų yra privaloma **Gyvenimo įgūdžių bendroji programa** (2006-03-25, Nr. 33-1197).

- Mokyklos yra laisvos pačios pasirinkti labiausiai tinkančią prevencinę programą. Prevencinė programa yra viena iš prevencijos priemonių, ji mokyklai turėtų tarnauti ne vienerius metus. Geriausių rezultatų pasiekia tos mokyklos, kurios prevencinę programą įgyvendina nuolat ir ilgą laiką.

- Ne tik bendrojo ugdymo mokyklos, bet ir ikimokyklinio ugdymo įstaigos įgyvendina prevencines programas. Šalčininkų, Eišiškių, Jašiūnų lopšeliai – darželiai vykdo programą „Zipio draugai“.

Pagal Savivaldybės pateiktus duomenis, 2022 m. – įgyvendinta 103 neformaliojo vaikų švietimo programos, 2023 m. – 104, o 2024 m. – 105 programos. Tai rodo nuoseklų NVŠ plėtotės augimą, kas gali būti vertinama kaip prevencinių, aktyvios įtraukties veiklų rodiklis.

3.3. Šalčininkų rajono mokyklų bendradarbiavimas su partnerinėmis institucijomis prevencinės veiklos srityje

Mokykla viena nepajėgi išspręsti mokinių socialinių problemų, todėl ji ieško naujų galimybių problemoms spręsti. Mokyklos bendradarbiavimo su kitomis organizacijomis tinklo plėtojimas išauga į ilgalaikę partnerystę, kurios pagalba mokykla kvalifikuotai sprendžia kylančias mokyklos bendruomenės problemas ir suteikia mokiniams sparčią pagalbą (žr. 8 lentelė). Partnerystė apima ir šeimas, ir mokyklą bei joms talkinančias įvairias institucijas, organizacijas, įstaigas. Partneriaujanti mokykla koordinuoja savo veiklą su daugeliu kitų tarnybų veikla, derina savo veiklą su partneriais įtraukdama juos į savo veiklos planus (Štuopytė, Leliūgienė, 2001).

8 lentelė. Šalčininkų rajono mokyklų partnerinės institucijos prevencinės veiklos srityje

Institucija	Pagrindinės funkcijos planuojant prevencinę veiklą
Šalčininkų rajono policijos komisariatas	- Dalyvavimas sudarant mokyklų prevencinės veiklos planus. - Organizuoja saugaus eismo, smurto, patyčių prevencijos paskaitas ir akcijas. - Teikia informaciją apie vietos nusikalstamumo statistiką, rizikos vietas ir tendencijas. - Konsultuoja dėl mokinių, patenkančių į rizikos grupes, atvejų valdymo.
Šalčininkų rajono pedagoginė psichologinė tarnyba (PPT)	- Atlieka psichologinį ir pedagoginį vertinimą rizikos grupės mokiniams. - Teikia rekomendacijas dėl individualių ar grupinių intervencijų. - Organizuojamos emocinės sveikatos, savižudybių prevencijos, streso valdymo dirbtuvės. - Konsultuoja mokytojus ir tėvus dėl vaikų elgesio problemų sprendimo.
Savivaldybės socialinės paramos ir sveikatos skyriai	- Koordinuoja socialinės pagalbos teikimą mokiniams iš socialiai pažeidžiamų šeimų. - Dalyvauja tarpžinybiniuose susitikimuose dėl prevencijos planavimo. - Inicijuoja bendrus projektus dėl sveikos gyvensenos ir psichoaktyvių medžiagų prevencijos.
Nevyriausybinių organizacijų (NVO)	- Vykdo mokiniams skirtas programas (pvz., „Zipio draugai“, „Antras žingsnis“). - Teikia mentorystės ir savanorystės programas jaunimui. - Organizuojami renginiai tėvams dėl pozityvios tėvystės.

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Bendradarbiavimas su policijos komisariatu:

- **Prevencinės paskaitos mokykloms:** Siekiant mažinti nepilnamečių daromus teisės pažeidimus bei įgyvendinant Šalčininkų rajono savivaldybės administracijos Vaiko gerovės komisijos veiklos planą, Šalčininkų rajono savivaldybės administracijos atstovai su Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Šalčininkų rajono policijos komisariato bendruomenės pareigūne organizavo 2025 m. kovo 25 d. ir balandžio 3 d. prevencines paskaitas Šalčininkų „Santarvės“ gimnazijoje (6–9 kl.) bei Kalesninkų M. Rudzio pagrindinėje mokykloje (7–10 kl.).
- **Netradicinė pamoka:** 2024 m. sausio 17 d. Eišiškių gimnazijoje organizuoti užsiėmimai apie psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą ir nepilnamečių teisinę atsakomybę, kuriuos vedė Šalčininkų policijos komisariato bendruomenės pareigūnės.
- **„Paauglių teisinė atsakomybė“ paskaita:** 2024 m. spalio 23 d. Eišiškių gimnazijoje policijos pareigūnė supažindino mokinius su baudžiamosios ir administracinės atsakomybės aspektais – įskaitant elgesį internete, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą ir eismo taisykles.
- **Edukacinės veiklos:** 2024 m. spalį ir lapkritį gimnazijos mokiniai lankėsi policijos komisariate — dalyvavo pasakojimuose apie policininko profesiją, eismo saugumą, susipažino su komisariato patalpomis ir technika.

Bendradarbiavimas su Pedagogine-psichologine tarnyba (PPT):

- **Savivaldybės PPT teikia** psichologinę, logopedinę, socialinę ir specialiąją pedagoginę pagalbą mokykloms. Tarnyba vertina mokinių ugdymosi poreikius, konsultuoja mokinius, tėvus, mokytojus ir Vaiko gerovės komisijas. Yra mobilioji komanda, kuri teikia skubią pagalbą krizėms spręsti.
- **Metodinė pagalba ir mokymai:** PPT specialistai organizuoja mokymus pedagogams – pavyzdžiui, „Equip“ programa skirta pykčio valdymo metodams, socialinių įgūdžių ugdymui ir dorinio ugdymo aspektams. Taip pat vyko mokymai apie mokymosi negalės signalų atpažinimą atsižvelgiant į įvairius mokinių poreikius.
- **Tarpinstitucinis bendradarbiavimas:** 2024 m. gruodžio 10 d. įvyko pasitarimas su Vaiko gerovės komisijų pirmininkais, kuriame dalyvavo PPT, Vaiko teisių apsaugos tarnybos, Socialinių paslaugų centro ir kitų institucijų atstovai. Aptarta pagalbos vaikui teikimo eiga, prevencinės veiklos planavimas ir bendradarbiavimo stiprinimas.

Atlikta analizė rodo, kad Šalčininkų rajone prevencinių programų įgyvendinimas yra pakankamai intensyvus ir įvairialypis. Rajono mokyklos taiko tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu pripažintas programas, orientuotas į socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymą, patyčių prevenciją bei psichoaktyvių medžiagų vartojimo mažinimą. Pavyzdžiui, Baltosios Vokės „Šilo“ gimnazija vienu metu diegia net septynias skirtingas programas, kas ženkliai viršija šalies mastu įprastą vidurkį. Tai leidžia teigti, kad Šalčininkų rajonui būdinga didesnė prevencinių iniciatyvų įvairovė ir intensyvumas nei bendrai Lietuvos mokyklų sistemoje.

Programų turinys apima visas pagrindines prevencinės veiklos kryptis: ankstyvąją prevenciją („Zipio draugai“, „Obuolio draugai“), socialinių ir emocinių kompetencijų ugdymą („Antras žingsnis“), patyčių mažinimą („Olweus“ programa) bei psichoaktyvių medžiagų vartojimo prevenciją. Šis kryptingumas atitinka tiek nacionalines prevencinės politikos gaires (Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija, 2016), tiek tarptautines praktikas, grindžiamas integruotu požiūriu į mokinių saugumą ir psichosocialinę gerovę (Sugai ir kt., 2012).

Šalčininkų rajono specifika atsiskleidžia ir per aktyvų tarpžinybinį bendradarbiavimą. Mokyklos glaudžiai dirba su policija, pedagogine psichologine tarnyba, savivaldybės socialinėmis tarnybomis bei nevyriausybinėmis organizacijomis. Tai sudaro prielaidas nuosekliam ir kompleksiniam prevencinių veiklų įgyvendinimui. Vis dėlto, lyginant su tarptautiniais modeliais (pvz., Multi-Tiered System of Supports – MTSS, Positive Behavioral Interventions and Supports – PBIS), matyti tam tikrų skirtumų: tėvų įsitraukimas į prevencinių programų veiklas išlieka ribotas, o dauguma programų nėra individualizuotos atsižvelgiant į daugiakultūrę ir dvikalbę rajono aplinką.

Akivaizdu, kad rajono mokyklos pasižymi aukštu iniciatyvumo lygiu, o prevencinės veiklos yra integruotos į ugdymo procesą bei papildomos neformaliojo švietimo priemonėmis. Tačiau būtina

pažymėti, kad iki šiol stokojama duomenų apie šių programų poveikio rezultatus. Neatskleidžiama, kiek realiai sumažėja patyčių, psichoaktyvių medžiagų vartojimo ar kitų rizikos elgesio formų atvejų, taip pat nėra sistemingai vertinamas ilgalaikis poveikis mokinių socialinei ir emocinei raidai. Trūksta informacijos ir apie mokytojų pasirengimo lygį bei jų požiūrį į programų taikymo efektyvumą.

Apibendrinant galima teigti, kad Šalčininkų rajono mokyklos išsiskiria aktyviu prevencinių programų diegimu bei partneryste su įvairiomis institucijomis, tačiau išlieka būtinybė giliau tirti šių veiklų rezultatyvumą ir tvarumą, užtikrinant platesnį tėvų įtraukimą ir metodikų pritaikymą daugiakultūriam regiono kontekstui.

4. TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

4.1. Teorinis tyrimo pagrindas

Šio magistro darbo teorinis tyrimo modelis grindžiamas prielaida, kad prevencinių programų poveikis mokinių saugumui nėra savaiminis, bet priklauso nuo jų įgyvendinimo kokybės bei organizacinių ir žmogiškųjų veiksnių mokykloje. Modelyje analizuojami trys pagrindiniai kintamieji: pedagogų išitraukimas ir organizacinis palaikymas (Z), prevencinių programų įgyvendinimo kokybė (X) bei pedagogų vertinamas mokinių emocinis, fizinis ir socialinis saugumas (Y).

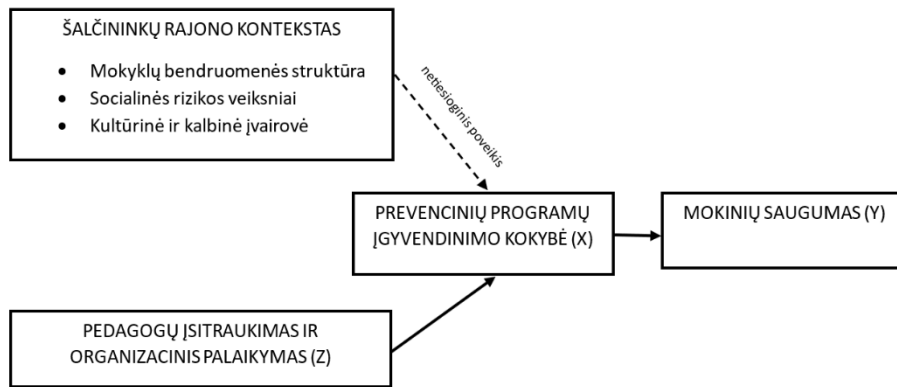
Teorinis modelis remiasi ekologiniu požiūriu, kurį išplėtojo U. Bronfenbrenner, akcentuodamas mikrosistemos ir mezosistemos svarbą vaiko raidai. Mokykla, kaip mikrosistema, ir joje vykstanti pedagogų, administracijos bei prevencinių programų sąveika, kaip mezosistemos elementai, sudaro sąlygas formuoti saugiai ugdymo aplinkai. Toks požiūris leidžia pagrįsti prielaidą, kad mokinių saugumas priklauso ne tik nuo prevencinių programų buvimo, bet pirmiausia nuo jų kokybiškos integracijos į kasdienį ugdymo procesą bei suaugusiųjų sąmoningo išitraukimo.

Papildomai teorinis modelis grindžiamas apsauginių veiksnių teorija (Hawkins ir kt.), kuri pabrėžia, kad nuosekliai įgyvendinamos prevencinės priemonės, pedagogų palaikymas ir teigiami mokyklos bendruomenės santykiai veikia kaip apsauginiai veiksniai, mažinantys rizikingą elgesį ir stiprinantys mokinių emocinį bei socialinį saugumą. Ši teorinė perspektyva pagrindžia ryšį tarp prevencinių programų įgyvendinimo kokybės ir mokinių saugumo.

Tyrimo modelį taip pat papildė visos mokyklos požiūriu grįstos prevencijos koncepcijos, tokios kaip PBIS ir CASEL, kurios akcentuoja sistemingą prevencinių priemonių įgyvendinimą, bendruomenės išitraukimą, aiškią struktūrą, administracijos lyderystę ir pedagogų kompetencijų stiprinimą. Šiose sistemose pabrėžiama, kad prevencinių programų efektyvumas tiesiogiai priklauso nuo organizacinio palaikymo, pedagogų motyvacijos bei bendros mokyklos kultūros.

Atsižvelgiant į tai, teoriniame tyrimo modelyje daroma prielaida, kad pedagogų išitraukimas ir organizacinis palaikymas (Z) sudaro prielaidas aukštesnei prevencinių programų įgyvendinimo kokybei (X), kuri savo ruožtu yra susijusi su aukštesniu pedagogų vertinamu mokinių emociniu, fiziniu ir socialiniu saugumu (Y). Taigi teorinis tyrimo modelis struktūruojamas kaip nuosekli ryšių grandinė $Z \rightarrow X \rightarrow Y$, leidžianti empiriškai įvertinti tiek tiesioginius, tiek tarpininkaujančius veiksnus, darančius įtaką mokinių saugumui Šalčininkų rajono gimnazijose.

Siekiant išplėsti teorinį modelį ir atskleisti platesnį prevencinių programų įgyvendinimo kontekstą, į modelį įtraukiamas regioninis aspektas, kuris gali veikti kaip papildomas sąlyginis veiksnys. Regiono socialiniai, kultūriniai ir organizaciniai ypatumai gali daryti įtaką tiek pedagogų išitraukimui, tiek prevencinių programų įgyvendinimo kokybei, o per juos – ir mokinių saugumui. Šių sąveikų visuma apibendrinama teoriniame tyrimo modelyje (žr. 16 pav.).

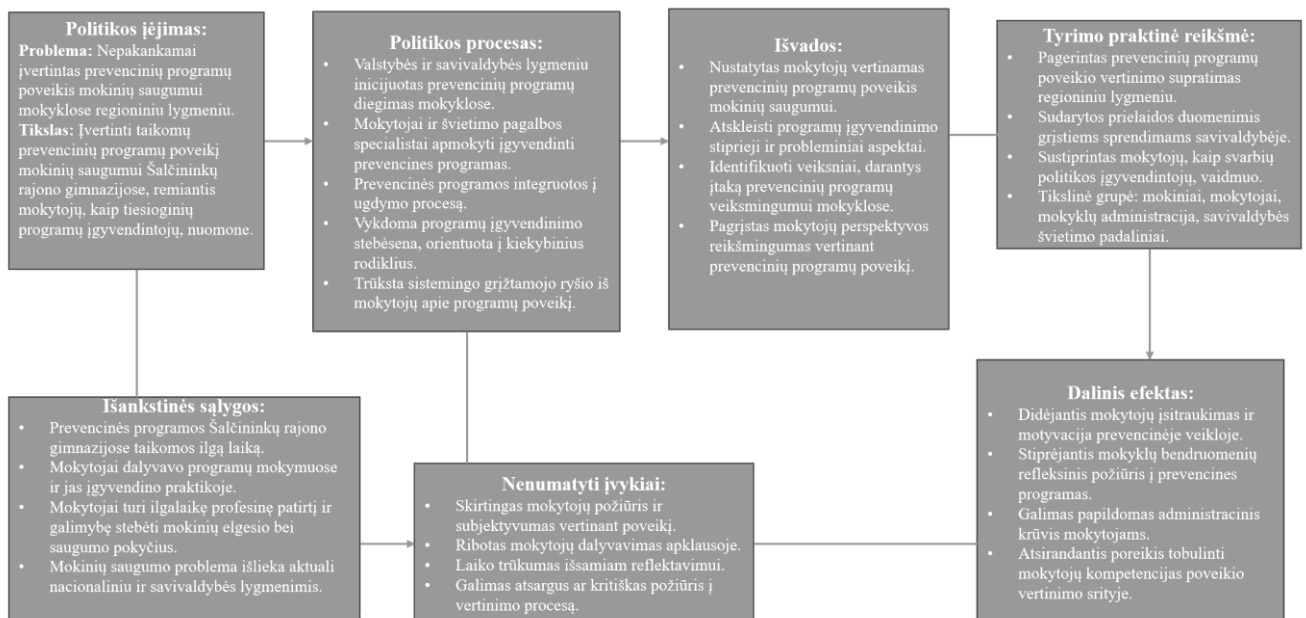

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus, remiantis Bronfenbrenner, PBIS, CASEL ir Olweus modeliais.

16 pav. Rajoninio konteksto poveikio modelis

Pateiktas modelis rodo, kad prevencinių programų poveikis mokinių saugumui yra netiesioginis ir pasireiškia per įgyvendinimo kokybę, kurią stiprina pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas. Regioninis kontekstas šiame modelyje veikia kaip sąlyginis veiksnys, galintis sustiprinti arba susilpninti šių ryšių pasireiškimą.

Siekiant papildyti teorinį modelį ir parodyti prevencinių programų įgyvendinimo bei vertinimo procesinę logiką, sudaryta monitoringo schema, atskleidžianti ryšius tarp problemos identifikavimo, įgyvendinimo proceso ir rezultatų vertinimo (žr. 17 pav.).

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus

17 pav. Prevencinių programų poveikio vertinimo modelis (monitoringo schema)

4.2. Empirinis tyrimo modelis

Empirinis tyrimo modelis (žr. 18 pav.) sudaromas remiantis teoriniu tyrimo modeliu ir pritaikomas kiekybinio tyrimo logikai, siekiant empiriškai patikrinti suformuluotas hipotezes:

H1: Prevencinių programų įgyvendinimo kokybė (X) yra statistiškai reikšmingai susijusi su mokinių emociniu, fiziniu ir socialiniu saugumu (Y) Šalčininkų rajono gimnazijose.

H2: Pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas (Z) yra statistiškai reikšmingai susiję su prevencinių programų įgyvendinimo kokybe (X) Šalčininkų rajono gimnazijose.

H1: $X \rightarrow Y$

H2: $Z \rightarrow X$

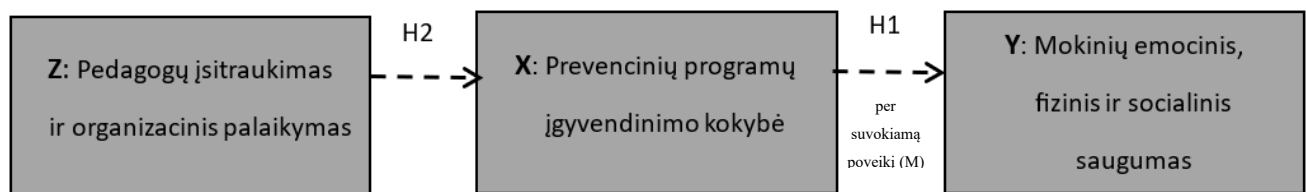
Kur:

Z = pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas = *struktūrinė ir kultūrinė sąlyga prevencinėms programoms*;

X = prevencinių programų įgyvendinimo kokybė = *prevencinių programų procesas*;

Y = mokinių saugumas = *prevencinių programų rezultatas*;

M = prevencinių programų suvokiamas poveikis (papildomas tarpinis kintamasis - mediatorius)

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus

18 pav. Empirinis tyrimo modelis

Šiame modelyje teoriniai kintamieji operacionalizuojami į empiriškai išmatuojamas dimensijas, kurios vertinamos naudojant pedagogų anketinę apklausą.

Empiriniame tyrimo modelyje išskiriami trys pagrindiniai kintamieji: pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas (Z), prevencinių programų įgyvendinimo kokybė (X) bei pedagogų vertinamas mokinių emocinis, fizinis ir socialinis saugumas (Y). M skalė (prevencinių programų suvokiamas poveikis) taikoma kaip papildomas tarpinis kintamasis (mediatorius), siekiant išsamiau paaiškinti ryšį tarp prevencinių programų įgyvendinimo kokybės (X) ir pedagogų vertinamo mokinių emocinio, fizinio ir socialinio saugumo (Y). Nors prevencinių programų įgyvendinimo kokybė laikoma svarbiu veiksnium, jos poveikis mokinių saugumui dažniausiai pasireiškia netiesiogiai, per pedagogų pastebimus tarpinio lygmens pokyčius. Šie pokyčiai apima mokinių elgesio pasikeitimus, patyčių ir smurto apraiškų mažėjimą, socialinių ir emocinių įgūdžių stiprėjimą bei bendravimo mokyklos bendruomenėje gerėjimą.

Minėti tarpiniai pokyčiai šiame tyrime operacionalizuojami per M skalę, kuri atspindi pedagogų subjektyvų prevencinių programų poveikio vertinimą.

Pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas (Z) laikomas nepriklausomu kontekstiniu kintamuoju. Jis empiriniame tyrime matuojamas vertinant pedagogų dalyvavimą prevencinių programų veiklose, administracijos palaikymą, organizacines sąlygas bei bendradarbiavimo mokyklos bendruomenėje aspektus. Šis kintamasis atspindi organizacinį ir žmogiškąjį kontekstą, kuriame įgyvendinamos prevencinės programos.

Prevencinių programų įgyvendinimo kokybė (X) empiriniame tyrimo modelyje traktuojama kaip tarpininkaujantis kintamasis. Ji operacionalizuojama per programų įgyvendinimo nuoseklumą, jų integraciją į ugdymo procesą bei pedagogų aktyvų įsitraukimą į prevencinių veiklų vykdymą. Šis kintamasis leidžia įvertinti, kaip prevencinės programos funkcionuoja praktikoje, o ne tik jų formalų egzistavimą mokykloje.

Mokinių saugumas (Y) laikomas priklausomu kintamuoju ir matuojamas kaip pedagogų vertinamas mokinių emocinis, fizinis ir socialinis saugumas mokykloje. Šis kintamasis atspindi galutinį prevencinių programų įgyvendinimo rezultatą pedagogų profesinės patirties kontekste.

Empiriniame tyrimo modelyje numatoma tikrinti ryšius tarp pedagogų įsitraukimo ir organizacinio palaikymo bei prevencinių programų įgyvendinimo kokybės (H2), taip pat ryšį tarp prevencinių programų įgyvendinimo kokybės ir pedagogų vertinamo mokinių saugumo (H1). Šių ryšių analizė atliekama taikant koreliacinę ir regresinę analizę, leidžiančią nustatyti statistiškai reikšmingus sąryšius tarp tiriamųjų kintamųjų.

Taigi empirinis tyrimo modelis struktūruojamas kaip nuosekli kintamųjų sąveika $Z \rightarrow X \rightarrow Y$, kuri leidžia empiriškai pagrįsti prevencinių programų įgyvendinimo kokybės reikšmę mokinių saugumui bei atskleisti organizacinių ir žmogiškųjų veiksnių svarbą Šalčininkų rajono gimnazijų kontekste.

Remiantis šiuo modeliu, sudarytas empirinio (kiekybinio) tyrimo klausimynas. Pirmojo bloko klausimai: 1-6; antrojo – 7-11; trečiojo – 12-13; ketvirtojo – 14-17; penktojo – 18-22; šeštojo – 23-27.

4.3. Tyrimo strategija ir metodai

Kiekybinė socialinių tyrimų metodologija yra kilusi iš gamtos mokslų ir remiasi prielaida, kad socialinis pasaulis, kaip ir gamta, objektyviai egzistuoja ir nepriklauso nuo mūsų suvokimo, todėl jį galima objektyviai ištirti bet kuriam jo aspektui priskiriant skaitines reikšmes. Kiekybiniu tyrimu siekiama nustatyti tendencijas, dėsningumus ir priežastinius ryšius tarp reiškinių. Tai galima padaryti tik turint pakankamą duomenų skaičių. Todėl kiekybiniai tyrimai pasižymi duomenų masiškumu. Kiekybinių duomenų analizei naudojami matematikos ir statistikos metodai, kurie pasižymi tiksliais rezultatais. (Aleknavičienė J. ir kt., 2020) Būtent todėl buvo pasirinkta ši strategija diagnostiniam tyrimui atlikti, naudojant šiuos metodus:

1. Mokslinės literatūros analizė leido atskleisti mokinių saugumo sampratą, išnagrinėti veiksnius, lemiančius mokinių saugumą mokykloje, jų sąveiką, apžvelgti galimas mokinių saugumo problemas mokyklose, susipažinti su prevencinių programų įgyvendinimo mokyklose ypatumais, įgyvendinimo galimybėmis.

2. Kiekybinis tyrimas (viena anoniminė anketinė apklausa internetu, GoogleForms platformoje, skirta Šalčininkų rajono gimnazijų vadovams, mokytojams, socialiniams pedagogams, psichologams (27 klausimai) apie gimnazijose vykdomų prevencinių programų poveikį mokinių saugumui.

3. Statistinė duomenų analizė atlikta, naudojantis kompiuterine programa IBM SPSS Statistics (versija 27). Duomenys analizuoti naudojant dažnių lenteles. Tikrinant duomenų normalumą naudoti Skewness ir Kurtosis koeficientai. Tikrinant klausimynų patikimumą skaičiuotas kronbach alfa įvertis. Ieškant sąryšių tarp kintamųjų naudota tiesinė regresija. Matuojant mediatoriaus poveikį, naudotas Andrew F. Hayes įskiepis (PROCESS). Visame darbe taikant statistinius testus naudotas 5% pasiklovimo lygmuo. Darbe pateiktiems grafikams sudaryti naudota Windows Microsoft Exel programa.

Tyrimo instrumentas. Siekiant identifikuoti prevencinių programų, įgyvendinamų keturioliktose Šalčininkų rajono gimnazijose, poveikį mokinių saugumui, buvo pasirinktas kiekybinio tyrimo metodas.

Pedagogų anketinė apklausa leis daugiau sužinoti apie vaikų saugumo užtikrinimą Šalčininkų rajono

savivaldybėje, užtikrins informacijos patikimumą, reprezentatyvumą.

Siekiant užtikrinti tyrimo kintamųjų aiškumą ir matuojamumą, buvo atliktas jų operacionalizavimas, apibrėžiant kiekvieno kintamojo indikatorius, klausimus ir taikytą vertinimo skalę (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. X–Z–Y kintamųjų operacionalizavimas

Kintamasis	Indikatoriai	Klausimai (pvz.)
X – Prevencinių programų įgyvendinimo kokybė	Programų nuoseklumas	Programos mokykloje vykdomos nuosekliai
	Integracija į ugdymo procesą	Prevencinės programos integruojamos į pamokas
	Tęstinumas	Programos vykdomos ilgalaikėje perspektyvoje
	Sistemiškumas	Prevencinės veiklos yra planingos ir koordinuotos
	Vertinimas	Programų rezultatai yra vertinami ir analizuojami
Z – Pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas	Pedagogų įsitraukimas	Mokytojai aktyviai dalyvauja programų įgyvendinime
	Administracijos palaikymas	Mokyklos administracija palaiko prevencines veiklas

9 lentelės tęsinys

	Bendradarbiavimas	Mokytojai bendradarbiauja įgyvendindami programas
	Kompetencijos	Mokytojai turi pakankamai žinių vykdyti programas
Y – Mokinių saugumas (pedagogų vertinimu)	Emocinis saugumas	Mokiniai mokykloje jaučiasi emociškai saugūs
	Fizinis saugumas	Mokykloje užtikrinamas fizinis saugumas
	Socialinis saugumas	Mokiniai patiria mažai patyčių ir konfliktų
	Mikroklimatas	Mokyklos atmosfera yra palanki ir saugi

Visi klausimai buvo vertinami naudojant 5 balų Likerto skalę, kur 1 – visiškai nesutinku, 5 – visiškai sutinku.

Tyrimo organizavimas ir eiga. Tyrimas buvo vykdomas 2026 m. vasario – kovo mėnesiais. Kiekybinio tyrimo klausimynas buvo sudarytas GoogleForms platformoje, o klausimyno nuoroda, susitarus iš anksto telefonu, nusiųsta elektroniniu paštu keturiolikai Šalčininkų rajono gimnazijų vadovams. Telefonu buvo sutarta su mokyklų vadovais dėl apklausos išplatavimo savo mokyklos pedagoginei bendruomenei ir jų motyvavimo užpildyti klausimyną. Visiems respondentams buvo pateikti vienodi klausimai. Klausimyną užpildė 206 respondentai.

Tyrimo tema yra aktuali daugeliui šalies mokyklų ir papildys esamus tyrimus, be to, bus naudinga ne tik tyrėjui, bet ir Šalčininkų savivaldybės švietimo skyriui. Prevencinių programų poveikis mokinių saugumui Šalčininkų rajono gimnazijose dar nenagrinėtas arba viešai neprieinamas. Nepavyko rasti atliktų šios srities tyrimų. Todėl tyrimas gali būti reikšmingas tuo, kad bus galimas jo kartotinumumas po ilgesnio laiko tarpo.

Tyrimo imtis. Tyrimo imties dydis buvo apskaičiuotas taikant baigtinės populiacijos imties skaičiavimo formulę, kuri leidžia nustatyti reprezentatyvų respondentų skaičių, atsižvelgiant į bendrą tiriamąją populiaciją, pasirinktą paklaidą ir pasikliautinumo lygmenį:

$$n = \frac{N \cdot z^2 \cdot p(1-p)}{e^2(N-1) + z^2 p(1-p)} \quad \text{kur:}$$

n – reikalingas imties dydis,

N – populiacijos dydis,

z – standartizuoto normaliojo skirstinio reikšmė, atitinkanti pasirinktą pasikliautinumo lygmenį,

p – tiriamo požymio tikimybės proporcija,

e – leistina paklaida.

Šiame tyrime populiaciją sudaro $N = 428$ Šalčininkų rajono gimnazijų pedagogai. Imties dydžiui apskaičiuoti pasirinktas 95 % pasikliautinumo lygmuo ($z = 1,96$) ir 5 % paklaida ($e =$

0,05), kurie yra plačiai taikomi socialinių mokslų tyrimuose. Kadangi iš anksto nėra žinoma tiriamo požymio proporcija, pasirinkta $p = 0,5$, nes ši reikšmė laikoma konservatyvia ir užtikrina didžiausią galimą imties dydį.

Atlikus skaičiavimus nustatyta, kad minimali reikalinga imtis yra apie 204 respondentai. Toks imties dydis laikomas pakankamu, siekiant užtikrinti tyrimo rezultatų patikimumą ir jų reprezentatyvumą visos tiriamos populiacijos atžvilgiu.

Pažymėtina, kad tyrimo metu surinkti duomenys iš 206 respondentų, kas sudaro beveik pusę visos populiacijos (apie 48 %). Toks aukštas aprėpties lygis leidžia teigti, kad tyrimo rezultatai yra patikimi, o galimas paklaidos padidėjimas išlieka minimalus ir neviršija socialiniuose moksluose priimtinių ribų.

Tyrimo etika. Kardelis K. (2017) rekomenduoja tyrimo metu laikytis šių etikos principų: *privatumo principas* – tyrime dalyvaujantys asmenys patys sprendžia ar/kiek teikti informaciją; pateikia, jų manymu, naudingą informaciją ir tik tiek, kiek patys mano, kad reikia; prieš vykdant apklausą, bus prašoma gimnazijų administracijos sutikimo darbuotojų apklausai; *anonimiškumo principas* – anonimiškumą garantuoja anketos be vardų ir užsiėmimo detalių, bus atsižvelgiama į tai, kad dalyvių suteikta informacija, nepaisant jos atvirumo ir asmeniškumo, neleistų nustatyti tiriamųjų tapatybės; *konfidencialumo principas* – tyrėjas paslapyje laiko viską apie tiriamuosius; dalyviams tiksliai paaiškinama, kokios gali būti konfidencialumo ribos konkrečiaus tyrimo kontekste; *sąžiningumo principas* - šis principas reikalauja iš tyrėjo pateikti tik tokius duomenis, kurie buvo gauti iš tikrųjų, tai reiškia, kad tyrimo duomenų negalima "pritempti" prie tokių rezultatų, kokių buvo tikėtasi arba nuslėpti nepageidaujamus duomenis - kitaip tariant, duomenys negali būti klastojami.

4.4. Kiekybinio tyrimo rezultatų aptarimas

Šios empirinės analizės tikslas įvertinti taikomų prevencinių programų poveikį mokinių saugumui Šalčininkų rajono gimnazijose, remiantis pedagogų vertinimais.

Darbo hipotezės:

H1: Prevencinių programų įgyvendinimo kokybė yra statistiškai reikšmingai susijusi su mokinių emociniu, fiziniu ir socialiniu saugumu Šalčininkų rajono gimnazijose.

H2: Pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas yra statistiškai reikšmingai susiję su prevencinių programų įgyvendinimo kokybe Šalčininkų rajono gimnazijose.

Respondentų pasiskirstymas pagal demografinius ir su mokykla susijusius rodiklius

Šioje dalyje pateikiame imties pasiskirstymą pagal demografinius ir su mokykla susijusius kintamuosius (žr. 10 lentelė). Tyrimo dalyvavo 206 respondentai. Pagal pareigas didžioji dalis buvo mokytojai - 83.0% (n=171), 9.2% (n=19) nurodė kitas pareigas, 5.8% (n=12) buvo socialiniai pedagogai, o 1.9% (n=4) - psichologai. Vertinant pedagoginio darbo stažą, 64.1% (n=132) respondentų turėjo

daugiau nei 20 metų darbo patirtį, 19.9% (n=41) - 11-20 metų, 10.2% (n=21) - 6-10 metų, o 5.8% (n=12) - iki 5 metų.

Pagal gimnaziją daugiausia respondentų dirbo Eišiškių gimnazijoje - 22.8% (n=47), 15.0% (n=31) - Šalčininkų Jano Sniadeckio gimnazijoje, 10.2% (n=21) - Kalesninkų Liudviko Narbuto gimnazijoje, 9.7% (n=20) - Jašiūnų „Aušros“ gimnazijoje, 8.7% (n=18) - Jašiūnų Mykolo Balinskio gimnazijoje, 6.8% (n=14) - Dieveniškų „Ryto“ gimnazijoje, 6.3% (n=13) - Šalčininkų „Santarvės“ gimnazijoje, 4.4% (n=9) - Baltosios Vokės Elizos Ožėškovos gimnazijoje, po 3.9% (n=8) - Butrimonių Anos Krepšul ir Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijose, 3.4% (n=7) - Dieveniškų Adomo Mickevičiaus gimnazijoje, 2.4% (n=5) - Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijoje, 1.9% (n=4) - Turgelių Povilo Ksaverio Bžostovskio gimnazijoje, o 0.5% (n=1) - Baltosios Vokės „Šilo“ gimnazijoje. Vertinant mokyklos dydį, 45.1% (n=93) respondentų dirbo mokyklose, kuriose mokosi daugiau nei 300 mokinių, 35.4% (n=73) - iki 200 mokinių, 18.0% (n=37) - 201-300 mokinių, o 1.5% (n=3) nežinojo mokyklos dydžio.

Pagal tai, su kuriomis klasėmis dažniausiai dirbama, 48.5% (n=100) respondentų nurodė dirbantys su keliomis amžiaus grupėmis, 21.8% (n=45) - su 1-4 klasėmis, 15.0% (n=31) - su I-IV gimnazijos klasėmis, o 14.6% (n=30) - su 5-8 klasėmis.

Beveik visi respondentai (98.1%, n=202) nurodė, kad jų gimnazijoje yra įgyvendinamos prevencinės programos, o 1.9% (n=4) to nežinojo. Vertinant šių programų vykdymo trukmę, 63.1% (n=130) nurodė, kad jos vykdomos daugiau nei 6 metus, 9.7% (n=20) - 4-6 metus, 4.4% (n=9) - 1-3 metus, 0.5% (n=1) - mažiau nei 1 metus, o 22.3% (n=46) nežinojo jų vykdymo trukmės.

10 lentelė. Respondentų pasiskirstymas

		Kiekis	Procentas
Pareigos	kita	19	9.2%
	mokytojas	171	83.0%
	psichologas	4	1.9%
	socialinis pedagogas	12	5.8%
Pedagoginio darbo stažas:	11–20 m.	41	19.9%
	6–10 m.	21	10.2%
	daugiau nei 20 m.	132	64.1%
	iki 5 m.	12	5.8%
Gimnazija, kurioje dirbate:	Baltosios Vokės „Šilo“ gimnazija	1	0.5%
	Baltosios Vokės Elizos Ožėškovos gimnazija	9	4.4%
	Butrimonių Anos Krepšul gimnazija	8	3.9%

10 lentelės tęsinys

	Dieveniškių „Ryto“ gimnazija	14	6.8%
	Dieveniškių Adomo Mickevičiaus gimnazija	7	3.4%
	Eišiškių gimnazija	47	22.8%
	Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazija	8	3.9%
	Jašiūnų „Aušros“ gimnazija	20	9.7%
	Jašiūnų Mykolo Balinskio gimnazija	18	8.7%
	Kalesninkų Liudviko Narbuto gimnazija	21	10.2%
	Šalčininkų „Santarvės“ gimnazija	13	6.3%
	Šalčininkų Jano Sniadeckio gimnazija	31	15.0%
	Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazija	5	2.4%
	Turgelių Povilo Ksaverio Bžostovskio gimnazija	4	1.9%
Mokyklos dydis (pagal mokinių skaičių):	201–300	37	18.0%
	daugiau nei 300	93	45.1%
	iki 200	73	35.4%
	nežinau	3	1.5%
Su kuriomis klasėmis dažniausiai dirbate?	1–4 kl.	45	21.8%
	5–8 kl.	30	14.6%
	dirbu su keliomis amžiaus grupėmis	100	48.5%
	I–IV gimnazijos klasės	31	15.0%
Mano gimnazijoje yra įgyvendinamos prevencinės programos:	nežinau	4	1.9%
	taip	202	98.1%
Kiek metų Jūsų gimnazijoje nuosekliai vykdomos prevencinės programos?	1–3 metai	9	4.4%
	4–6 metai	20	9.7%
	daugiau nei 6 metai	130	63.1%
	mažiau nei 1 metai	1	0.5%
	nežinau	46	22.3%

Kintamųjų sudarymas

Šiame skyriuje aprašysime kintamųjų sudarymą. Kaip matyti lentelėje (žr. 11 *lentelė*), pagrindiniai tyrimo kintamieji buvo suformuoti remiantis kelių klausimų skalėmis, kurių įverčiai apskaičiuoti kaip atsakymų vidurkiai.

11 lentelė. Tyrimo kintamųjų apibrėžimas ir matavimas

Kintamasis	Tipas	Apibrėžimas	Matavimas	Skalė	Klausimų sk.	Cronbach α
Prevenčių programų įgyvendinimo kokybė (X)	Nepriklausomas	Programų įgyvendinimo nuoseklumas, integracija ir praktinis taikymas	Klausimų vidurkis	Likerto (1–5)	4	0.782
Pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas (Z)	Nepriklausomas (H2)	Pedagogų aktyvumas, bendradarbiavimas ir administracijos palaikymas	Klausimų vidurkis	Likerto (1–5)	4	0.793
Mokinių emocinis, fizinis ir socialinis saugumas (Y)	Priklausomas	Pedagogų vertinamas mokinių saugumo lygis	Klausimų vidurkis	Likerto (1–5)	5	0.743
Prevenčių programų suvokiamas poveikis (M)	Mediatorius	Pedagogų suvokimas apie programų efektyvumą	Klausimų vidurkis	Likerto (1–5)	5	0.904
Pedagoginio darbo stažas	Kontrolinis	Pedagogų darbo patirtis metais	Kategorinis	Kategorinė	1	–
Mokyklos dydis	Kontrolinis	Mokinių skaičius mokykloje	Kategorinis	Kategorinė	1	–
Programų vykdymo trukmė	Kontrolinis	Programų įgyvendinimo trukmė	Kategorinis	Kategorinė	1	–

Visi konstruktai pasižymi pakankamu vidiniu suderinamumu (Cronbach $\alpha > 0,7$), todėl laikomi tinkamais tolesnei statistinei analizei. Kontroliniai kintamieji naudoti siekiant įvertinti galimą kontekstinių veiksnių įtaką pagrindiniams ryšiams.

Skalių patikimumo analizė

Šioje dalyje atliksime kiekvieno klausimyno atskirai patikimumo testus. Tam naudosime Kronbach alfa koeficientą (žr. 12 *lentelė*), kuris parodo ar klausimai pateikti klausimyne matuoja tą patį dalyką (yra pakankamai gerai suderinti). Šio koeficiento reikšmė 0,7 ir daugiau yra traktuojama kaip gera.

12 lentelė. Kintamųjų įverčiai

Skalė	Kintamasis	Klausimai	Cronbach α	n
Z	Pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas	19, 20, 22, 24	0.793	4
X	Prevenčių programų įgyvendinimo kokybė	11–13, 21	0.782	4
Y	Mokinių saugumas	4–8	0.743	5
M	Suvokiamas prevencinių programų poveikis	14–18	0.904	5

Visų klausimynų Kronbach alfa įverčiai yra didesni nei 0,7. Tai parodo labai gerą kintamųjų patikimumą. Labai aukštas 0,904 suvokiamo prevencinių programų poveikio patikimumas, rodo galimai dalinį klausimų persidengimą.

Aprašomoji statistika

Apačioje pateikta visų konstrukto aprašomoji statistika (žr. 13 lentelė). Lentelėje matomi vidurkis, mediana, standartinis nuokrypis. Taip pat svarbios yra skewness ir kurtosis statistikos, kurios parodo ar duomenys yra normaliai pasiskirstę. Jei šių koeficientų reikšmės yra virš 1 tai rodo, kad pasiskirstymas yra per smailus. Vertės mažesnės nei –1 rodo, kad pasiskirstymas yra per plokščias. Jei vertės yra artimos 0, tuomet pasiskirstymas yra artimas normaliajam skirstiniui. Matome, visi kintamieji neperžengia [-1,1] ribų. Todėl galime daryti išvadą, kad visų kintamųjų pasiskirstymas yra artimas normaliajam.

13 lentelė. Pagrindinių skalių rodikliai

	Saugumas	Kokybė	Poveikis	Įsitraukimas_palaikymas
Vidurkis	4.02	4.20	3.83	4.00
Mediana	4.00	4.00	4.00	4.00
Std. nuokrypis	.46	.45	.58	.55
Skewness	.02	.42	-.04	-.17
Kurtosis	.00	-.02	.18	.55
Minimumas	2.80	3.00	2.20	2.00
Maksimumas	5.00	5.00	5.00	5.00

Kintamųjų tarpusavio ryšiai: koreliacijų analizė

Prieš tikrinant tyrimo hipotezes, buvo atlikta koreliacijų analizė, siekiant įvertinti ryšių tarp pagrindinių kintamųjų stiprumą ir kryptį. Buvo apskaičiuota Pearson koreliacijų matrica (žr. 14 lentelė). Rezultatai parodė, kad visi kintamieji tarpusavyje yra statistiškai reikšmingai susiję ($p < 0,05$).

Stipriausias ryšys nustatytas tarp prevencinių programų įgyvendinimo kokybės ir pedagogų įsitraukimo bei organizacinio palaikymo ($r = 0,70$), taip pat tarp kokybės ir mokinių saugumo ($r = 0,67$). Tai rodo, kad geresnis programų įgyvendinimas yra susijęs su aukštesniu mokinių saugumo vertinimu.

Taip pat nustatyti vidutinio stiprumo ryšiai tarp suvokiamo poveikio ir kitų kintamųjų ($r = 0,55$ – $0,65$), kas pagrindžia mediacijos analizėje nustatytus rezultatus.

14 lentelė. Koreliacijų matrica

Kintamasis	Kokybė (X)	Saugumas (Y)	Įsitraukimas (Z)	Poveikis (M)
Kokybė (X)	1.00	0.67	0.70	0.62
Saugumas (Y)	0.67	1.00	0.58	0.65
Įsitraukimas (Z)	0.70	0.58	1.00	0.55
Poveikis (M)	0.62	0.65	0.55	1.00

Kadangi tarp kintamųjų nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai, toliau pagrįstai taikoma regresinė analizė.

Hipotezių tikrinimas: regresinė analizė

Atsižvelgiant į didelę imtį (N=206), remtasi centrinės ribos teorema, todėl regresinė analizė laikoma tinkama. Šioje dalyje su regresine analize tikrinsime apačioje pateiktą hipotezę.

H1: Prevencinių programų įgyvendinimo kokybė (X) yra statistiškai reikšmingai susijusi su mokinių emociniu, fiziniu ir socialiniu saugumu (Y) Šalčininkų rajono gimnazijose.

Sudarome regresijos modelį (žr. 15 lentelė), kur priklausomas kintamasis yra mokinių emocinis, fizinis ir socialinis saugumas, o nepriklausomas kintamasis – prevencinių programų įgyvendinimo kokybė.

15 lentelė. H1 hipotezės regresijos modelis

ANOVA ^a						
Modelis		Kvadratų suma	Ll	Vidurkio kvadratas	F	p-reikšmė
1	Regresijas	19.880	1	19.880	166.157	.000 ^b
	Paklaida	24.408	204	.120		
	Viso	44.288	205			

Atlikus tiesinę regresinę analizę gauta ANOVA F reikšmė yra lygi 166.157, o $p < 0.05$, vadinasi, duomenys yra tinkami regresinei analizei bei egzistuoja statistiškai reikšmingas teigiamas ($\beta = 0.695$) ryšys tarp kintamųjų (žr. 16 lentelė). Tai rodo stiprų ryšį, leidžiantį teigti, kad pedagogai, geriau vertinantys programų įgyvendinimo kokybę, taip pat reikšmingai aukščiau vertina mokinių saugumą.

16 lentelė. Ryšys tarp kintamųjų

Koeficientai							
Modelis		Nestandardizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	p-reikšmė	95.0% pasikliautinis intervalas
		B	Std. paklaida	Beta			Apatinis rėžis Viršutinis rėžis
	Konstanta	1.107	.228		4.864	.000	.658 1.555
	Kokybė	.695	.054	.670	12.890	.000	.589 .801

Taip pat gauta Durbin-Watson reikšmė 2.109 rodo (žr. 17 lentelė), jog autokoreliacijos nėra ir regresijos modelis gali būti naudojamas prognozavimui. Gauta R^2 reikšmė yra lygi 0.449 (R^2 koreguotas

= 0.446), vadinasi, nepriklausomas kintamasis – prevencinių programų įgyvendinimo kokybė, paaiškina 44.9 % priklausomo kintamojo – mokinių emocinis, fizinis ir socialinis saugumas. Kadangi determinacijos koeficiento (R^2) reikšmė yra 0.449 modelis paaiškina reikšmingą dalį variacijos, kas rodo praktiškai svarbų ryšį. Pagal gautą statistiškai reikšmingą bei teigiamą regresijos koeficientą, galime daryti išvadą, kad nustatytas statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys tarp prevencinių programų įgyvendinimo kokybės ir mokinių emocinio, fizinio ir socialinio saugumo. Todėl H1 priimame.

17 lentelė. Modelio statistika

Modelio statistika					
Modelis	R	R kvadratas	Koreguotas R kvadratas	Std. paklaida	Durbin-Watson
1	.670 ^a	.449	.446	.34590	2.109

Remiantis teoriniu modeliu daroma prielaida, kad prevencinių programų kokybė pirmiausia veikia pedagogų suvokiamą poveikį, kuris savo ruožtu susijęs su mokinių saugumo vertinimu. Todėl toliau tikrinsime H1 hipotezę per mediacijos prizmę (žr. 18 lentelė). Tikrinsime, ar prevencinių programų suvokiamas poveikis medijuoja ryšį tarp prevencinių programų įgyvendinimo kokybės ir mokinių emocinio, fizinio ir socialinio saugumo. Atliekant mediacijos analizę, nepriklausomas kintamasis (X) yra prevencinių programų įgyvendinimo kokybė, priklausomas kintamasis – mokinių emocinis, fizinis ir socialinis saugumas (Y), o mediatorius yra prevencinių programų suvokiamas poveikis (M).

18 lentelė. Mediacijos rezultatai

Bendras X efektas Y					
Koeficientas	Std. paklaida	t	p	LLCI	ULCI
0.695	0.054	12.890	p<0.05	0.589	0.801
Tiesioginis X efektas Y					
Koeficientas	Std. paklaida	t	p	LLCI	ULCI
0.419	0.060	7.029	p<0.05	0.301	0.536
Netiesioginis X efektas Y					
Koeficientas	Std. paklaida			BootLLCI	BootULCI
0.276	0.051			0.183	0.381

Bendras X poveikis Y yra statistiškai reikšmingas ir lygus 0.695 ($p<0.05$). Toliau lentelėje viršuje yra išskirti tiesioginis ir netiesioginis efektai. Tiesioginis efektas yra statistiškai reikšmingas ir lygus 0.419 ($p<0.05$). Netiesioginis efektas yra statistiškai reikšmingas, nes pasikliautinių intervalų režis

neapima nulio. Todėl darome išvadą, kad prevencinių programų suvokiamas poveikis medijuoja ryšį tarp prevencinių programų įgyvendinimo kokybės ir mokinių emocinio, fizinio ir socialinio saugumo.

Šioje dalyje su regresine analize tikrinsime apačioje pateiktą hipotezę.

H2: Pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas (Z) yra statistiškai reikšmingai susiję su prevencinių programų įgyvendinimo kokybe (X) Šalčininkų rajono gimnazijose.

Sudarome regresijos modelį (žr. 19 lentelė) kur priklausomas kintamasis yra prevencinių programų įgyvendinimo kokybė, o nepriklausomas kintamasis – pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas.

19 lentelė. H2 hipotezės regresijos modelis

ANOVA ^a						
Modelis		Kvadratų suma	Ll	Vidurkio kvadratas	F	p-reikšmė
1	Regresijas	19.938	1	19.938	191.629	.000 ^b
	Paklaida	21.225	204	.104		
	Viso	41.163	205			

Atlikus tiesinę regresinę analizę gauta ANOVA F reikšmė yra lygi 191.629, o $p < 0.05$, vadinasi, duomenys yra tinkami regresinei analizei bei egzistuoja statistiškai reikšmingas teigiamas ($\beta = 0.563$) ryšys tarp kintamųjų (žr. 20 lentelė).

20 lentelė. Ryšys tarp kintamųjų

Koeficientai								
Modelis		Nestandardizuoti koeficientai		Standartizuoti koeficientai	t	p-reikšmė	95.0% pasikliautinis intervalas	
		B	Std. paklaida	Beta			Apatinis rėžis	Viršutinis rėžis
1	Konstanta	1.942	.164		11.815	.000	1.618	2.266
	Įsitraukimas_palaikymas	.563	.041	.696	13.843	.000	.483	.644

Taip pat gauta Durbin-Watson reikšmė 1.957 rodo (žr. 21 lentelė), jog autokoreliacijos nėra ir regresijos modelis gali būti naudojamas prognozavimui. Gauta R² reikšmė yra lygi 0.484 (R² koreguotas = 0.482), vadinasi, nepriklausomas kintamasis – pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas, paaiškina 48.4 % priklausomo kintamojo – prevencinių programų įgyvendinimo kokybės. Kadangi determinacijos koeficiento (R²) reikšmė yra didesnė nei 0.20, galima teigti, jog ryšys tarp kintamųjų nėra silpnas. Pagal gautą statistiškai reikšmingą bei teigiamą regresijos koeficientą, galime daryti išvadą,

kad pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas daro teigiamą įtaką prevencinių programų įgyvendinimo kokybei. Todėl H2 priimame.

21 lentelė. Modelio statistika

Modelio statistika					
Modelis	R	R kvadratas	Koreguotas R kvadratas	Std. paklaida	Durbin-Watson
1	.696 ^a	.484	.482	.32256	1.957

Toliau tikrinsime H2 hipotezę per mediacijos prizmę (žr. 22 lentelė). Tikrinsime ar prevencinių programų suvokiamas poveikis medijuoja ryšį tarp pedagogų įsitraukimo ir organizacinio palaikymo ir prevencinių programų įgyvendinimo kokybės. Atliekant mediacijos analizę, nepriklausomas kintamasis (X) yra pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas, priklausomas kintamasis – prevencinių programų įgyvendinimo kokybė (Y), o mediatorius yra prevencinių programų suvokiamas poveikis (M). Žemiau lentelėje yra pateikti mediacijos rezultatai.

22 lentelė. Mediacijos rezultatai

Bendras X efektas Y					
Koeficientas	Std. paklaida	t	p	LLCI	ULCI
0.563	0.041	13.843	p<0.05	0.483	0.644
Tiesioginis X efektas Y					
Koeficientas	Std. paklaida	t	p	LLCI	ULCI
0.423	0.048	8.816	p<0.05	0.328	0.518
Netiesioginis X efektas Y					
Koeficientas	Std. paklaida			BootLLCI	BootULCI
0.140	0.031			0.080	0.201

Bendras X poveikis Y yra statistiškai reikšmingas ir lygus 0.563 (p<0.05). Toliau lentelėje viršuje yra išskirti tiesioginis ir netiesioginis efektai. Tiesioginis efektas yra statistiškai reikšmingas ir lygus 0.423 (p<0.05). Netiesioginis efektas yra statistiškai reikšmingas, nes pasikliautinųjų intervalų režis neapima nulio. Todėl darome išvadą, kad prevencinių programų suvokiamas poveikis medijuoja ryšį tarp pedagogų įsitraukimo ir organizacinio palaikymo ir prevencinių programų įgyvendinimo kokybės.

Regresinė analizė su kontroliniais kintamaisiais

Siekiant išsamiau įvertinti prevencinių programų įgyvendinimo kokybės ryšį su mokinių emociniu, fiziniu ir socialiniu saugumu, buvo atlikta daugialypė regresinė analizė (žr. 23 lentelė), į modelį įtraukiant kontrolinius kintamuosius.

Į regresijos modelį, be pagrindinio nepriklausomo kintamojo – prevencinių programų įgyvendinimo kokybės (X), buvo įtraukti šie kontroliniai kintamieji: pedagoginio darbo stažas, mokyklos dydis bei prevencinių programų vykdymo trukmė.

Sudarytas regresijos modelis:

$$\text{Mokinių saugumas (Y)} = \beta_0 + \beta_1 \cdot \text{Kokybė} + \beta_2 \cdot \text{Stażas} + \beta_3 \cdot \text{Mokyklos dydis} + \beta_4 \cdot \text{Programos trukmė} + \varepsilon$$

23 lentelė. Daugialypės regresijos analizės rezultatai

Kintamasis	B	SE	β	t	p	95% PI
(Konstanta)	0.982	0.245	–	4.01	< .001	[0.501, 1.463]
Kokybė (X)	0.612	0.061	0.590	10.03	< .001	[0.492, 0.732]
Stażas	0.041	0.028	0.072	1.46	.145	[-0.014, 0.096]
Mokyklos dydis	0.053	0.031	0.081	1.71	.091	[-0.008, 0.114]
Programos trukmė	0.118	0.034	0.162	3.47	.001	[0.051, 0.185]

Pastaba. N = 206. B – nestandartizuotas regresijos koeficientas; SE – standartinė paklaida; β – standartizuotas regresijos koeficientas; PI – pasikliautinis intervalas. Modelio rodikliai: R = 0.708, R² = 0.501, koreguotas R² = 0.492, F(4, 201) = 50.80, p < .001.

Atlikus daugialypę regresinę analizę nustatyta, kad modelis yra statistiškai reikšmingas (F = 50.8, p < 0.001), o įtraukti kintamieji paaiškina 50.1 % mokinių saugumo variacijos (R² = 0.501).

Analizės rezultatai parodė, kad prevencinių programų įgyvendinimo kokybė išlieka statistiškai reikšmingai susijusi su mokinių saugumu (β = 0.590, p < 0.001), net ir kontroliuojant pedagoginio darbo stažą, mokyklos dydį bei programų vykdymo trukmę.

Tai rodo, kad prevencinių programų įgyvendinimo kokybė yra nepriklausomas veiksnys, susijęs su aukštesniu mokinių saugumo vertinimu.

Vertinant kontrolinius kintamuosius nustatyta, kad pedagoginio darbo stažas ir mokyklos dydis neturi statistiškai reikšmingo ryšio su mokinių saugumu (p > 0.05), tačiau prevencinių programų vykdymo trukmė yra statistiškai reikšmingai susijusi su mokinių saugumu (β = 0.162, p < 0.01).

Tai leidžia teigti, kad ilgesnis prevencinių programų įgyvendinimas yra susijęs su aukštesniu mokinių saugumo vertinimu, tačiau pagrindinį vaidmenį modelyje išlaiko programų įgyvendinimo kokybė.

Atviro klausimo analizė

Siekiant papildyti kiekybinio tyrimo rezultatus, buvo analizuoti atviri respondentų atsakymai į 27 klausimą (žr. 24 lentelė), kuriame pedagogų buvo prašoma įvardyti veiksnius, galinčius pagerinti prevencinių programų poveikį mokinių saugumui.

24 lentelė. Veiksniai, gerinantys prevencinių programų poveikį mokinių saugumui

Kategorija	Atsakymų sk.	Pagrindiniai aspektai	Interpretacija
Bendradarbiavimas (tėvai, specialistai)	~62	Didesnis tėvų įsitraukimas; bendradarbiavimas su psichologais ir socialiniais pedagogais; komandinio darbo stiprinimas	Prevencija suvokiama kaip bendruomeninis procesas, apimantis ne tik mokyklą, bet ir platesnę socialinę aplinką
Programų nuoseklumas ir tęstinumas	~32	Reguliarumas; ilgalaikis įgyvendinimas; ne vienkartinės veiklos	Akcentuojamas programų tvarumas ir sistemingumas kaip esminė veiksmingumo sąlyga
Pedagogų įsitraukimas	~31	Aktyvesnis dalyvavimas; iniciatyvumas; atsakomybės pasidalijimas	Patvirtina pedagogų vaidmens svarbą ir tiesiogiai siejasi su Z kintamuoju
Individualus darbas su mokiniais	~6	Pagalba konkrečioms mokiniams; dėmesys rizikos grupėms	Išryškėja poreikis individualizuoti prevencines priemones
Ištekliai (finansiniai, žmogiškieji, laiko)	~5	Lėšų trūkumas; specialistų trūkumas; laiko stoka	Pabrėžiami struktūriniai ribojantys veiksniai
Organizavimas ir koordinavimas	~5	Aiškus planavimas; atsakomybės pasiskirstymas; veiklos struktūra	Parodo organizacinių procesų svarbą
Pedagogų kompetencijos	~4	Mokymai; kvalifikacijos tobulinimas	Siejama su gebėjimu kokybiškai įgyvendinti programas
Programų kokybė (turinys)	~1	Programų turinio tobulinimas	Mažiausiai akcentuota – turinys laikomas mažiau svarbiu nei įgyvendinimo sąlygos

Apibendrinant galima teigti, kad pedagogų atsakymai rodo aiškią tendenciją – prevencinių programų veiksmingumas labiausiai siejamas su socialiniais ir organizaciniais veiksniais, tokiais kaip bendradarbiavimas, nuoseklumas ir pedagogų įsitraukimas, o ne su pačių programų turiniu. Tai patvirtina tyrimo modelį, kuriame pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas (Z) veikia prevencinių programų įgyvendinimo kokybę (X), o ši savo ruožtu daro poveikį mokinių saugumui (Y).

Tyrimo ribotumai

Šio tyrimo rezultatai turi būti interpretuojami atsižvelgiant į kelis esminius ribotumus. Pirma, tyrimas grindžiamas pedagogų subjektyviais vertinimais, todėl atspindi jų profesinę patirtį ir požiūrį, tačiau neapima kitų ugdymo proceso dalyvių – mokinių, tėvų ar specialistų – perspektyvų. Dėl to gautas mokinių saugumo vertinimas gali būti dalinis.

Antra, tyrimas atliktas viename regione – Šalčininkų rajono gimnazijose, todėl rezultatai atspindi specifinį socialinį, kultūrinį ir organizacinį kontekstą ir negali būti tiesiogiai apibendrinami visos Lietuvos mastu.

Trečia, taikyta kiekybinė tyrimo strategija leidžia nustatyti statistinius ryšius tarp kintamųjų, tačiau nesuteikia galimybės išsamiai atskleisti priežastinių mechanizmų ir praktinių įgyvendinimo ypatumų. Dėl to tyrimas neatskleidžia gilesnių pedagogų patirčių ir kontekstinių niuansų.

Atsižvelgiant į šiuos ribotumus, tolesniuose tyrimuose tikslinga taikyti mišrią metodologiją, įtraukti skirtingus regionus bei platesnį respondentų spektrą, siekiant išsamiau įvertinti prevencinių programų poveikį mokinių saugumui.

Išvados

Atliekant tyrimą nustatyta, kad prevencinių programų įgyvendinimo kokybė yra statistiškai reikšmingai ir teigiamai susijusi su mokinių emociniu, fiziniu ir socialiniu saugumu ($\beta = 0.670$, $p < 0.05$). Gauti rezultatai rodo, kad kokybė paaiškina reikšmingą dalį mokinių saugumo variacijos ($R^2 = 0.449$), o įtraukus kontrolinius kintamuosius modelio paaiškinamoji galia dar padidėja ($R^2 = 0.501$). Nustatyta, kad vienintelis reikšmingas kontrolinis veiksnys yra prevencinių programų vykdymo trukmė, leidžianti teigti, jog ilgalaikis ir nuoseklus programų įgyvendinimas stiprina jų poveikį.

Mediacijos analizė atskleidė, kad suvokiamas prevencinių programų poveikis iš dalies paaiškina ryšį tarp programų įgyvendinimo kokybės ir mokinių saugumo, todėl galima teigti, kad pedagogų suvokimas apie programų veiksmingumą yra svarbus tarpinis veiksnys.

Taip pat nustatyta, kad pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas yra reikšmingai susiję su prevencinių programų įgyvendinimo kokybe ($\beta = 0.696$, $p < 0.05$), o šis veiksnys paaiškina beveik pusę jos variacijos ($R^2 = 0.484$). Tai rodo, kad programų kokybė priklauso ne tik nuo jų turinio, bet ir nuo žmogiškųjų bei organizacinių veiksnių mokykloje.

Atvirų atsakymų analizė papildė kiekybinius rezultatus, atskleisdama, kad pedagogai didžiausią reikšmę teikia bendradarbiavimui su tėvais ir švietimo pagalbos specialistais, programų nuoseklumui bei pedagogų įsitraukimui. Rečiau buvo akcentuojamas pačių programų turinys, kas leidžia daryti išvadą, kad prevencinių programų veiksmingumą labiau lemia jų įgyvendinimo kontekstas nei turinio aspektai.

Apibendrinant galima teigti, kad abi hipotezės patvirtintos. Prevencinių programų įgyvendinimo kokybė yra pagrindinis veiksnys, susijęs su mokinių saugumu, o pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas sudaro esmines prielaidas šiai kokybei užtikrinti. Tyrimo rezultatai patvirtina modelį, kuriame organizaciniai veiksniai veikia per programų įgyvendinimo kokybę ir daro poveikį mokinių saugumui.

TYRIMO REZULTATŲ DISKUSIJA

Šio tyrimo rezultatai atskleidė, kad prevencinių programų įgyvendinimo kokybė yra reikšmingai susijusi su pedagogų vertinamu mokinių emociniu, fiziniu ir socialiniu saugumu Šalčininkų rajono gimnazijose. Gauti rezultatai patvirtina pirmąją hipotezę ir leidžia teigti, kad ne pats programų egzistavimas, o jų įgyvendinimo kokybė yra esminis veiksnys, lemiantis jų efektyvumą.

Ši išvada dera su Dan Olweus tyrimais, kuriuose pabrėžiama, kad patyčių prevencijos programų poveikis tiesiogiai priklauso nuo jų nuoseklaus ir visos mokyklos mastu vykdomo įgyvendinimo. Olweus akcentuoja, kad fragmentiškas ar formalus programų taikymas nesukuria reikšmingo poveikio mokinių saugumui, o tik sisteminis ir ilgalaikis taikymas gali lemti realius pokyčius.

Tyrimo rezultatai taip pat sutampa su Catherine Bradshaw darbais, nagrinėjančiais Positive Behavioral Interventions and Supports modelį. Šiuose tyrimuose nustatyta, kad mokyklos, kurios taiko nuoseklias, duomenimis grįstas prevencines strategijas ir užtikrina pedagogų įsitraukimą, pasižymi geresniu mokyklos mikroklimatu ir mažesniu smurto lygiu. Tai patvirtina ir šiame darbe nustatytas ryšys tarp įgyvendinimo kokybės (X) ir mokinių saugumo (Y).

Be to, tyrimo rezultatai atskleidė, kad pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas yra svarbus veiksnys, susijęs su prevencinių programų įgyvendinimo kokybe, taip patvirtinant antrąją hipotezę. Tai leidžia teigti, kad žmogiškieji ir organizaciniai veiksniai veikia kaip tarpiniai mechanizmai, lemiantys programų efektyvumą.

Šis rezultatas yra nuoseklus su Kimberly Schonert-Reichl tyrimais, kurie pabrėžia, kad socialinio-emocinio ugdymo programų sėkmė priklauso nuo mokytojų pasirengimo, motyvacijos ir gebėjimo integruoti programas į kasdienę pedagoginę praktiką. Taip pat nustatyta, kad pedagogų palaikymas ir jų kompetencijos stiprinimas yra būtinos sąlygos ilgalaikiam programų poveikiui.

Europos kontekste panašias išvagas pateikia Christina Salmivalli, analizuodama KiVa programos įgyvendinimą. Ji pabrėžia, kad efektyvios prevencinės intervencijos reikalauja visos mokyklos bendruomenės įsitraukimo, nuoseklumo ir aiškios strategijos. Tai leidžia teigti, kad šiame tyrime nustatytas organizacinio palaikymo vaidmuo yra ne tik lokalus, bet ir atitinka tarptautines tendencijas.

Lietuvos mokslininkų tyrimai taip pat patvirtina šio darbo rezultatus. Pavyzdžiui, Vilija Targamadžė akcentuoja, kad mokyklos mikroklimatas ir bendruomenės santykiai yra esminiai veiksniai, lemiantys mokinių saugumo jausmą. Tuo tarpu Raimonda Žukauskienė tyrimuose nustatyta, kad mokinių elgesys ir savijauta yra glaudžiai susiję su mokyklos aplinkos kokybe ir socialine parama.

Tačiau šio tyrimo rezultatai leidžia išryškinti ir tam tikrus probleminius aspektus. Nors prevencinės programos Šalčininkų rajono gimnazijose yra taikomos, jų įgyvendinimas ne visada yra pakankamai nuoseklus ar sistemingas. Tai rodo, kad egzistuoja atotrūkis tarp formalaus programų diegimo ir realaus jų veikimo praktikoje. Ši tendencija atitinka Lietuvos kontekste identifikuotas problemas, kurias

analizuoja Agnė Bartusevičienė, nurodydama, kad prevencinės programos dažnai įgyvendinamos formaliai, nepakankamai integruojant jas į kasdienį ugdymo procesą.

Svarbu pažymėti, kad tyrimas taip pat išryškino regioninio konteksto reikšmę. Šalčininkų rajonas pasižymi specifinėmis socialinėmis, kultūrinėmis ir kalbinėmis ypatybėmis, kurios gali turėti įtakos prevencinių programų įgyvendinimo efektyvumui. Tai leidžia daryti prielaidą, kad vienodi prevencinių programų modeliai gali būti nevienodai veiksmingi skirtinguose regionuose, todėl būtinas jų adaptavimas atsižvelgiant į vietos kontekstą.

Apibendrinant galima teigti, kad šio tyrimo rezultatai papildo esamą mokslinę literatūrą, patvirtindami, kad prevencinių programų poveikis mokinių saugumui yra kompleksinis reiškinys, priklausantis nuo įgyvendinimo kokybės, pedagogų įsitraukimo ir organizacinio palaikymo. Tyrimas taip pat išryškina praktinę implikaciją – siekiant didinti prevencinių programų efektyvumą, būtina ne tik jas diegti, bet ir užtikrinti jų nuoseklų, sistemingą ir kontekstui pritaikytą įgyvendinimą.

IŠVADOS

1. Atlikta teorinė analizė pagrindė, kad mokinių saugumas mokykloje yra daugiatis konstruktas, apimantis fizinį, emocinį ir socialinį saugumą, kurio formavimąsi lemia ne tik individualūs, bet ir aplinkos veiksniai. Nustatyta, kad esminę reikšmę turi mokyklos mikroklimatas, bendruomenės santykiai ir sistemingai organizuojama prevencinė veikla, o tai leidžia mokinių saugumą konceptualizuoti kaip organizacinio lygmens reiškinių, o ne tik individualią patirtį.
2. Teorinė ir dokumentų analizė atskleidė, kad prevencinės programos švietimo sistemoje funkcionuoja kaip struktūrinė intervencinė priemonė, orientuota į rizikos veiksnių mažinimą ir socialinių bei emocinių kompetencijų ugdymą. Nustatyta, kad jų efektyvumas priklauso nuo įgyvendinimo kokybės, nuoseklumo ir integracijos į ugdymo procesą, todėl vien programų diegimo faktas nėra pakankamas jų poveikiui užtikrinti.
3. Šalčininkų rajono gimnazijų prevencinės veiklos analizė parodė, kad prevencinės programos yra plačiai taikomos, tačiau jų įgyvendinimas pasižymi netolygumu. Nustatyta, kad programų kokybę ir veiksmingumą lemia regioniniai socialiniai, kultūriniai ir organizaciniai veiksniai, todėl skirtingose mokyklose susiformuoja nevienodos prevencinės praktikos, turinčios skirtingą poveikį mokinių saugumui.
4. Empiriniai tyrimo rezultatai patvirtino, kad prevencinių programų įgyvendinimo kokybė yra statistiškai reikšmingai ir teigiamai susijusi su pedagogų vertinamu mokinių emociniu, fiziniu ir socialiniu saugumu. Nustatyta, kad šis ryšys nėra tiesioginis, o pasireiškia per įgyvendinimo kokybę kaip mediacinį kintamąjį: pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas reikšmingai didina programų įgyvendinimo kokybę, o ši, savo ruožtu, stiprina mokinių saugumo vertinimą. Taip pat nustatyta, kad ilgesnė programų įgyvendinimo trukmė siejasi su aukštesniu jų poveikio vertinimu, o tai leidžia teigti, kad prevencinių programų efektyvumas yra kumuliacinio pobūdžio.

PASIŪLYMAI IR REKOMENDACIJOS

Remiantis tyrimo rezultatais, siekiant stiprinti mokinių saugumą ir didinti prevencinių programų veiksmingumą, siūloma:

1. Mokyklų lygmeniu:

- Užtikrinti nuoseklią prevencinių programų integraciją į ugdymo procesą, apimant dalykų turinį, klasės vadovo veiklą ir neformalųjį ugdymą.
- Kryptingai stiprinti pozityvų mokyklos mikroklimatą ir bendruomenės santykius.
- Didinti pedagogų įsitraukimą į programų įgyvendinimą, sudarant sąlygas aktyviai dalyvauti planavimo ir vertinimo procesuose.
- Užtikrinti programų tęstinumą, orientuojantis į ilgalaikį, o ne epizodinį jų taikymą.

2. Savivaldybės ir švietimo politikos lygmeniu:

- Mažinti prevencinių programų įgyvendinimo netolygumus tarp mokyklų, stiprinant koordinavimą.
- Teikti sistemingą metodinę ir organizacinę pagalbą, orientuotą į įgyvendinimo kokybę.
- Vertinant prevencines programas, daugiau dėmesio skirti jų kokybei ir poveikiui, o ne vien kiekybiniais rodikliais.

3. Pedagogų profesinio tobulėjimo srityje:

- Plėtoti pedagogų kompetencijas prevencijos ir socialinio emocinio ugdymo srityse.
- Skatinti refleksiją ir gerosios praktikos sklaidą, siekiant stiprinti suvokiamą programų veiksmingumą.

4. Tolesnių tyrimų kryptys:

- Įtraukti platesnį respondentų ratą (mokinius, tėvus, specialistus).
- Taikyti mišrius tyrimo metodus ir vykdyti ilgalaikius (longitudinius) tyrimus.

Apibendrinant, esminė sąlyga mokinių saugumui stiprinti yra ne prevencinių programų skaičius, o jų įgyvendinimo kokybė, kuri priklauso nuo pedagogų įsitraukimo, organizacinio palaikymo ir nuoseklios integracijos į ugdymo procesą.

BIBLIOGRAFINIŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės ir kiti norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. (2022). *Vaiko gerovės valstybės politikos 2022–2026 m. veiksmų planas*. <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/vaiko-gerove>
2. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. (1991, suvestinė redakcija 2024). *Teisės aktų registras*. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1480>
3. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. (2011). *Švietimo įstatymo Nr. I-1489 nauja redakcija*. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.40416>
4. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministras. (2022). *Įsakymas Nr. V-1269 dėl priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų patvirtinimo*. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/45f3b02523e311edb36fa1cf41a91fd9>
5. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministras. (2024). *Įsakymas Nr. 317 dėl prevencinių programų kriterijų ir atitikties jiems vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo*. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/9e61e050e62f11ee9fdedfc979ae62a9>
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. (2020). *Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2020–2023 m. programa*. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/dcd0c5803c8611eaa38ed97835ec4df6>
7. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. (2007, suvestinė redakcija 2023). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/301806>
8. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministras. (2011). *Įsakymas Nr. A1-2 dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos programos patvirtinimo*. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/0cbb5ce0907011e48028e9b85331c55d>
9. Lietuvos Respublikos švietimo plėtros strategija 2021–2030. (2021). https://www.smm.lt/uploads/documents/veiklos-sritys/Strategija_2030.pdf

Oficialūs dokumentai ir ataskaitos

1. Lietuvos statistikos departamentas. (2021). *Gyventojų tautinė sudėtis savivaldybėse*. <https://osp.stat.gov.lt/>
2. Mykolaitienė, J., & Kavaliauskienė, I. (2021). *Mokinių emocinis saugumas bendrojo ugdymo mokyklose: Tyrimo ataskaita*. Nacionalinė švietimo agentūra.
3. Nacionalinė švietimo agentūra. (2016). *Prevencinių programų įgyvendinimas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose 2015–2016 mokslo metais*.

4. Nacionalinė švietimo agentūra. (2024). *Švietimas Lietuvoje ir regionuose 2024. II dalis*. https://www.nsa.smsm.lt/wp-content/uploads/2024/12/Svietimas_Lietuvoje_2024_2_dalis_web-3.pdf
5. Šalčininkų rajono savivaldybė. (2023). *Šalčininkų rajono savivaldybės 2023–2025 metų strateginis veiklos planas*. <https://www.salcininkai.lt/>

Mokslinė ir metodinė literatūra

1. Auškelis, R. (2006). *Mokinių savižudybės ir jų prevencija*.
2. Baraldsnes, A. (2008). Sėkmės veiksniai įdiegiant ir palaikant Olweus patyčių prevencijos programą. In *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose* (pp. 30–31).
3. Barkauskaitė, M., & Galkienė, A. (2020). *Socialinis emocinis ugdymas mokykloje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
4. Barkauskaitė, M., & Mikalauskienė, J. (2011). Saugios aplinkos kūrimas bendrojo ugdymo mokykloje. *Pedagogika*, 103, 30–37.
5. Bartusevičienė, A. (2020). Prevencinių programų įgyvendinimo iššūkiai bendrojo ugdymo mokyklose. *Socialinis darbas*, 18(1), 77–88.
6. Bartholomew, L. K., & Mullen, P. D. (2011). Five roles for using theory and evidence in the design of behavior change interventions. *Journal of Public Health Dentistry*, 71(Suppl 1), S20–S33.
7. Bradshaw, C. P. (2015). Translating research to practice in bullying prevention. *American Psychologist*, 70(4), 322–332.
8. Bulotaitė, L. (2000). *Narkotikai ir narkomanija: Iliuzijos ir realybė*.
9. Bulotaitė, L., & Gudžinskienė, V. (2004). *Gyvenimo įgūdžių programa*.
10. Cambridge University Press. (2017). *Cambridge English Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/>
11. Davidavičienė, A. G., Jakučiūnienė, D., Lajauskienė, E., & Monkevičienė, O. (2006). *Alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevencijos programa: Mokytojo knyga*.
12. Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning. *Child Development*, 82(1), 405–432.
13. Freeman, I. M., Tellez, J., & Jones, A. (2024). Effectiveness of school violence prevention programs. *Social Sciences*, 13(4), 222.
14. Gaffney, H., Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2019). Bullying intervention programs. *International Journal of Bullying Prevention*, 1(1), 14–31.

15. Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. New York, NY: Bantam Books.
16. Jovaiša, L. (1993). *Pedagogikos terminai*.
17. Kardelis, K. (2017). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
18. Karmaza, E., Grigutytė, N., & Karmazė, G. E. (2007). *Smurtas mokykloje: Prevencija ir pagalba*. Vilnius: Sapnų sala.
19. Karmaza, E., et al. (2004). *Mokyklos saugumo politikos formavimas įtraukiant moksleivius*.
20. Karmaza, E., et al. (2004). *Mokykla ir nusikalstamumo prevencija*.
21. Krikščiūnienė, R., & Gintilienė, G. (2018). *Mokykla be patyčių*.
22. Lazdauskis, T., & Jankauskienė, R. (2021). Emocinės gerovės stiprinimas. *Švietimo problemos analizė*, 34.
23. Learning Policy Institute. (2023). *The evidence base for social and emotional learning*.
24. Monkevičienė, O. (2021). Reikšmingas įveikimo įgūdžių pagerėjimas.
<https://www.vaikolabui.lt/zipio-draugai/vertinimas>
25. Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
26. Povilaitis, R., & Valiukevičiūtė, J. (2006). *Patyčių prevencija mokyklose*.
27. Prakapas, R. (2024). *Mokinio saugumo jausmas mokymosi pasiekimų kontekste* [Mokslinis projektas]. Mykolo Romerio universitetas. <https://cris.mruni.eu/cris/handle/007/48927>
28. Sakalauskas, G., et al. (2000). *Vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencija*.
29. Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group. *Aggression and Violent Behavior*, 15(2), 112–120.
30. Salmivalli, C., Kärnä, A., & Poskiparta, E. (2011). KiVa program effects. *International Journal of Behavioral Development*, 35(5), 405–411.
31. Schonert-Reichl, K. A. (2017). Social and emotional learning. *The Future of Children*, 27(1), 137–155.
32. Targamadzė, V. (2014). Mokyklos bendruomenė. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 33, 102–111.
33. Vveinhardt, J., & Gulbovaitė, E. (2013). Poreikių hierarchija. *Kultūra ir visuomenė*, 4(2), 150–151.
34. Žukauskienė, R. (2017). Paauglių rizikingas elgesys. *Psichologija*, 56, 5–20.
35. Žydzūnaitė, V. (2017). Prevencinės programos mokykloje. *Pedagogika*, 125(1), 72–83.

Tarptautiniai šaltiniai

1. CASEL. (2024). *Our history*. <https://casel.org/about-us/our-history/>
2. National Institute on Drug Abuse. (2020). *Preventing drug use among children and adolescents*. <https://nida.nih.gov>

3. OECD. (2017). *PISA 2015 Results (Volume III): Students' well-being*.
<https://doi.org/10.1787/9789264273856-en>
4. OECD. (2022). *PISA 2022 database*. <https://www.oecd.org>
5. OpenAI. (2026). *ChatGPT* (Large language model). <https://chat.openai.com>
6. Sugai, G., & Simonsen, B. (2012). PBIS framework. <https://www.pbis.org>
7. UNESCO. (2017). *School violence and bullying: Global status report*.
8. UNESCO. (2024). *Safe learning environments*.
9. UNICEF. (1989). *Convention on the Rights of the Child*.
10. UNICEF. (2013). *Child well-being in rich countries*.
11. World Health Organization. (2018). *Health promotion and disease prevention*.

SANTRAUKA

„Prevencinių programų poveikis mokinių saugumui Šalčininkų rajono gimnazijose: pedagogų patirtis“.

Didėjantis mokinių nesaugumas, patyčių paplitimas bei nepakankamai teigiami statistiniai rodikliai Lietuvoje rodo, kad saugios ugdymo aplinkos užtikrinimas išlieka aktuali problema. Mokinių nesaugumą lemia įvairūs veiksniai, susiję su mokyklos mikroklimatu, socialiniais santykiais ir netinkamo elgesio apraiškomis. Siekiant stiprinti mokinių saugumą, mokyklose įgyvendinamos prevencinės programos, kurių poveikis priklauso ne tik nuo jų taikymo fakto, bet ir nuo įgyvendinimo kokybės, pedagogų įsitraukimo bei organizacinio palaikymo.

Šiame darbe analizuojamas prevencinių programų poveikis mokinių saugumui. **Darbo problema** formuluojama klausimu: kaip prevencinių programų įgyvendinimo kokybė yra susijusi su mokinių emociniu, fiziniu ir socialiniu saugumu Šalčininkų rajono gimnazijose? **Tyrimo tikslas** – įvertinti prevencinių programų poveikį mokinių saugumui. **Tyrimo uždaviniai:** atskleisti mokinių saugumo sampratą, išanalizuoti prevencinių programų teorinius ir praktinius aspektus, įvertinti jų įgyvendinimą Šalčininkų rajone bei empiriškai ištirti jų poveikį.

Tyrimo metu taikyta mokslinės literatūros ir dokumentų analizė bei kiekybinis tyrimas – anoniminė pedagogų apklausa. Tyrime dalyvavo 206 respondentai. Duomenys analizuoti taikant statistinius metodus.

Tyrimo rezultatai parodė, kad prevencinių programų įgyvendinimo kokybė yra statistiškai reikšmingai susijusi su mokinių saugumu. Nustatyta, kad pedagogų įsitraukimas ir organizacinis palaikymas yra susiję su programų įgyvendinimo kokybe, o suvokiamas programų poveikis veikia kaip dalinis tarpinis veiksnys. Taip pat nustatyta, kad ilgesnė programų įgyvendinimo trukmė yra susijusi su aukštesniu mokinių saugumo vertinimu. Tyrimo rezultatai patvirtino hipotezes apie prevencinių programų įgyvendinimo kokybės ir pedagogų įsitraukimo reikšmę mokinių saugumui.

Raktažodžiai: prevencinės programos, mokinių saugumas, įgyvendinimo kokybė, pedagogų įsitraukimas, organizacinis palaikymas.

SUMMARY

“The Impact of Preventive Programs on Student Safety in Gymnasiums of the Šalčininkai District: Teachers’ Experience”

Increasing levels of student insecurity, the prevalence of bullying, and insufficiently positive statistical indicators in Lithuania indicate that ensuring a safe educational environment remains a relevant issue. Student insecurity is influenced by various factors related to school climate, social relationships, and manifestations of inappropriate behavior. Preventive programs are implemented in schools to strengthen student safety; however, their effectiveness depends not only on their implementation but also on the quality of execution, teacher involvement, and organizational support.

This study analyzes the impact of preventive programs on student safety. **The research problem** is formulated as follows: how is the quality of preventive program implementation related to students’ emotional, physical, and social safety in Šalčininkai district gymnasiums? **The aim of the study** is to evaluate the impact of preventive programs on student safety. **The objectives include:** defining the concept of student safety, analyzing theoretical and practical aspects of preventive programs, examining their implementation in Šalčininkai district, and empirically assessing their impact.

The research employed literature and document analysis as well as a quantitative method – an anonymous survey of teachers (N = 206). The data were analyzed using statistical methods.

The results revealed a statistically significant relationship between the quality of preventive program implementation and student safety. Teacher involvement and organizational support were found to be related to implementation quality, while perceived program effectiveness acted as a partial mediator. It was also found that longer program implementation duration is associated with higher levels of student safety. The findings confirmed the hypotheses regarding the importance of implementation quality and teacher involvement.

Keywords: preventive programs, student safety, implementation quality, teacher involvement, organizational support.